

48
402

საქსპონს

Handwritten signature or name

8(05)

თ ვ ი უ რ ი

2402

საქსპონსი

წელიწადი მეორე

№ IV

სანდოლი, 1899

ქუთაისი

ლამბაშიძის სტამბა * Типография Гамбашидзе

1899

P-26030

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 9 Апрелья 1899

შ ი ნ ა ე რ ს ი:

პირველი განყოფილება.

33.

I	ჰრისტე აღსდგა. ლექსი აკაკისა	1—2
II	ბელეფონი. ტფილისი და ქუთაისი. მისივე	3—12
III	არამი ლუკმა კაცს არ შეეკრება— (ამბავი), დასასრული. თ. ხუსკივაძისა	13—37
IV	მეფე ერეკლე. (საისტორ. მასალა) ზ. ჭ.	38—49
V	საქართველოს დედა-ძალაქი ტფილი- სი, (გაგრძ.) მ. ჯანაშვილისა	50—64
VI	კიკოლას ნაამბობი, აკაკისა	65—106
VII	გოტბოლდ ლესსინგი, (გაგრძელება), სომეჯელისა	107—126
VIII	გლახის მოგონება, ლექსი დ. მახსანელ.	127—128

მეორე განყოფილება.

I	უმარას შვილი უმარა (ოსური არაკი) ჩაწერილი „ქართული ოსებში“-ს მიერ	1—8
II	ყაჩაღების ამხანაგი. ზღაპარი. ჩაწე- რილი ა. მაჩაბდის მიერ	9—13
III	იადონი და ბულბული, ჩაწ. მისკანუკ.	13—20
IV	აფხაზები (მასალა ნ. ჯანაშიასი	21—30

ქრისტე აღსდგა!

(ჩემს სათაყვანისს!)

ჩემო სულის დგმა! ტკბილო გულისთქმავს!
კველგან ეოველმის მნათობა სულის!
შენ ერთადერთო შემკვერელ-გამსსნელა
ჩემის ტანჯვისა და სიხარულის.

ცით მოკვანილო, ქვეყნად შიბილო,
ცისა და ქვეყნის შუა კავშირო!
ხამკონებელო, ზეადმკზნებელო,
ქნარ-საზვესურო, უკიდ-უძარო!

ვიწმინდისწინებ ოდეს კოლეგოთას:
მაზედ ამართულს ჯგარს ცხოველ-მოთაყულს
და ზედაც განრახმულს მსხვერზლს უბნურების
დმერთ-კაცს, სიკვდილით სიკვდილის მორუგნველს,

შენც იქვე ახლოს, მორწმუნეთ რიცხვში
გზედავ სიწმინდით მოსხივ-ცისკარეს!
ქრისტეს სამსჭვალით თვით გამსჭვალულო,
მსხვერზლად ცოდვილთა, ცრუმლებს ჭღერა მკარეს.

ყოველი წვეთი შენი ცრემლების
ციურ მანანად გუფს მეწვეთება,
და სასოებით სარწმუნობა
მეც მიდიდდება... მიორკეცდება.

მენელსაცხებლე დედათა შორის
შენვე გიუურებ მახარობელად,
და „ქრისტე აღსდგა“ შენი ჰირველი
გრგვინვით გაისმის მთათა და ველად.

მეც „ჴეშმარიტად“ ვამბობ და მრწმენა
მკვდრეთით აღდგომა ჴეშმარიტების!
წყარო ცხოვრების და სიმართლისა
თუმცა იმღვრევის, მაგრამ არ შტების!...

მრწამს! და შენც მწამხარ წინამორბედად
იმ აღდგომისაც, რომ ველი მეცა!..
როდესაც ქვეუნად ტანჯულ სიმართლეს
მკვდრეთით აღდგენს კურთხევით ზეცა.

ვეელგან, ყოველთვის, ჴირში და ლხინში
რადგან შენა ხარ ჩემი გულის-თქმა,
წმინდა ამბორმა შეგვისისილხორცეს,
ახალი რჯული და ძველი აღთქმა!

ტფალასა და ქუთასაჲ.

ტფილისი.—რა ამბავია თქვენში?

ქუთაისი.—დიდი არეულობა!.. ძალღი პატრონს ველარა სცნობს.

ტფ.—ალარც აქ არის მშვიდობა: ჩვენშიაც პატრონი ძალღს ველარა სცნობს!.. და ეს სულ „ბანკობანამ“ დაგვმართა.

ქუთ.—ჩვენც „ბანკობიას“ ვაბრალებთ. რაღა იქნ და რაღა „ყეენობა!“

ტფ.—რა ბძანებაა?! „ყეენობა“, უფრო შეგნებულნი და უფრო პატიოსნურიც იყო. ალარ გახსოვს? და თუ დაგავიწყდა, წაიკითხე დავით ბებუთაშვილის ნაამბობი!

ქუთ.—ვისა აქვს ახლა კითხვის თავი? რაიო? რასა სწერს?

ტფ.—აი რას: დიდ-მარხვის პირველ დღეს, ორ შაბათს, მთელი ქალაქი ფეხზე იდგა. ემზადებოდენ ზოგი საომრად და ზოგიც სეირის საყურებლად. ხალხი ორ დასად იყოფოდა: ქვემო-უბნელებად და ზემო-უბ-

ნელებად. თავ-თავისი ყენი ჰყავდათ მათის პამპულე-
ბით. დაუკრავდენ ზურნას თუ არა, მიიწვედენ ერთი-
მეორეზე; ჯერ პატარ-პატარა ბიჭები გამოიწვევდენ
ერთმანეთს; მერე თან-და-თან უფროსები ჩაერეოდენ
და ბოლოს გაიმართებოდა საერთო მუშტის-კრივი. მე-
თაურები გარს უვლიდენ და ამხნევებდენ მეომრებს.
ღვდა-წულები ბანებზე იდგენ და სეირს უყურებდენ.
უთუოდ ან ერთ მხარეს უნდა გაემარჯვნა და ან მეო-
რეს: ან ქვემოურებს უნდა გაედენათ ზემოურები და
ან ზემოურებს დაერეკათ ქვემოურები. თუ თანასწორი
ბიჭობა იყო, შიგა-და-შიგ დაისვენებდენ ხოლმე და
მერე ისევ ხელ-ახლა ასტებდენ ბრძოლას, სანამ ერთი
და ერთი არ გატყდებოდა. მაშინ კი დამარცხებული მხარე
გაიქცეოდა; გამოუდგებოდენ გამარჯვებულები და სულ
კუდიტ ქვას ასროლიებდენ. ყენს აქლემიდან და პამ-
პულებს სახედრებიდან ძირს ჩამოჰყრიდენ. ლაფში ამო-
ცვრიდენ. გათავდებოდა ბრძოლა. დამარცხებულები
გამარჯვებულებს დაემორჩილებოდენ და მოხდებოდა
შერეგება. გაიმართებოდა საერთო ლხინი და მორჩა
გათავდა!.. ერთმანეთის მტრობა და ჯიბრი მეორე
დღემდისაც აღარავის გაჰყვებოდა.

ქუთ.— ჩვენში კი „ბანკობია“ „ყენობის-ყენო-
ბა!“ არც დასაწყისი უვარგა და არც დასასრული.

ხმოსნები, მარტო ორად კი არა, მრავალ დასად
იყოფიან; ყოველ უბანს თვისი ყენი და პამპულები
გამოჰყავს, მაგრამ საკვირველი კი ის არის, რომ ვერ
გაგიგიათ: ვინ ვისია? შინაური გარეულს ეხმარება,
გარეული შინაურს უწყობს ხელს; მტყუანი მართალს
ესაყვედურება და სიმართლე ველარავის გაურჩევია.
ერთი სიტყვით, „ბაბილონის გოდოლობაა!“ აქ აღარც

მუშტია და აღარც კრივი... ერთმანეთს ლაფს ასხმენ თავზე და ტალახის გუნდას უსვრიან და თანაც ისე გაურჩევლად და წარა-მარად, რომ აღარ იციან, ვის მოხვდება: მტერს, თუ მოყვარეს? ზურნასაც ქალები უკვრენ და, რასაკვირველია, ჭიკუინს დასასრული აღარ ექმნება?! თავდება ბოლოს, როცა იქნება, „არჩევნობითი ყეენობა“, მაგრამ მტრობასა და ჯიბრსკი მაინც დასასრული არ ეძლევა: წლიდან წლამდე გრძელდება და ოჯახებშიაც კი გადადის საპირადოდ.

ბუილ.—ჩვენშიაც სწორედ აგრე იქმნებოდა, რომ ჩვენც თქვენსავით ჩქარი ვიყოთ, მაგრამ დარბაისლობა გვშველის: ჩვენ, შვილოსა, დიდ ორშაბათსრომ ვინმემ გვაწყენიოს, ძლივს საახალწლოდ თუ მოგვივა გული და აბა მანამღი ვინლა გიცდის? ეს კია მე და ჩემმა ღმერთმა, არც ავსა და არც კარგს გულში აღვილად არ შევეუშვებთ და თუ შევეუშვით, მერე კი იქიდან გამოდენა აღარ გვეხერხება. თქვენ კია, იმერლებსა, გული ჯიბესავითა გაქვთ: ჩაპყოფთ ხელსა და, რაც გინდათ, ჩადებთ და ამოიღებთ: არა, არა! აღარც თქვენა ხართ და აღარც ჩვენ! ჩვენ ჩვენის აუჩქარებლობით ველარ მიგვიხწყევია საჭირო აღგილამდე და თქვენ კი თქვენის სიჩქარით იმ საჭირო, სამიზნო წერტილს თავზე ახტებით!.. ხელი აღარც ერთს აღარ გვეკიდება და ჩვენი საქმეც საერთოდ წასულია!.. ტყუილად თავს ვიწუხებთ!..

ბუთი.—ბეჩა, ჩემმა მტერმა თქვა ეგ!.. მართალია, ცუდ ყოფაში კი ვართ, მაგრამ მაინც ვინ ქართველი და ვინ აგრე გულის გატეხა?! აბა, გაიხსენე: ძველად რა ამბები იყო ხოლმე? რამდენი წისქვილის ქვა და ტრიალებულა ქართველების თავზე, მაგრამ ღვთით აუ-

ტანიათ და მტრები არ გაუხარებიათ! დღეს რა არის? დღევანდელი ჩვენი არეულობა ძველთან შედარებით უბრალო ბურჟუაზიაა. ჩვენი ქვეყანა ედემის ნერგია, „უკვდავების ხე“, ფესვ-მაგარი და შტო-ნაყარი! „ერთი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბალნაროსაო“. ჩვენ წავალთ და ჩვენი შვილები მოვლენ! საქვეყნო კანონია!.. დღეს ყვაფი შემოჯდება ხეზე, ხვალ—ბულბული!.. ხან ვიკრი კოტრილობს ჩრდილში და ხან ლომი ნავარდობს!.. ედემის ნერგს მიტომ ჰქვია „უკვდავების“ ხე, რომ გამძლეა. ხან აწვიმს და ათოვს თავზე, და ხანაც მზე და მთვარე დაქათქათებს!.. ბევრჯერ ქარიშხალიც შეარხვეს, სეტყვა დათეშავს, მეზი რომელიმე ტოტს ჩამოუჩხეს, გაუხმობს!.. ხეც დროებით დაიზარება, მაგრამ საბოლოოდ კი მაინც ისევ იხარებს და ნაყოფს იძლევა...

ბზილ.—ეჰ, დალოცვილო! მე „ვაი-ვაის“ ვიძახი და შენ „ალილოს“. მაგისთანა ზღაპრები ჩვენც ბევრი გაგვიგონია! და რაღაი ხეზე ჩამოგიგდია ღაპარაკი, მეც მაგვარსავე გეტყვი: ერთ აღვილას ორი ხე ამოსულიყო ერთად და თანასწორადაც გაზრდილიყო. ერთი ალვის ხე იყო და მეორე—კაკლის. მოიწეოდა თუ არა კაკალი, ყოველ წლობით; აღიოდენ ზედ მბერტყავები, თან კოკრი აქონდათ, დაუშენდენ ხოლმე ტოტებს და სულ ლაწალუწი გაჰქონდა. ალვის ხეს კი ბუზიც არ ეკარებოდა. ერთხელ ალვისს ხემ უთხრა კაკალს: მებრალეები, მეზობელო!.. მადლობა ღმერთს, რომ მეც შენ ქერქში არა ვარო!.. რაც შენ ცემატყება გაქვს, როგორ უძლებო?—ეს მიტომ რომ ფესვი მაქვს მაკარიო!—მიუგო კაკალმა.—და სანამ შიგნივ გულში ან ძირს ფესვებში უჩინარი ქია არ გამიჩნდება

და ნელ-ნელა ღრღნას არ დამიწყებს, არა მრშავს-რაო! გარედან ვერავინ რას დამაკლებსო! ამისი არ იყოს, იმ შენ ედემის ხესაც არა უჭირს რა, სანამ შიგნივ გულში და დაბლა ძირში ჭია არ გაუჩნდება!—მაგრამ ვაი რომ ცუდ ნიშნებსა ვხედავ და ის ჭია, ვკონებ, კიდევ გაგჩენიათ იმერლებს!.. არ მომწონს თქვენი არევ-დარევა!..

მ.—ეგ სულ გარეგნობაა!—ლუთით ფესვი მგარი გვაქვს და გული მრთელი. მიუხედავად არევ-დარეულობისა, ვერ ნახე:

ტ.—აბა, რა საქმე?

მ.—რა და... ბანკიდან გამოსატან ფულების შესახებ!.. ერთხმად და ერთ-პირად გარდავსწყვიტეთ, რომ საქველმოქმედოდ გადაიდვას.

ტშ.—მერე და რა გამოვა მანდედან?—„სიტყვა სხვაა, საქმე სხვაა შუა უძვეს დიღი ზღუარიო“. თქვენ, შვილოსა, იმერლები სიტყვა-უხვი ხართ და საქმე-ძვირი! განა ცოტა გვინახავს მაგალითი? თქვენ არ ბძანდებოდით, რომ მაგ ბანკიდანვე ერთხმად და ერთპირად ზოგს პენსია დაუნიშნეთ, ზოგს საჭურჭარი და ზოგს კიდევ რა?!—ქვეყანა გააყრუეთ ტრაბახით... ყურები გამოგვიჭედეთ, ქვეყანა ალაპარაკეთ და ბოლოს კი თქვენვე მოიპარეთ და გადააფუჩყეთ თქვენივე განაწენი. რაც არა დააკელით რა, არავისათვის მიგიციათ რა. და ჩვენ კი, შვილოსა, არავის რას დავპირებებივართ, არც საქვეყნოდ დავგიწემებია რა, მაგრამ ისე კი, ჩუმად ბევრს შევწევივართ და გაგვიმართავეს ხელი.

მ.—ახირებულნი თქმაა ჭეშმარიტად!.. სხვის თვალში ბეწვსა ხედავთ თქვენ, ქართლები, და თქვენსაში კი ღირესაც ვერ შენიშნავთ ხოლმე. თქვენ არა ხართ,

რომ კაცი თორმეტი წელიწადი იმსახურეთ და ჯილდოს ნაცვლად მისი საკუთარი ოთხი წლის სასყიდელიც კი წაართვით ძალ-მომრეობით და წამლის ფასიც კი გამოუღლიეთ? მოგებას რომ გამოვუდგეთ... არ ივარგებს! ამიტომ რომ ეგ კერძო საქმეა... შინაური ანგარიშია! და საზოგადო კი სულ სხვა არის...

ბ.— და თქვენ კი განა საზოგადოშიაც არა სტყუვით ხოლმე! განსოვს, რა ამბავი იყო იმ სასახლისა და ადგილის შექმნის თაობაზე, სადაც დღეს გიმნაზია და ადრე კი სამეფო ოქროს ჩარდაყი ერქვა?..

პატრონები, თითქმის, მუქთად გითმობდენ! ისრომ ბანკს შეეძინა დიდ მოგებას იქნებოდა: დღევანდელი სათავადაზნაურო სკოლა, ბანკის სახლი, სათავადაზნაურო კრების და სხვანი, რომელთაც ახლა ქირით იჭერთ და დიდ-ძალ ფულსა ჰყრით, მაშინ სულ აქ, იმ ერთ სადგომში იქმნებოდა მოთავსებულნი და იმ ფულით, ახლა რომ ქირაში აძლევეთ, საბოლოოდ შეიქმნდიო საკუთრებად ყოლიფერს. ეს ისეთი სათვალდათვალო ანგარიში იყო, რომ ბრმაც კი მიხვდებოდა სარგებლობას! და თქვენც ერთხმად და ერთხირად გარდასწყვიტეთ შექმნა. მაგრამ განზედ რაღაც კრინმანჭული საქმე გამოვიდა და ბანკის მმართველობამ თავისებურად, სხვის გულის მოსაგებად, რაღაც ჩაიხალთაბანდურა და თავიდან აიშორა ის საქმე. ეს ხომ მაინც საზოგადო საქმე იყო და მერე როგორი? ამაზე უფრო დიდი საქმე ძვირად შესახვედრიდა! — თქვენ კი აპირებდით ჩვეულებრივად; მერე ისევ მიივიწყეთ, თითქო შარშანდელი თოვლი ყოფილიყო. ასე ხართ, შვილო, ყოლიფერ საქმეში! უკაცრავად კი ნუ ვიქმნებით და თქვენ ჯერ ვერც კი გვირწევთ: რა არის კერძო? და რა არის სა-

ზოგადო? ავ-კარგს ვერ არჩევთ. რაც პირადათ თქვენი სასარგებლოა და გამოვადგებათ, ის, გინდ ქვეყნის და სალუბავიც იყოს, თქვენ საზოგადო გგონიათ და სა-ქვეყნოდ მიგაჩნიათ. და რაც კი პირადათ თქვენი გამო-სადევი არ არის, ის, გინდ ქვეყნის სასარგებლოც იყოს, არაფრად მიგაჩნიათ!.. ჯერ კიდევ კუჭიდან იყურებით და ის არის!..

მ.—სცდებით!.. ეგ საზოგადო კანონი არ არის ჩვენში და ეგ არ ითქმის მთელს ხალხზე!.. ერთი იუდა თორმეტში გამოერია და ჩვენში ამოდენა ხალხში, სადაც ათი-ათასი და ასი-ათასია, შიგა-და-შიგ რომ ზოგიერთები მისთანაებიც გამოერიონ, როგორებსაც თქვენ ასახელებთ, რა გასაკვირველია? მაგრამ ნათქვა-მია: „ერთმა ღორმა მთელი ნახირი გასვარა“.

მ.—რა ვიცი, შვილოსა, ასე-კი არის და!.. საქმე კი ხდება და გინდა ერთს წაუხდენია და გინდა ათასს! სულ ერთია.

მ.—ახლა ველარა წაახდენს რა!..

მ.—„ღმერთმა ჰქნას, რომ ჩვენს თხას მგელი და-ეჭიროს“, მაგრამ მეექვება...

მ.—დაიჭერს! დაიჭერს!! მგელსაც დაიჭერს და მელასაც.

მ.—ეჰ, მაშ ეხლა კი სწორედ სხვა ქუაზე, სხვა გუნებაზედა ხართ?.. რაც დავიდგენიათ აასრულებთ? რაც გითქვამთ აღარ ვადათქვამთ? კეთილი!.. მაინც როგორ გინდათ და რაზე რომ მოიხმაროთ ის, ბანკიდან გამოსატანი ფულები?

მ.—ჩვენი სურვილია, რომ პატარ-პატარა სამეურ-ნეო ბანკები გავხსნათ მაზრებში და მოგება ყმაწვილე-ბის გასაზრდელად გადავსდვათ. უეჭველად უნდა ახალი

ტიზის საქალებო სასწავლებელი დავაარსოთ. ამ აზრით კომისიაც ავირჩიეთ.

ბ. — კომისია ჩვენც ავირჩიეთ და იმას მოვახვეთ თავზე. იმან იცის!.. ჩვენ აღარას ვეკითხებით! რაც უნდათ ისა ჰქმნან. ჩვენ ამორჩეულებსაც ერთი აურჩევიათ და იმისთვის მიუნდვიათ, — იმან იცისო! ზოგიერთები კი სულ სხვას გვირჩევენ! მაგ ფულით ვერას გახდებით, ცოტააო და ნავთის ადგილები რომ შეიძინოთ ბაქოში ჯერ-ჯერობით ის აჯობებსო!.. ვგებო გამდიდრდეთო!..

ბ. — აბა, ეგ რა საფიქრებელია?

ბ. — რატომაო ვითომ? ერთხელაც დავაშავეთ, რომ რჩევა არ დავიჯერეთ. ბანკის დაარსება რომ გვინდოდა მაშინ გვირჩია ერთმა ახალ-გაზდა კაცმა, აღენიშმა: მოდიოთ, მაგ ფულებით ბაქოში ნავთის ადგილები შევიძინოთო. ჯერ არავისა აქვს კარგად შეგნებული იმ ადგილების გარემოება, ფასი არ იკიანო და ერთს დროს კი დიდ სიმდიდრედ გადაიქცევა და მილიონებს მოიტანსო. მაშინ ჩვენ სიცილადაც არა გვყოფნია მისი სიტყვა, მაგრამ აი ახლა რა ამბავია?! რომ მართლა დაგვეჯერებია, და იმ მცირეოდენი თანხით ის ადგილები გვეყიდა, დღეს ხომ ამდენი აუარებელი მილიონები ჩვენ ხელში იქნებოდა და ყოველგვარ საჭიროებას დავიკმაყოფილებდით?.. ფინ იცის ან ახლა რა მოხდება!

ბ. — კი, მაგრამ საზოგადო საქმის საიჭვოში ჩაგდება ძნელია! თქვენც იმ ერთ კაცსავით არ მოგივიდესთ, რძე რომ მიჰქონდა ქოთნით გასაყიდად და თანაც ოცნებობდა: რძეს გავყიდი, კვერცხებს ვიყიდი; კვერცხებს გამოვაყვინებ, წიწილებს დავზრდი; დედლებს

დავყიდი, ცხვრებს ვიყიდი... ავყვები ასე ამ გვარად და მერე ქვეყანას დავირჩინო! ამ ფიქრებით რომ იყო გატაცებული, წამოაპკრა ფეხი ქვას, დაეცა, ქოთანს გატყდა, რძე დაეღვარა და დარჩა ხელცარიელი.

ბ.—ნურც მაგრე წინ დაუხედავი გგონივართ, შვილოსა! შორს-გამქვრეტელობა ქართლელებს არ გვაკლია!.. აბა ერთი დასთვალე, რამდენი ღენარლები გყავს! სანამ ღმერთი მათ არ გამოგვიღევს არა გვიკირს რა!.. არც ქოთანი გაგვიტყდება და არც რძე დაგვეღვრება!! აი ახლაცა ხუცისშვილებმა კინალამ მოგატყუეს: თურმე ჩვენ სათავად-აზნაურო სკოლაში გლახებსაც ზრდიან და ჩვენ კი არ ვიცოდით!

ბ.—მერე და რაო რაიმ ზრდიან?

ბ.—ვეყო, როგორ თუ რაო? რაღა სათავად-აზნაურო ყოფილა თუ კი შიკ გლახის შვილებიც იქნებიან?

ბ.—დალოცვილო, მარტო სახელით ხომ არ იქნება?! მოსკოვში ლაზარევის ინსტიტუტია და მაშ იქ სხვა გვარის ველარავენ შესულა თუ არ მარტო ლაზარევეები? აქ მიხაძლოვის საავადმყოფოა და მაშ, ვისაც მიხეილი არ ჰქვია, სხვას აღარ მიიღებენ?

ბ.—ეჰ! რას ჩმახავ, შენ, ეი, იმერელო?! აქ საქმე სახელოზე კი არ არის; სახრავზეა ჩვენი შვილებიც ველარ გამოგვიზღია, თორემ გლახების გამოზღას სადღა შევიძლებთ?

ბუთ.—მერე და თქვენ რა შუაში ხართ?

ბუილ.—მაშ იქ არ იზრდებიან თურმე? ჩვენები სადღა გაიზარდნ?

ბუთ.—თქვენებს ხომ არას უშლიან?!.. იზრდებიან თავისს საკუთარის ხარჯით და არც თავად-აზნა-

ურობის შვილების ადგილს იჭერენ!.. თუ კი არის ადგილი მორჩენილი, ტყუილა დაგდებასა და მოცდენას... ჩვენმა გლეხის შვილებმა რომ დაიჭირონ და მათის, საკუთარის ხარჯით, ერთად ჩვენ შვილებთან გამოიხარდონ, ჩვენ რა დაგვიშავდება და რა ზარალი გვექმნება.

ბზილ. — თუ მართლა მაგრეა და ჩვენი არა იხარჯება რა, რა გვენალვება?! პირიქით... ისწავლონ; ღმერთმა ხელი მოუმართოსთ, ისინიც ჩვენი მიწის შვილები არ არიან? მაგრამ ჩვენ აგრე არა გვეგონია!.. ჩვენა გვეგონია თუ ისინი ჩვენი შვილების მაგიერად იზრდებიან ჩვენის ხარჯით!.. თუ მაგრეა, რატომ არ აგვიხსნეს და არ გაგვაგებიეს?

ძუთ. — აუიხსნიდენ, მაგრამ აკი წელან თქვენ თითონ ბრძანეთ: სააღდგომოდ რომ საწყენს რასმე გავიგონებთ, საახალწლოდ მოგვივა ხოლმე გულიო!.. ბოლოს გაიგებთ ამასაც და ეხლა კი მშვიდობით.

ბზილ. — გაგიმარჯოს შენცა! და ამ ტელეფონის მომგონსაც! შეე რა კარგი ყოფილა? საიდან სად ელპარაკები კაცს? მოდი ერთი ვქმნათ: ხან-და-ხან შენ მანდაური ამბები გადმომეცი ხოლმე და მე აქაურს გადმოგცემ.

ძუთ. — კეთილი, მაგრამ თქვენებური ახალი ჩვენში ხომ დაძველებული იქმნება და ახალი ძველში ვღს გაუცვლია?

ბზ. — ევ, შვილონსა; ევეც აღარ იცთ, რომ ზოგჯერ ძველი სჯობია ახალს? გეტყოდის, მაგრამ დრო აღარ არის და სამერმისოდ გადავდვათ.

„არამი ლუშმა კახს არ შემრებმა“

(ამბავი შავაქვის მწარმოებელთა ცხოვრებადგან).

დასასრული *)

ერთს დილას თამაზა სხდრაც წასულიყო. დედაც წყაროზედ იყო. მარტო თებრონე დარჩენილიყო შინ, — დრო და შემთხვევაც ეხლა. მაქვსო! იფიქრა ბერძენმა. ბედი კარზედ მადგია! შევპკრიბავ ძალ-ღონეს... აღვიკურვები ვაჟკაცურის გაბედულობით... მივადგები კარზედ... არ გამიღებს? ძალას ვიხმარ, შევამტვრევ... ფიქრობდა: თავის ოთახში ბერძენი... აგერ წელიწადი ვარ ამათ ოჯახში... სულ სამჯერ არ მინახავს... დღეს თავისუფალია... ნუ თუ არ მიმიღებს?! ფულებს კონაკონა დაუწყობ წინ... ვერცხლის-მოყვარეობა განა არ დააბრმავებს? ის ხომ ღარიბი გლეხის უბრალო გოგოა!... მაშ მივდივარ... მაგრამ, არა, ეგებ იკივლოს... ხმაზედ ხალხი შეიკრიბება, მერე? არა... ისევ მივდივარ... (გაქანდა კარებისკენ და უცებ შესდგა, ისევ შეერდა).

*) იხ. „კრებული“, № 3, 1899 წ.

—ბელი კარზედ მადგია! ვინ იცის, ეგებ მართლა მოვსწონდე! ფიქრობდა ამ დროს თებრონე თავის სახლში... ბერძენი შინ სულ მარტვია... რა იქნება, რომ მივიდე და დაველაპარაკო?! მაგრამ აჰ, ღმერთო, ენას რატომ არ ამომავლეჯ! დედა? დედამ რომ მომისტროს? მერე რას იტყვიან? ხომ სულ მომეკრა ამ სოფელში თავი! მაგრამ მისი ფულები? სიმდიდრე? ჩემი სიღარიბე? მამამ ხომ სიღარიბის გამო ვერ გამათხოვა! დეე, რაც მომივა—მომივიდეს! მივიდი... (გადაადგა ნაბიჯი), მივდივარო, უნდოდა ეთქვა, რომ ამ დროს კარებში მომდგარი ბერძენი თებრონეს თვალებით სჯამდა.

რაღაც იღუმალ ძალამ ორივეს ენა ჩაუგდო. დაღუმებული იდგნენ და ერთმანეთს შესცქეროდნენ. კაი ხანს გაგრძელდა მათ შორის საერთო დუმილი.

„მე მიყვარხარ! ჩემი უნდა იყო!“ წაილულლულა უცებ აღელვებულმა ბერძენმა და ტლანქი ხელები თებრონეს წერწეტა ტანს შემოხვია.

„მეც, მეც მიყვარ“!.. მიყვარხარო უნდა ეთქვა თებრონესაც, რომ გონზედ მოვიდა, დატრიალდა, ბერძენს ხელიდგან გაუსხლტა და კარში გავარდა... ბერძენი სახტად დარა. ვერაფრის თქმა ვერ მოასწრო, მაგრამ რაც თქვა ისიც საკმარისი იყო ერთმანეთის სურვილების შეყატყობლად.

ამის შემდეგ რამოდენიმე კვირემ გზიარა. ბერძენი რაღაც საქმისთვის ფოთში დაიბარეს. ფოთიდან ბათუმში უნდა გასულიყო. ეს ის დრო გახდათ, როდესაც ბათუმი ისევ „პორტოფრანკო“-დ ითვლებოდა. ბერძენმა ბათუმიდგან ძვირფასი საჩუქრები მოუტანა თებრონეს და დედა მისს. ახლა კი დარწმუნდა თებრო-

ნეს დედა, რომ ბერძენს მისი ქალიშვილი მოსწონს და კიდევაც შეირთავს. ორივე დედა-შვილის აღტაცებასიხარულს სამზღვარი არ ჰქონდა. ბერძენი ნამდვილ სიძვედ მიაჩნდათ... ქალებს, თუმც დიდი ხნიდგან გადაეწყვიტათ ეს საქმე, მაგრამ თამაზასთვის სულ ახალი ამბავი იყო.

— არა, ქალო! დღემდის თუ ყურებს მიქედლი თებრონეს გათხოვებაზედ ლაპარაკით, რატომ ახლა არაფერს მეუბნები? ჰკითხა თამაზამ თავის მეუღლეს.

— როცა გითხარი, უსიამოვნების მეტი რა გამოვიტანე!? ახლა ქე ვარ ჩემთვის. ვუყურებ მის ბედს. უპასუხა თამაზას მეუღლემ.

— კარგი დაგემართოს, თუ მაგ ჰკუაზედ ხარ, მაგრამ ვაი თუ ისევ მალე შეურეკო?! უთხრა თამაზამ.

— ფული, რაც მადნებში ავიღეთ ვალებს მოუღდა და სანამ ქვას ხელახლავ გავყიდდეთ, მანამდის თებრონეს ბედიც მოგვაყენებს ვინმეს კარზედ... უთხრა თამაზას მეუღლემ.

ამ მუსაიფის დროს თებრონე თავჩაღუნული იჯდა და თავის მდიდარ საქრმოზედ ჰფიქრობდა.

— ის, რაღაც საჩუქრები გამოუგზავნიან, უჭემო რად ღებულობდით? უცებ, სრულებით მოულოდნელად იკითხა თამაზამ. — შენ, დედაკაცო, ჰკუიანი მეგონე, შენ მაინც რამ გაგაბრიყვა? თებრონე, თუ გინდა ყმაწვილი ქალია, ყველაფერი მიეტოვება! უთხრა თამაზამ მეუღლეს.

— ვისაც რა უნდა, ის სთქვას, კაცო! ჩემი სინიდისი თუ წმინდაა, ვისაც რა უნდა ის იფიქროს!.. სარეცხს ვურეცხავთ, ვუკერავთ, ჩვენს ეზოში დგას, ჩვენს მადნებში მუშაობს და რა უყოთ, რომ ამის მაგიერ ჩვენც

პატივი იგვესმოს... თუ რამეს ამბობენ, ჩემო თვალის სინათლე, სიხარბით ამბობენ, სიხარბით! შენ გგონია, არ ეხარებათ ეს ჩუენი საქმე? ის კი არა, კაცო, რას ამბობენ თურმე ჩუენს, თებრონეხედ. ვითომ თებრონეს ბერძენი ცოლად ირთავდეს. საქმე კიდევაც გაეთავებიოს!..

— ვაი, ნეტა მართლა მოუქცევდეს ღმერთი ეხარს! სთქვა თავისთვის თამაზამ, აი ღმერთი მაშინ მოგვხედავს ქალო! ჩუენი სიღარიბის კერია მაშინ მობრუნდება!..

ამი მუსაითვის ღმერთს თებრონეს ჯულის ძეგრა შორს გაისმოდა. ის ენა-ჩაკმედრლი იჯდა და ყურადღებით ისმენდა მშობლების მუსაიებს.

ვათამამებუდი თებრონეს დედა მიუჩინდა ახლოს თავის ქმარს, ხუძრობით გვერდი ჰკრა და მხიარულად ჩაუღლაპარაკა:

— რას მაჩუქებ, კაცო, რომ ეს საქმე მოვრთო! ამ! თამაზამ! თამაზამ მეთქი! არ გაგებარდება, რომ ის მდიდარი ბერძენი შენი სიძე იქნეს! — ჰკითხა თამაზას მეუღლემ. თამაზაც, შეტყვევება და კარგული მდგა და დიდხანს გამოურკვეველ მდგომარეობაში იყო.

— ვაი ბეჩა! წამოდლაპარაკა ცოტა სიჭუმის შემდეგ თამაზამ. — ვინ მოესწრება მაჯას?! —

— შენ მისი ჯავრი ნუ გაქვს! თუ ქალი გყოფილვარ იმ ბერძენს ხელში ჩაეიგდება შენ, კაცო, ისე მოიქცევი, თითქო არაფერი იცოდეს! უთხრა თამაზას ცოლმა.

თამაზას ცოლს ეს-ლა აკრდა. მას ქმრის ეშინოდა. დღეს ქმარიც დაიძინა და დარწმუნებული იყო საქმის ბოლოც მის სასარგებლოდ დამთავრდებოდა, დღეის იქით ბერძენმა თამამად დაიწყო თამაზას ოჯახში სია-

რული, მის ცოლ-შვილთან მუსაიფი. თუმცა კი თებრონეს დედა გვერდში არ იშორებდა თავის ქალიშვილს და ჯვარის დაწერამდის ხანგრძლივ მუსაიფის ნებასაც არ აძლევდა.

ერთხელ, ასე საღამოს შვიდი-რვა საათი თუ იქნებოდა, ბერძენი აღრე დაბრუნებულიყო შადნებიდგან. შადნებიდგან ერთი პატარა გზა-წერილი მოდის. ეს გზა-წერილი ერთ ადგილას გადაუხვევს, პატარა მთის მოციმციმე ღელეს შეირბენს და ამ ღელის ერთ ნაპირას პიტალო კლდეა, აღმართული, საიდგანაც გადმოხსჩქეფს ცივი, მთის ანჯარა წყარო. წყლის ნაკადულს ქვეშ ხის ღარი უდგია. ღარზედ ეს ცივი წყალი გადმოჩუხჩუხებს და ღარიდგან შადრევანივით გადასჩქეფს შორს და ერთვის იქვე მიმდინარე პატარა ღელეს. ეს წყარო იყო მთელი ამ სოფლის სულის ჩამდგმელი. ესეე „ღარის წყარო“, (როგორც ეძახდნენ სოფელში) გახლდათ აქაურ დედათა-სქესის ადგილობრივი „კლუბი“. აქ გაიგონებდით ყოველ-გვარ ახალ ამბავს, ქება-გინებას... აქვე მოისმენდით სიყვარულისაგან შეპყრობილ არსებათა ტკბილ მუსაიფს, მათ მხურვალე კოცნა-აღერსსაც...

ცოტა შოშორებით ამ ღელეს პატარა ქალა ერთყა, რომელიც ხელოვნურად გაშენებულ ბაღს მოგაგონებდათ. ცოტა შეღამება კმაროდა, რომ ეს ქალა სრულებით ჩაბნელებულიყო... პოეტის სიტყვები— „უფსკრულნი ჩაბნელებულნიო“, სწორედ ამ ქალას ეკუთვნოდა.

თებრონე, მხარზედ ჩაფუ-დადგმული, ამ საღამოს ცოტა გვიან ჩამოვიდა. წყაროზედ სულ ორი სამი

დედაკაცი არ დახვედრია. ამათაც ავესოთ ჩაფები, და მხარზედ იდგავდნენ. თებრონემ ღარს ჩაფი მიუდგა და ქალებს მიუბრუნდა.

— ეშხანო! თუ ქალი ხარ პატარა ხანს მომიცადე! აი, ჩემი ჩაფიც აივსება და ერთად წავიდეთ!

აჰ! არა, გენაცვალე! სახლში ჩემს მეტი არავინ არის. ქადები აფიცებული დავტოვე, ვინ იცის, ჩემ მისვლამდის ეგებ სულაც დამეწვენ. უპასუხა ეშხანმა.

— აბა, შენ მაინც მომიცადე, ეპრაქსია! მიუბრუნდა მეორეს თებრონე.

— თებრონე ნუ მომიკვდება, აკვანში ჩაკრული ბოვში, ცეცხლის პირას, ჩემ პატარა ცუცყას ამარა დავტოვე, თორემ ხომ იცი შენთან ყოფა მე არ მომწყინდება. სთქვა ეს ეპრაქსიამ და ორივე გზას გაუდგნენ...

თებრონე წყაროზედ მარტო. ყოფნამ მთლად ოცნებად გადააქცია.. ბნელდებოდა, ჩაფი წყლით დიდი ხანია ავსებულიყო, ის კი იდგა და ერთს დანიშნულს წერტილს გაშტერებული დასცქეროდა. უცებ რალაცაზედ შეჭკრთა, ოცნებიდგან გამოიჩქვა. სავსე ჩაფი ღარს მოაშორა და გვერდზედ გადადგა. თვითონ ფეხსაცმელი გაიძრო და გახურებულ ფეხების ცივ წყალში ჩაწყობას აპირებდა, რომ უეცრივ შეჭკივლა, კაბის კალთა ტიტველ ფეხებზედ გადაიფარა და სანამ „ვინ ხარ“-ს მოასწრებდა, ბერძნის აღელვებულ მკერდში იყო ჩაკრული და ბერძენი სიცოცხლით სავსე ტუჩებს გრძნობიერად უკოცნიდა...

თებრონე გვიან მოვიდა გონზედ. მისი გულისცემა შორს ისმოდა. მის ფეროვან ლოყებზედ დიდი სულიერი მღელვარება აღბეჭდილიყო. თვალების წამწამებში რამდენიმე ცრემლი გაჰკროდა და თებრონე

სრულებით მზად იყო ეს სიამოვნება ტირილით მოერწყო და მით გული დაემშვიდებია, მაგრამ ბერძენმა თებრონე გვერდით მოისვა.

— თებრო! ჩემო სულზედ უტკბესო არსებაე! რას გაჩუმებულხარ? რატომ ეგრე საშინლად გიძგერს გული? რას შეუშინებიხარ? დღეის დღიდგან შენ ჩემი იქნები. ფული ტომრობით გექნება... ისე გაცხოვრებ, როგორც ხელმწიფის ქალს... მაშ რად ხმას არ მცემ?... ეუბნებოდა ბერძენი.

— მე შენთან ბევრი სალაპარაკო მაქვს. წამოილაპარაკა ხანგრძლივი სიჩუმის შემდეგ თებრონემ. მხოლოდ აქ ადგილი არ არის. ვინ იცის, ეგებ წყალზედ ვინმე ჩამოვიდეს. აი, იმ ხის ძირში ვერავინ შეგვხვდებას. ბნელა. იქ მივიდეთ, უთხრა ათროლოცბულის ხმით თებრონემ.

— დიდის სიამოვნებით, ჩემო ანგელოზო! უთხრა ბერძენმა და ცრემლით სავსე თვალები გრძნობით ამოუკოცნა.

— მე დღეის დღიდგან შენი ვარ! შენს მეტს დღემდის არ უხილავს ჩემი უმანკოების სიტკობა. შენს მეტს არ აუხდია ჩემთვის ის ღირსება, რითაც ამაყობს, რაც დაუფასებელ განძად მიაჩნია ჩემებრ სოფლის გაუთხოვარ ქალს. დღეს გთხოვთ, ჩემი ცოდვა არ დაიღოთ, თქვენის ხელით დანით კისერი არ გამომპრათ, არ გამომაქვეყნოთ! აქე გაუბატიურებული არ დამტოვოთ! მომეციოთ სიტყვა რომ კანონიერ ცოლად შემირთავთ. დაუჩოქა თებრონემ და ცრემლებით შესტირა.

— მე ქრისტიანი ვარ! ბერძენი პირველი ქრისტიანია. მე ღმერთს მოგცემ თავდებად, არ შეგარცხვენ

და კიდევაც კარგად გიპატრონებ. აი, დღეს ეს წაიღე. რომ გამოგელიოს კიდევ მაცნობე, უთხრა ბერძენმა და თებრონეს ას მანეთიანი უბეში ჩაუკუშნა.

— არა, მე შენი კანონიერი ცოლობა მინდა და არა ფული. ფული თავში იხალე. ფულს მაშინ ექნება გემო, როცა ჯვარს დავიწერთ, შენი კანონიერი მეუღლე ვიქნები... მომეცი სიტყვა, რომ შემირთავ, თორემ ჩემი სიკვდილით შენ არაფერი შეგეძინება. კიდევ გაუმეორა თებრონემ.

— ოჰ! ღმერთო! რა ჯიუტი ქალი ყოფილხარ, ჩემო თებრო! გაძღვე, გაძღვე სიტყვას! ოღონდ შენ დამშვიდდი ჩემო გვრიტო! უთხრა ბერძენმა და კიდევ ამოუკოცნა კოკობი ტუჩები...

— სად იყავი, შეილო! ამდენ ხანს რად დაგავიანდა? მე შენმა შიშმა კინალამ გადამრია!.. შემოეგება თებრონეს დედა ეზოში და ჰკითხა.

— სად ვიქნებოდდი დედა ჩემო! განა არ იცი ჩვენი წყაროს ამბავი? ქალები ბევრი იყო. ხომ იცი ღარში წყალი ცოტა გადმოდის, ჩაფები გვიანობამდის არ ივსება. მიუგო თებრონემ.

ჰოო! მე მეგონა, შეილო, მარტო იყავი, თორემ სხვებთან ქე რა გიქირდა?! უთხრა დედამ და მხრიდგან წყლიანი ჩაფი ჩამოართვა.

თებრონე კაი ხანს არ შესულა სახლში. ეშინოდა სულის მღელვარება სახეზედ არ შემეტყოსო. დიდხანს არ დამშვიდებულა მისი აღელვებული გული. თებრონეს ვახშმის გაწყობაში არაფერი მონაწილეობა არ მიუღია. მხოლოდ ვახშმად კი დაჯდა, მაგრამ ქამით კი ბევრი არა უქამია რა...

VI.

—რა გიყო ჩემო თამაზა! სულით და გულით მსურს დაგეხმარო; მინდა შენი თავი მტერს არ დავაჩავგრიო, მაგრამ რა ვქენა, შეძლება ნებას არ მაძლევს. ის ორიოდე გროში, რაც დღემდის ავიღე—ყველა საამხანაგო თანხად შევიტანე. რაც შარშან სამზღვარ გარედ ქვა გავგზავნე—ფული ჯერაც აულებელი მაქვს. ამხანაგებს სირცხვილით თვალითაც ვერ ვეჩვენები. მხოლოდ ერთი ეს შემიძლია: მიხაკო, თუ ღმერთმა სალდათობას გადაგიჩინოს,—ჩამომიყვანე და ჯამაგირში ჩავაყენებ. ბოლოს, ვინ იცის, ეგებ ისიც კაცი დარჩეს!

ასეთი ტკბილი სიტყვებით და სავსე იმედებით უზვევდა თავს ერთს სალამოს გოგია ცბიერადე თავის ნათლის მამას.

—თქვენც კარგად მოგეხსენებათ, ნათლიას ჭირიმე, ჩემი ოჯახის დედა-ბოძი მიხაკო არის. ამ მოხუცებულობის დროს ჩემი უკანასკნელი იმედი ის-ღაა. ის რომ სალდათად წამართვან—მე სახლის კარი უნდა გამოვკეტო და ცოლ-შვილით სხვის კარის კარს ვიარო. მუშაობა აღარ შემიძლია, ნათლიას ჭირიმე; დავჯდები ადგომა მიჰირს და ავდგები დაჯდომას ველარ შევძლებ, თუ ხელით არავინ დამაჯინა. ერთი ხნის კაცი გახლავართ. ამას წინად ჩვენი სოფლის მწერალთან გახლდით, რჩევა ვჰკითხე. უშველოს ღმერთმა ქრისტიანული რჩევა მომცა. თუ რამეს დახარჯავ, საღვთისი გაქვს და შეილს დაიბრუნებო. ახლა, ხომ მოგეხსენება, ფული ჩვენისთანა გაჭირვებულს ვინ მისცა. თუ რამე ქვა მაქვს, თქვენც იცით, გაუყიდელი მაქვს; გავჰყიდი და თქვენსას მოგართმევთ. ოღონდ ახლა ნუ

გამაყიდვებთ, რადგან ყველა ხელს მიჭერს, ყველას იაფად უნდა—გაყიდვა მენანება. ოცდა ათი თუმანი ექიმს უნდა მივსცე და დანარჩენი გამრიგეთ. სულ 400 მ. მჭირია. უთხრა თამაზამ.

თამაზას სიტყვებმა გოგიას თვალის წინ გადაუშალა მთელი მისი ნამოქმედარის სურათი, რომელზედაც დიდის ასოებით ეწერა სიცრუე, ღალატი, გაიძვერობა. ეს სურათი დღემდის საიდუმლოების ბურუსით იყო გარემოცული. დღეს კი ყველაფერს—ფარდა ეხდებოდა და საიდუმლო კარები იღებოდა. მისცეს ფული თამაზას თუ უარით გაისტუმროს,—აი კითხვა, რომლის გადაწყვეტასაც შეეპყრო გოგიას გონება. სასამართლოდგან გამოტანილი „ლისტი“ გოგიას სისრულეში არ მოუყვანია, დღესაც ჯიბეში ეგდო. მიხაკოს შიშით მას ბოქაულის წაყვანა ვერ გაებდნა. „ის წყეული სრულებითაც არ ჰგავს დამონავებულს და დაჩაგრულს გლეხის შვილსო“. ჰვიქრობდა გოგია მიხაკოს შესახებ. „მივსცე—დაკარგულია, არ მივსცე ქვას გაყიდის, მე ხომ მამული ჯერ არც კი, ჩამიბარებია! მაშ, ჯერ საჭიროა, რომ მიხაკო რამე ფრად ოჯახს მოვაშორო! იფიქრა გოგიამ და თამაზას მოუბრუნდა.

—კარგი თამაზა! ხვალ ან ზეგ ჩამოდი და ვეცდები გიშოვნო.

—თქვენი წყალობა ღმერთმა ნუ მოაკლოს ჩემს საწყალ ოჯახს! გმადლობთ შენი ჭირიმე, გმადლობთ! მიუგო თამაზამ და გამოემშვიდობა გოგიას.

რაც გოგია ცოტათი წამოიზარდა, მინაყმობიდან განთავისუფლდა, გარედ გავიდა და წუთი სოფლის აკარგი შეიტყო სულ იმ აზრისა იყო, რომ ადამიანმა ყოველთვის შემთხვევით უნდა ისარგებლოს, თვისი თავი

დააწინაუროსო. ამას თუ მოქმის ღალატი მოჰყვება, ეს ხომ, გოგონას აზრით, ბუნების წესია, რადგან ერთის ბედნიერება მეორეს უბედურებიდგან მომდინარეობსო. ამ გვარის მიმართულების მიმდევარი გოგონა, მუდამ იმას ჰფიქრობდა, ნიჟერიულ წელი-გაეჰგარებია, ფეხი წამოედგა და ამის გასახორციელებლად ღვიძლ ძმასაც არ დაინდობდა.

იმ დროს, როდესაც მანდებში ბერძენი სიყვარულის განცხრომაში იყო, გოგონა ზ — ში თავის საქმეებს აწყობდა.

— ხომ იცი, შვილო, ერთი ღარიბი კაცის შვილი ხარ! მამა შენი შენის იმედით სტოცხლობს. მეც შენთვის დიდი სიკეთე მსურს. თუ დამიჯერებ, კაცი დარჩები. დღეს აი, ეს სასწორი შენთვის ჩამიბარებია. ისარგებლე. ეს ვეროპიული სასწორია. ჩვენებური გლეხი ამისას ვერას გააგებს. თუ ძალიან არ ეცადე, ისე ფულს ვერ მოიგებ! ასე არიგებდა ერთს დილას გოგონა ცბიერადე თავის ნათლულს და თან ვეროპიულ სასწორზედ ქვის წონას ასწავლიდა. მიხაკოც იდგა და მთლად სმენად გადაქცეულიყო. გოგონას წასვლის შემდეგ მიხაკო ნათლია მისის ნათქვამმა სიტყვებმა დააფიქრა: «ისარგებლე, ეცადე, ისე ფული არ იშოვება და სხ. ნეტა რას ნიშნავს ეს სიტყვებიო!» ფიქრობდა მიხაკო თავისთვის. მიხაკოს უმანკო და გამოუტყდელ გონებას ვერ მიეხწია იმ გაგებამდის, თუ რა სიბრძნე იხატებოდა ამ სიტყვებში. მაგრამ ცხოვრების შკოლამ ისიც მალე გაწვრთნა, თავის დარეჯაკში გაატარა და დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ მთელი შავი ქვის არე-მარეში გოგონას მწონელს დიდი სახელი გაუვარდა. მიხაკოს ვერაგობამ, მზიდველ გლეხების წონაში ცარცვა-გლეჯამ მმართველობის ყურამდისაც მიაღწია. ვერც ჯანდრების დაყენებამ, ვერც განგებ ამორჩეულ

პირების თვალ-ყურის დევნამ გლეხების სატკივარს ვერა უშველა რა. თვალყურის მდევნელებაც იმათ მიეკედლენ ვინც მეტი საკენკი დაუყარა. ქვის მზიდველები ისევ იმ მდგომარეობაში იყვნენ. და გოგია კი სხვის ნაშრომით ჯიბეს იტენიდა. მიხაკო პირველ მწონელად ითვლებოდა შავი ქვის სამეფოში. შავი ქვის მწარმოებლები გოგიას ხარბის თვალით უყურებდნენ. „ნეტავი იმას, ვისაც გოგიასთანა მწონელი ჰყავსო!“ თავის მწონელების გასაგონლად იტყოდნენ ხოლმე მრეწველები.

მიხაკოს ბევრმა მოუმატა ჯამაგირი, მაგრამ გოგია, ნათლიაც რომ არ ყოფილიყო, ვის გაატანდა, თავს ვის დააჯაბნიებდა?!

გოგიას სიმდიდრე დღითი-დღე მატულობდა. ამ გვარად ნაშოვარი ქვა ყველა თავის საკუთარს სახელზედ იგზავნებოდა. ამხანაგებს იმაში ხელი არ ჰქონდათ. ყოველ გვარი საანგარიშო დავთრები გოგიას ხელში იყო. ქვის ანგარიშს დრო-გამოშვებით აძლევდა ხოლმე გოგია თავის ამხანაგებს. გოგიას ასე უცებ ნივთიერად ამალღება ყველასათვის თვალ-საჩინო შეიქმნა. ამხანაგებმაც ექვის თვალით დაუწყეს ყურება. გოგია კი ყურებსაც არ იბერტყდა, რადგან კარგად გრძნობდა, რომ ახლა თავი ქედში ჰქონდა. მიხაკო წლოვანებით თუმცა სულ ახალგაზრდა იყო, მაგრამ მისი სქელი ფართე ბეჭები, მაღალი სახტი ტანადობა და ღრიალა ბოხი ხმა შიშის ზარს დასცემდა ხოლმე ქვის მზიდველ გლეხებს, თუ როდესმე გაურისხდებოდა და გაჯავრებული შეუტევდა.

წვრილ-ფეხა პოლიციის მოხელეებს რამდენჯერმე შეუდგენიათ მიხაკოსათვის ოქმი, მაგრამ დანიშნულ ადგილამდის არც ერთს არ მიუღწევია, რადგან გოგიას პატივისცემით თითქმის ყველა ყელამდის მაძლარნი ბრძანდე-

ბოდნენ. „კაკა ყოველთვის წყალს ვერ მოიტანსო“, ამბობს ქართული გონიერი ანდაზა. გათამამებულ მიხაკოსაც გაუჩნდენ მტრები; პოლიციის ბოქაული მტრულის თვალით უყურებდა მიხაკოს. ბორბოტი ენები ამის მიზეზად გოგიას დაპირების შეუსრულებლობას ასახელებდნენ.

„მაშ თუ ასეა, უღვაშაც არ მესხმის, თუ ორივეს მახეში არ გავაბავო“. დარკვება ერთ დღეს ბოქაულმა და მიხაკოს მოქმედებას ღაიღუმლოდ თვალ-ყურის დევნა დაუწყო.

დილა იყო. მზე მორცხვად იქყიტებოდა აღმოსავლეთის ლაქვარდ ცის უფსკრულში. შვად დასვრილ-დათითხნილი ურმები გარს ერტყა მიხაკოს და სასწორზედ ქვას ღებულობდა. სულ ათი ურემი არ ექნებოდა აწონილი, რომ პოლიციის ბოქაული ყაზახებით თავს დაესხა და სასწორი გაუჩხრიკა. სასწორი და მიხაკო ერთი საათის იქით პოლიციაში იყო. საქმე გამომძიებელს გადაეცა. საქმის გარემოების შეტყობამდის გამომძიებელმა მიხაკო სატუსალოში დააკავა და გოგია ცბიერაძეს ჩვენება ჩამოართვა. გოგიამ გაიძვერულად მთელი დანაშაულობა მწონელს გადააცხო: «მე სასწორზედ მწონელი მყავს, მას ჰკითხეთ, მე ამ საქმის სრულებითაც არაფერი არ ვიციო!» მიუგო გამომძიებელს გოგია ცბიერაძემ.

გამომძიებელმა გოგიას სიტყვები საბუთიანად იცნო და მიხაკოს უფრო მაგრად ჩაჰკიდა ხელი. მიხაკო პირველ ჩვენებისათანავე დაკავებული იყო. სატუსალოში მიხაკო კაი ხანს იჯდა. მას ვერ გადაეწყვიტა საქმის ვითარების დაწვრილებით მოყოლა გამომძიებლისათვის. ის ყოველ კითხვაზედ მოწყვეტილ პასუხს აძლევდა გამომძიებელს: „არ ვიცი, ბატონო, ჩემი ბრალი არ არის და სხვ.“

გამომძიებელი ბევრსაც არ ჩაჰკითხებია, რადგან საქმე ისედაც ნათლად და აშკარად იყო ახსნილი. მიხაკო გამოძიებელმა დამნაშავედ იცნო. ის დიდხანს ელოდა გოგიას მოსვლას სატუსალოში, ელოდა მისგან დარიგებას, სწორ გზაზედ დაყენებას... მაგრამ გოგია კი ამ დროს სიხარულის მორევში სკურავდა. მიხაკოს შველა გოგიას ხელს არ აძლევდა. გოგიას მიზანი ახლოს იყო. თავის ნათლულის დაკავების დღიდგან გოგია ზ—ნს არ გაჰკარებია. მადნებში გაქანა და იქ თავისი გაიძვერულო ფრთები გაშალა. გოგიას ამგვარმა საქციელმა მიხაკო მოთმინებიდან გამოიყვანა და ნაღვლით სავსე თავისავე გულს ასკდებოდა.

ერთს დილას გამოძიებელი სატუსალოში მივიდა. „ახლა კი არც მე დაფხოგავო“! სთქვა მიხაკომ და გამოძიებელს ყველაფერს დაწვრილებით მოუყვა.

—ეს მეხუთე წელიწადია, ბატონო, რომ ნათლია ჩემთან ვდგევარ მწონლად. რადგან მისი ხელით მონათლული ვიყავი, მეც მშობლურის იმედებით შევჰყურებდი. მისი სიტყვა, მისი დარიგება ჩემთვის ქეშმარიტება, კანონი იყო. მის დარიგებას გვერდს ვერ ავუვლიდი. შეუსრულებელს ვერ დავტოვებდი. მუდამ მის ფიქრში ვიყავი: ნათლია ჩემს რა ვასიამოვნო მეთქი. ქვის საწყობ ადგილს გვერდით რკინის გზის ლიანდაგი ჩაუბრუნდა. მეორე მხრით, ცოტა მოშორებით პატარა ჩავარდნილ-ჩაფერდე ბული ბრეკი ეკრა და ამ ჩაღრმავებულ ადგილას მუდამ წყლის წუმზე რდვა. ეს პატარა ტბა წვიმის დროს იმატებდა და სამ ოთხ თვეს იმ ადგილას წყალი დგებოდა. პირველ დღეებში ჩემს მოვალეობას იმ ტბიდგან ღამ-ღამობით წყლის ზიდვა და დატვირთულ ვაგონებში შავ ქვაზედ დასხმა შეადგენდა; რამდენს მეტს დავასხამდი,

იმდენი წყლით გაჟენთილი ქვა მძიმე გამოვიდოდა ფოთ-ში, აწონის დროს და მძიმე საქონელის სასყიდელიც მძიმე გამოვიდოდა... ამ თანამდებობას წელიწად ნახევარი გულ-მოდგინედ და ერთგულად ვასრულებდი. რისთვისაც ნათლია ჩემმა დამაჯილდოვა და ღამის ყარაულად დამნიშნა. ღამ-ღამობით ყარაულებს ერთმანეთისათვის ქვა უნდა მოგვეპაჩა და ჩვენთან ჯიბე გაგვეტენა. მეც ამ გვარად ვზრუნავდი ნათლია ჩემის სასარგებლოდ. როცა ამ გვარებში სიყოჩაღე შემატყო ყალბი სასწორი გამიწყო და მწონელად დამაყენა.

— კარგი, კარგი! კმარა, რაც სთქვი ყველა შენვე გამტყუნებსო! გააჩერა მიხაკო გამომძიმებელმა და ცოტა ხნის შემდეგ სატუსალოდგან გამოვიდა.

მეორე დღეს ზ—ის რკინის გზის სადგურზედ ხიშტიანი რუსები გარს ერთყა მიხაკოს და ქ—ის დიდ სატუსალოში მიჰყავდათ.

VII.

შემოდგომის დამლევი იყო. ხშირს წვიმებს ზემო იმერეთის ვიწრო და მიხრილ-მოხრილი გზები კიდევ უფრო ძნელ გასავლელად გაეხადა. თუმცა ახალი შეღამებული იყო, მაგრამ ღამის გუშაგი თავის ნათლით სავსე ღვთიურ სხივებს უხვად ჰფენდა გარშემო მიდამოს. მთვარის ბრწყინვალე შუქზედ ადამიანს კარგად შეეძლო თვისვე მგზავსი ადამიანი გამოეცნო. სულ საათ ნახევარი არ იქნებოდა, რაც თამაზა თავის სახლიდგან მძიმე საგზლით დატვირთული, დაღონებული გამოვიდა და გზაში თავის მეზობელს გეგენას წამოეწია. რამდენიმე ვერსი ექნებოდათ გავლილი, რომ წინ ორი უცხო ცხენოსანი შემოეგებათ, სანამ დაკ-

ვირებით არ დააშტერდნენ—ვერც ერთი ვერ იცვნეს: იფიქრეს ქვის მზიდველები არიან და აქ შემოღამებიათო. მაგრამ მთვარის სხავებზედ მომრიგებელ სასამართლოს ბოქაულის ბრქყვიალა ფოლაქებმა უცებ გააცნო მათ ეს უცხონი.

—გეგენა, იცი? ეტყობა ვიღაც ჩინონიკია! უთხრა გეგენას თამაზამ.

—როგორ? ვერ იცანი? ეგ ხომ ჩვენი „პრისტავია“ კაცო!

—მერე, ნეტავი სად მიდის? ეგ მეორე ვიღა იყო?

—ვერც ეგ იცანი? მაშ, ცნობა დაგკარგვია, ჩემო თამაზა!

—რა ვჰქნა, ძმაო! ცნობა კი არა ჩემი შვილის პატრონს ან სული რად მიდგია? ან ცოცხალი რადა ვარ! ოხ, ღმერთო, შენ ჰკითხე გოგია ცბიერაძეს!!! ამოოხვრით სთქვა თამაზამ.

—ეგ, მეორეც, შენი ნათლია კაცი, გოგია ცბიერაძე ბრძანდებოდა. განაგრძო გეგენამ. ვინ იცის, ვის აუტირებს ხვალ ცოლშვილს?!

ღმერთო შენ დაუბნიე მაგას გზა და კვალი! დღესაც ხომ მხედავ, ჩემო გეგენა! ამოდენა ხნის კაცს ზურგზედ მძიმე საგზალი მომიდვია და მაგის გაოხრებულ საქმის გამოსაკეთებლად მივწოჩავ. შენც გაიგონებდი, გეგენა ჩემო, მრხაკო მაგის შემწეობით გამომძიებელმა დამიკაფა და მივდივარ ეგებ თავდებ ქვეშ მაინც გამოვიყვანო—ვუშველო რამე.

იმ დროს, როდესაც მოხუცებული თამაზა ჯოხზედ დაყრდნობილი, თავშიშველი იდგა გამომძიებლის ოთახის კარებში ზე მის მოსვლას ელოდა—გოგია ცბიერაძეს სასამართლოს ბოქაული მიეყვანა, მთელ თამაზას შვიი ქვის ადგი-

ლებს სწერდა და გოგიას აბარებდა. თამაზას მეზობლები განც-
ვიფრებით შეჰყურებდნენ ამ გვარ გათახსირებას და ერთ-
მანეთს ეკითხებოდნენ: „ბიჭო, ნეტა, სად შექამა თამაზამ
ამდენი ფულიო?!“ ზოგიც ექვით უყურებდა გოგიას მოქ-
მედებას და თავის ქნევით ამბობდა: „არა, ძმაო! აქ სულ
სხვა რამე უნდა იყოს! აქ სულ გოგიას ხრიკები იქნებაო“.

— რად კადრულობთ, ბატონო ნათლია, ამ გვარად
ჩვენს აოხრებას?! არ იკმარეთ განა, რომ მიხაკოს დაკარ-
გვით დამდაგეთ, ახლა მთელს ოჯახსაც მინგრევთ—მი-
ოხრებთ?! თვალეზ-ცრემლიანი და თმა-გაწეწილი შეპტი-
როდა გოგიას თამაზას ცოლი. განა ეს სამართალია?! განა
ღმერთი ჩვენს სიმართლეს და სისაწყლეს არ უყურებს?!
გვადროვეთ მაინც, ჩემი ქმრის მოსვლამდის?! ვევეღრე-
ბოდა გოგიას დაჩოქილი ნათლის-დედა.

მაგრამ თამაზას ცოლის სიტყვებმა გოგიას გაქვავე-
ბულ გულის სიღრმეში ჩაწოლილი გაცივებული გრძნო-
ბები სრულებითაც ვერ შეანძრია. მან ვერ შესძლო
გოგიასაგან რაიმე სიბრალოული გამოეწვია. ის
იღგა, იუდას პირის სახის გამომეტყველება მიეღო და
ბოქაულის მოქმედებას თვალ-ყურს ადევნებდა. გარეგნო-
ბით გოგია სრული ბედნიერი იყო. აუარებელი შავი ქვის
ადგილები ხელში ჩაიგდო, მაგრამ ვინ იცის, განგება რა
წამების გვირგვინს უწნავდა მას?!... ამის შემ-
დეგ რამდენიმე დღემ გაიარა. გამოძიებელმა თამაზას
ათასი მანეთის თავდები მოსთხოვა. გამოძიებლის ამ გვა-
რი გარდაწყვეტილება პირ-და-პირ უარის თქმას ნიშნავდა,
რადგან თამაზასთვის ათასი მანეთის თავდები ძნელი სა-
შოვარი იყო. თამაზას ერთად-ერთი იმედი ქვა იყო. «და-
ვაგირავენ ან გავყიდი და მიხაკოს იქ მაინც არ გავაჩე-
რებო». ფიქრობდა თამაზა გზაში. გადასული ვახშობა

იქნებოდა, რომ თამაზას ეზოში ძაღლებმა ყეფა შექნეს. ძაღლების ყეფაზედ თამაზას ცოლი კარებზედ მოადგა. ეზოში შემოსული თამაზა ძაღლებმა სუნით იცნეს, გარს შემოერტყენ, ხმა გაკმიდეს და სიამოვნების ნიშნად კულის ქნევით წუწკუნნი დაიწყეს. თამაზას ცოლმაც ექვი აიღო; ალბად ჩემი ქმარი იქნებოა, რომ თამაზა დერფთანში კიდევ შემოსულიყო.

თამაზას მოხუცებულობისა გამო დანაოჯებულ პირის სახეს რაღაც ნაღვლიანობა ეტყობოდა. შინ შემოსვლისათანავე სკამ-ლოგინზედ ჩამოჯდა და ყალიონი გაიწყო. კაი ხანს ისხდნენ გაჩუმებულნი, თითქო ერთმანეთს რაღაც საიდუმლოს უმაღავენო. თამაზამ ცალმხრივ გადახედა თავის მეუღლეს. მისი ნამტირალი თვალები რაღაც სევდით იყურებოდნენ. მის სულიერ მოძრაობას პირის სახეზედ აღებეჭდა მღელვარების კვალი. თამაზას ამ გვარი ცვლილება, თუმც მათინვე თვალში ეცა, მაგრამ ყველაჯერი მიხაკოს გამო მწუხარებას მიაწერა: „დედის გული გრძნობიერია, შვილის ტანჯვას ვერ აიტანსო“; ფიქრობდა თამაზა თავისთვის. მაგრამ თან ესეც აკვირებდა, რომ მიხაკოზედ დედა-მისი არაფერს არ ჰკითხულობდა.

ქალო, რად დადვრემილხარ ასე? რატომ არაფერს ამბავს არ მეკითხები?

შვილო, მიხაკო! სად მყავხარ. დედა გენაცვალოს, რომ შენი ოჯახის უბედურობას არ უყურებ?! სთქვა და გადმოუშვა ცხარე კრემლები. ზართალა, რა ჰქენი კაცო, მოეხმარე რამეს?

— იმას კი ვუშველი, მაგრამ შენ რას შეუწუხებინარ ასე?

მე ის მაწუხებს, რომ შენ ასე საიდუმლოდ საქმეებს აკეთებ და მე კი არაფერს არ მეუბნები. ერთი შვილი

დამიკარგე, სხვა შვილები შინ მშიერ-მწყურვალნი მიყრ.იან და ადგილ-მამული კი გოგია ცბიერაძეს ჩაუყარე ხელში!

—რა მამულიო, ქალო? სიზმარში ხარ თუ ცხადში? ჰკითხა თამაზამ თავის ცოლს.

—ახლა კითხულობ? თითქო არ იცი?! გუშინ გოგია „პრისტავი“ მოიყვანა და მთელი ჩვენი ადგილები ჩაიბარა.

რას ამბობ ქალო? მე ხვალვე „პრისტავთან“ ჩავალ, ყველაფერს დაწვრილებით გავიგებ. აქ სულ სხვა ნაირად იქნება საქმე. მე ერთი ნაკვეთი ადგილი მივპყიდე, მთელს მამულს ვინ წამართმევს. თუ რამე ეშმაკობაა, ცეცხლით გადავსწავ, ცეცხლით გოგიასაც და სილიბისტრო ხრიკაძესაც?! უთხრა თამაზამ თავის მეუღლეს.

—შენ როგორც გერჩიოს ისე იფიქრე და საქმე კი ასეა! მიუვო ცოლმა.

თამაზა, თუმც დასაწოლად მოემზადა, მაგრამ მის თვალებს ძილი არ ეკიდებოდა. ამ მოულოდნელმა შემთხვევამ მის დამწვარს გულს ზედ კიდევ დუღარე დაასხა. იმის გონებას ვერ წარმოედგინა თუ რანაირად შეიძლებოდა ეს მომხდარიყო. მტრედის ფრად თენდებოდა, რომ თამაზა სოფლის გზას ადგა და ბოქაულთან მიდიოდა. იმ დღეს ბოქაულიც ადრე ამდგარიყო: აივანზედ იდგა და ეზოში მოცქრიალო ქათმებს გადმოპყურებდა. ქათმები სიმინდის მარცვლებს დასეოდნენ, ერთმანეთს პირიდგან ლუკმას გლეჯდნენ, ზურგზედ ახტებოდნენ, ნისკარტით თავში სცემდნენ და ომობდნენ. ბოქაული კი ზევიდგან დასცქეროდა და რაღაც ფიქრებს გაეტაცა: «აი ბრძოლა არსებობისათვისო, ნუ თუ ჩვენც, ადამიანები, ასე არ ვიქცევით?! ვინ იცის რა ხრიკებს არ ეზმარობთ, რა სინილისის სიმდაბლეს არ ვკადრულობთ, რომ რამე ფრად

მომშის სიკეთით ვისარგებლოთ და მუცელი მუდამ მამ-
ლარი დაგვქონდესო!“ ამის ფიქრში იყო რომ უცებ კა-
ცის ფეხის ხმაურობა შემოესმა, ოცნებიდან გამოირკვა
და წინ თავმოხრილი თამაზა დაინახა. თამაზამ ბოქაულს
მოწიწებით თავი დაუკრა.

—რა ამბავი? რაზედ მოსულხარ ასე ადრე? ჰკითხა
ბოქაულმა.

—რაზედ, შენი ჭირიმე და მეუბნებიან გუშინ გოგია
ცბიერაძემ შენი ადგილი ჩაიბარაო. რაშია საქმე, ბატო-
ნო? გთხოვთ გამაგებოთ. მე გოგიას მარტო ერთი ნაკუ-
ვეთი ადგილი მივპყიდე, სადაც ღღესაც მუშაობენ. მეტი
მასთან არაფერი საქმე არ მქონია. უთხრა ათრთოლებუ-
ლის ხმით თამაზამ:

ბოქაული შინ შებრუნდა, საქმეები გაჩხრიკა და თა-
მაზას გამოუცხადა:

—შენ და გოგია ცბიერაძეს ხიარი ადგილები გქო-
ნიათ. მედიატორის წესით გაყოფილხართ და მედიატორის
მთელი მამული გოგიასათვის მიუსჯია. მისი გადაწყვეტი-
ლება ძალაში მოსულა და გუშინ ადგილები ჩაიბარა. შენ
თვითონ მიგაცია, ვისი რა ბრალია?!

—ვაი ჩემო წვრილო ცოლო და შვილო, დაღუპუ-
ლო ოჯახო! ირტყა თავში ხელი და უნებლიედ თვალე-
ბიდგან ცრემლები გადმოცვივდნენ. ღმერთო! ღმერთო
ზეციერო შენ ჰკითხე სილიბისტრო ხრიკაძეს. ეს სულ
მისი ოინებია! ვაი, ვაი, ვაი! იცემდა. თავში ხელს და
ოხრავდა.

—ახლა რა ეშველება შენი ჭირიმე! რაეა დავიჯერო
ამ საქმეს თავი არ მოველებოდეს, ჩემთვის სამართალი
გასწყდეს?! ჰკითხა თამაზამ ბოქაულს.

— რასაც ტყუილად არ დაიხარჯები, ჩემო ძმაო, ამ საქმეს შენ ვეღარ დაარღვევ. ისევ გირჩევნია, გოგონასვე დაუჩოქე, თავი შეაბრალე და ეგებ რამე მოგცეს... უთხრა თამაზას ბოქაულმა და ოთახში შებრუნდა.

თამაზა ბოქაულის რჩევამ მაინც ვერ დააკმაყოფილა. ადგილობრივ სასამართლოში, ლუბერნატორთან და პროკურორთან ყველგან ქაღალდი შეიტანა, მაგრამ ყველამ ერთი და იგივე პასუხი მისცა: „შენვე მიგიცია, ვადა გაგსვლია, ვისი რა ბრალიაო!“

თამაზა ასე მოულოდნელმა უბედურებამ წელში გატეხა, სასოება დაუკარგა, და ყოველ მხრივ იმედ-მოწყვეტილი დატემორჩილა ბედს.

VIII

შავი ქვის წარმოების დღიდგან გოგია ამხანაგად ითვლებოდა ვაქარ ბერძენთან და სტეფანე დიდგულაშვილთან. გოგიას მოხერხებულ მოქმედებით აუარებელი შავი ქვის მადნები ჩაიგდეს ხელში და პირველ წლებში მოგებაც დიდი ნახეს. ამგვარად საქმის დაყენებამ გოგიას სახელი და ნდობა მოუმატა. თავის ამხანაგების თვალში გოგიას თვალსაჩინო ადგილი ეკავა. როგორც ნიჭიერს და დროთა შესაფერს ვაქარს პატივს სცემდნენ. ეს იყო მიზეზიც, რომ ამხანაგები გოგიას ენდობოდნენ და ანგარიშებს რამდენიმე თვეში ერთხელაც არ მოსთხოვდნენ. გოგია კი ამ ნდობით ბოროტ-მოქმედებდა. მისმა ვერაგობამ და სინიდისის სიმდაბლემ ორივე ამხანაგი მოაშორა. გაყრის დროს გაუწითლებლად ეუბნებოდა ბერძენს: „შენ რომ ვაქრობა ლამაზ ქმნილებას ანაცვალო, ვისი

ბრალია, დამნაშავე ქე ვინ არის!“ სტეფანეს კი იმდენს ვერ უბედავდა: ამდენ ხანს ხომ კარგი გოგია ვიყავი და ახლა, თუ არ მოგწონვართ, ანგარიში მიიღეთ და მიბრძანდითო!“

ზამთრის პირი იყო. შავი ქვის მწარმოებლები ნალვლიანის სახით ჩვეულებრივ „გამარჯობა-გაგიმარჯოს“ მაგიერ ერთმანეთს ჰკითხავდნენ:—რა ჰქენი, ქვა გაყიდე? კაი ფასებში მაინც თუ გაყიდე და სხვ. ეს ის დრო გახლდათ, როდესაც მწარმოებლები ქვას ჰყიდიან, პირობებს სწერენ და ვაზაფხულზედ ზიდვას იწყებენ. არა ერთხელ წასულა ჩვენი ბერძენი ამ დროს სამზღვარ გარედ ქვის კაი ფასებში გასასყიდლად, მაგრამ ისევ დროზედ დაბრუნებულა. ღღესაც, ჩვეულებრივად, გამომზადებულიყო წასასვლელად და რაღაც ჩაფიქრებული დადიოდა. თებრონეც თან ახლდა და ისიც ღრმად ჩაფიქრებული ადევნებდა თვალს თვითეულ ბერძნის ფეხის გადადგმას. თებრონეს აგებულობა ორგვარ გრძნობას შეეპყრო. ბერძნის სამზღვარ გარედ წასვლა ერთ და იმავე დროს სიხარულის გრძნობებსაც ჰძრავდა თებრონეს გულში და მწუხარების ცეცხლსაც უკიდებდა. „ვაი თუ წავიდეს, მეტი ვცლარც კა ვნახოო!“ ჰფიქრობდა თებრონე თავისთვის. „მაგრამ არა,—მოვა, ჯვარის დაწერის ნებას მოიტანს, მეც მისი კანონიერი ცოლი შევიქნებიო!“ მაშინათვე დააიძვლებდა ხოლმე თავის თავს. ამასობაში მატარებელიც მოადგა რკინის გზის სადგურს. ყველა სიჩქარით ეძებდა ვაგონებში დასაჯდომ ადგილს. მატარებელი ცოტა ხნის შემდეგ კიდევაც დაინძრა, წასასვლელად მოემზადა, რომ «ვაგონში» ბერძენი და თებრონე ერთმანეთს ჩაკრულნი მხოლოდ დედის უკანასკნელმა ხმამ მოაშორა:

—თებრონე! კმარა, გადმოდი მალე! მატარებელი მიდის, არაფერი მოიწიო!

ეს იყო და ეს. ბერძენი ამ დღიდგან კავკასიას არ უხილავს; შეურაცხყოფალი თებრონე კი მის გარყვნილ გემოვნების მსხვერპლი შეიქმნა... სტეფანე დიდგულაშვილიც მალე გაშორდა გოვიას. გოგია მარტო დარჩა, მაგრამ ამ დროს მის ქონებას რამდენიმე ათი ათასი მანეთის ქვა და ქვის ადგილები შეადგენდა.

ქ — ის ლუბერნიის სატუსალოში, მიხაკომ თითქმის წელიწად ნახევარი გაატარა. რადგან მამა მისმა თავდები ვერ იშოვნა. — მიხაკო საქმის გარჩევამდის რამდენიმე თვე სატუსალოში ჩყო. სატუსალოში ყოფნამ მიხაკო მთლად გამოცვალა. კაცობრიობაზედ სრულდებით გული გაუცივდა. ადამიანის სიბრაღულს ანუ რაიმე დახმარებას მის გულში ადგილი არ ჰქონდა. „მეტი გაჭირვება რაღა დამადგებო, ნათლია ჩემმა გამომიმეტა, მაგრამ არც მე დავაყენებ სიამის დღესო“. ჰფიქრობდა მიხაკო სატუსალოში. მიხაკო თავის იჯახის ამბავს ყველაფერს სატუსალოში ტყობილობდა. მაგრამ რა ექნა, თავს ზევით ძალა არ ჰქონდა, ისევ თავისვე გულს ასკდებოდა. „მამულში ჩავდგები, ვინ დამიშლის, ამიერ წუთისოფელს გამოვათხოვებ, ქე მაინც იტყვიან თავის მამულში მოიკლა თავიო; თორემ სულ ერთია, უმამულოდ აქ რაღა დასადგომი პირი მექნება?! ფიქრობდა მიხაკო თავისთვის.

შემოდგომის მიწურულზე იყო. მიხაკომ სასჯელის ვადა შეასრულა. სატუსალოს ტანისამოსი გადაცვრეს; მიხაკო შინისაკენ გამოისტუმრეს. მიხაკოს დანახვამ გოგიას უსიამოვნების სხივ მიჰტინა. გოგიამ მიხაკოს რკინის

გზის სადგურზედ მოსვლის დროს მოჰკრი თვალი და გვერდი აუარა. მისი დანახვა გოგონასთვის ფულზედ ლახვარის დაცემა იყო. „უჰ! ჟე არ გამოუშვიათ ეს შეჩვენებულიო!“ წაილაპარაკა თავისთვის შეშინებულმა გოგამ. დის მდგომარეობა მიხაკოს ცოფიან მგელივით ჰხდოდა.

გავიდა რამდენიმე ხანი. გოგამ მადნებში შესწყვიტა მუშაობა. მუშაობის შეჩერების მიზეზი მიხაკო შეიქნა. გოგამ ეს მოქმედება ძალადობად ჩასთვალა, და პოლიციას აცნობა.

—ჩემია, ბატონო პრისტავო, ეს ადგილი და ჩემთვის ვმუშაობ. ვის რა უნდა? მოახსენა მიხაკომ ბოქაულს.

—შენ ვინ მოგცა, შე უფნურო? ვერ ხედავ საბუთები ამას აქვს!? შეჰყვირა ბოქაულმა და მიუთითა გოგიაზედ.

—მაგ, ბატონო, სულ ყალბი საბუთებია, მოხერხებულია! უპასუხა მოთბინებიდგან გამოსულმა მიხაკომ.

—თუ ყალბია, დაუმტკიცე და მერე შენი იქნება! კიდევ შეჰყვირა ბოქაულმა და დასაჭერად მიიწია. მიხაკომ თავი არ დაანება და გვერდზედ გაუდგა.

—ეს, ბატონო, იმან მითხრას, ვინც დაისაკუთრა ჩემი ადგილები! ნათლია ჩემმა მიბრძანოს და მას ვაგებ პასუხს. უთხრა მიხაკომ.

—განა ექვში ხარ, რომ ადგილები ჩემია?! თუ არ გჯერა, აჰა, საბუთ... არ დაუსრულებია გოგონას უკანასკნელი სიტყვები, რომ მიხაკოს ბასრი ხანჯალი ბოქაულმა მუცლიდგან ძლივს ამოაძრო და გოგია ცბიერადი გვამი უგრძობლად დედამიწას მოლტვივით გაეკრა.

189... წ. ქ—ის ოლქის სასამართლომ გააჩნია გოგია ცბიერადის მკვლელობის საქმე და მიხაკოს ციში-

რი მიუსაჯა. მიხაკოს მამა საქმის გარჩევამდის გარდაი-
ვალა. დედა, თუმცა ცოცხალი იყო, მაგრამ დიდი ხნის
სიცოცხლე არც იმას ეტყობოდა; ხანგრძლივი ავადმყოფი
ლოგინში ეგდო და დღეს თუ ხვალ ისიც უნდა გამოთ-
ხოვებოდა გაპარტახებულ თავის არე-მარეს. თებრონე კი
თავის უკანონოდ შობილ ქალით დღესაც ცოცხალია,
დადის თავად-აზნაურების ოჯახებში და მოსამსახურობით
ირჩენს თავს.

თეატ. ხუსკივაძე.

მეფე ერეკლე.

(საისტორიო მასალა).

ამა ერეკლე მეფისა, მეფე თეიმურაზი, 1761 წ. რუსეთს გაემგზავრა. იქ იგი დიდის პატივისცემით მიიღეს. გზაზე ჯარი დაახვედრეს და ახლად შედგენილი ქართული „მარშიც“ დაუკრეს მუსიკით. მეფე თეიმურაზი რუსეთში გარდაიცვალა. მის გამგზავრების შემდეგ, ქართლ-კახეთის მეფედ ერეკლე გამოცხადდა. ამ გარემოებით ისარგებლა ერეკლე მეფემ და ქართლი და კახეთი დააკავშირა ერთ სკიპტრასა და ტახტის ქვეშ.

მას შემდეგ, რაც საქართველო ვრდომილებას მიეცა, ქართველთ მეფენი საქართველოში ქრისტიანულის წესით არ აღიოდნენ სამეფო ტახტზე, არამედ სპარსულ-ოსმალურის ანუ მაჰმადიანების წესით. ამის წინააღმდეგ წავიდა მეფე ერეკლე. ეს პირველი მაგალითი იყო. ამან ისურვა ქრისტიანულის წესით დაგვირგვინება, ქართველთა მეფეთა ჩვეულებით ტახტზე ასვლა და კურთხევა. ვიდრე ტახტზე ასვლა და კურთ-

ხევა მოხდებოდა, მანამდე მეფემ თავის განზრახვა და თათბირი ერს განუზიარა.

მეფის განზრახვა მთელს ქართველობას გაეხარდა, ქართველთ შორის სიხარულს სახლვარი არა ჰქონდა. დანიშნულს დღეს, მეფე მთელის ერთ და დიდებულებით გიმოცხადდა მცხეთის ტაძარში, დაგვირგვინდა და სამეფო ტახტზედ აღვიდა დიდის დიდებით. სამღვდელოება აქებდა მეფის მოქმედებას. ქართველთ ქათალიკოსი ღაღადებდა ქართველთ მეფის ქართულ წესჩვეულებით ანუ ქრისტიანულის წესით ტახტზედ ასვლას. მთელმა საქართველომ ეს დაგვირგვინება დიდის ამბით ილღესასწაულა. ყოველი ქართველი თამამად ამბობდა:—ძლივს, როგორც იქმნა და ამდენი შოლოდინის შემდეგ, ქართველთ მეფის ქრისტიანულის წესით კურთხევასაც მოვესწარით საქართველოშიო.

ასე და ამგვარად ერეკლე მეფემ დასძლია იმ მოწყინებას, რაც სხვა ქართველთა მეფეთათვის უძლეველი იყო და გაუბედავიც. ამ გარემოებამ ქართველნი მედიდურობით შემოსა. ერეკლე მეფის დაგვირგვინება სპარსეთის ყაენმაც შეიტყო და ამაზე ლაპარაკიც ატყდა. ამ საგნის შესახებ მეფემ ყაენს ზრდილობიანი პასუხი აგო.

—მე თქვენი ერთგული გახლავართ, მაგრამ მასთანვე გვირგვინოსანი, ქრისტიანულის წესით კურთხეული და ტახტზედ ასული მეფე! მე დღეის შემდეგ აღარ შემფერის, რომ ჩემს ბეჭედზედ შემდეგი სიტყვები ვატარო:—„ფხთა მტვერი ყაენისა, მეფე ქართლკახეთისა ირაკლი“. ამიერიდგან ქრისტიან მეფედ უნდა მიმიღოთ და არა უბრალო ხანად. ხანების გაჩენა-გამრავლება ყოველთვის შეიძლება, ხოლო გვირგვინოსან,

კუთხოვნი მფეის ჯი მფე. ამიერიდგან მე მეფედ უნ-
და ვიწოდო. იგი ასეც იქმნა ყველა იმპერიებში წო-
დებული.

მხოლოდ დღეს, ზეენდა სამწუხაროდ, სომეხთ
შორის ზოგიერთ მწერალ-მოძღვარნი ერეკლე მეფეს
ხანს უხმობენ სრულებით უსაფუძვლოდ და ისტორიუ-
ლი სინამდვილის წინააღმდეგ. ეს არ შეჭფერის ჩსტა-
ერს, რომელზედაც ამ მეფეს ერთობ დიდი ამაგი და
ღვაწლი აქვს დადებული, ვისაც სწყალობდა იგი, თა-
ვადისშვილობას აძლევდა, აზნაურობას, გლეხებს, მამუ-
ლებს და ფულს. დღეს ამას აღარავინ ახსენებს...

მეფე ერეკლე აღრიდგანვე იქმნა განღვიძებული
და გამხნეებული ევროპიელთაგან. იგი სპარსეთში
ყოფნის დროსვე დაუახლოვდა ევროპიელ მოგზაურებს
და ლათინთ მოძღვრებს. ავღანისტანში გაილაშქრა
სპარსეთის ჯარმა, თან ახლდა ახლგაზდა მეფე ერეკ-
ლეც: მეფეს თან მრავალ ქართველთ ცხენოსნებიც
ახლდნენ. ჯარს მთავარ-სარდლობდა მეფე ერეკლე.
სპარსელებმა გაიმარჯვეს; გამარჯვების გეგმა ერეკლე
მეფის საკუთრება იყო. ამ გამარჯვების და მხნეობის
სანახსოვროდ ერეკლე მეფეს შაჰ-ნადირმა მთელის
ირანის მსაჯულობა მიულოცა. მეფემ მიიღო ირანთ
მსაჯულობა და თავის ორს ხელქვეითად სპარსეთში
მყოფი ლათინთ მოძღვარნი ამოიჩრია და ამათის ხელ-
მძღვანელობით განაგებდა იგი თავის საქმეებს.

ამ დროს სპარსეთიდგან მრავალნაირი წერილებში
გაგზავნეს ევროპის გაზეთებში დასაბეჭდად და მეფე
ერეკლე ბეჭდვით აქვს პარიჟის გაზეთებში, რომ მეფე
ერეკლე სპარსეთის საქმეებს ფრანგის ბერების დახმარ-
ებით განაგებს; იგი აზიელთ მხედარია, მაგრამ ევრო-

პის წეს-წყობილების დიდი პატივისმცემელიაო. მეფე ერეკლეს საფრანგეთის გაზეთებში პეისსონელიც აქებდა ხოლმე, იმ დროის კოსტანტინეპოლის საფრანგეთის ელჩი, რომელიც საქართველოს კარგად იცნობდა. ბევრს სხვებსაც უქია და რომის პაპისაგანაც ხომ ხშირად მოსდიოდა ლოცვა-კურთხევა, ქება ანუ ბუღბუღი.

სპარსეთიდან საქართველოში დაბრუნებულ მეფემ უფრო მკიდროდ ისურვა ევროპიელებთან დაახლოვებაში ამიტომ ამან მტკიცე კავშირი დაიჭირა იმ დროის ტფილისში მყოფ ლათინთა პატრებთან. მათმიანთა სრული უფლება მღვდელ-მოქმედების, ქადაგების, ექიმობის, სასწავლებლების დახსნის და ყმაწვილებს სწავლების; ამას გარდა თავის სახლის ექიმებადაც იგინო დანაშნა; ასევე თავის შვილების აღსაზრდელად, მასწავლებლებად. მეფე ერეკლეს შვილებმა და შვილისა შვილებმა თუ რამ იცოდნენ ევროპის მეცნიერებებს შესახებ, სულ ამ მქადაგებელთა მეოხებით.

ამ მეფის დროსვე განმტკიცდა ქალაქის მცხოვრებთ საქმეები, გაკეთდა ქუჩები, ქარვასლები ვაქართათვის და მოგზაურთათვის, დაიხსნა წამალხანები, დალაქხანები, ხელოსანთა ამქრულმა წეს-წყობილებამ თავის საკუთარი ძალა მიიღო, იგი განთავისუფლდა მელიქის გავლენისაგან. ვაქართ დიენიშნათ მზრუნველნი. მეფის თხოვნით რუსეთმა საქართველოს ვაქართათვის ბაზრობა ეკატერინდარში დანიშნა; აქ სამ წელიწადში ერთხელ იმართებოდა ბაზრობა, საქართველოს ვაქარნი ამ ბაზრობაზე მიდიოდნენ, თან მიჰქონდათ ყველა ის საქონელი და მასალა, რაც კი საქართველოში მოდიოდა და რუსეთში იყიდებოდა; იქიდან საქართველოში შემოჰქონდათ ის საქონელი;

რაც საქართველოში იყო საქირო და საღებოდან, ვაჭრებს ყოველთვის სამეფოს გზის მცველები ამგზავრებდნენ რუსეთის საზღვრამდე, რომ არავის გაეცარცვათ.

ამ მეფის დროს, საქართველოში ქურდობა, ავაზაკობა, კაცის კვლა და სხვა ასეთი რამეები სრულყოფილად არ არსებობდა. მაშინ დიდი შიშიანობა იყო დათესილი და ამიტომ ყველა პირი ეკრძალოდა დანაშაულობას. დღევანდელი ჩვენი ქვეყნის დამნაშაობა ათასჯერ წინ არის წასული ძველი დროის დამნაშაობაზე.

მეფე იქამდის მღვიძარე იყო სამეფო წეს-წყობილების გაუმჯობესებისათვის და ევროპიულად განახლებისათვის, რომ იგი ამისათვის ბევრ რამეს ჰქეპრობდა. სხვათა შორის, სპარსეთიდან საქართველოში მოვიდა ექიმი რეინგესი, რომელიც ევროპაში მიდიოდა. ექიმი რეინგესი მეფე ერეკლემ თავის სახლში ექიმად მიიწვია და მასთან შვილების აღსაზრდელად. ამბობენ, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი დოქტორ რეინგესმა გამოზარდაო.

დოქტორ რეინგესი სპარსეთში კარგა ხანს სცხოვრობდა. იგი ყაენის კარზე იყო ექიმად, იცოდა კარგად აღმოსავლეთის ხალხთა ენები და მწიგნობრობა. სპარსულს ენაზე ამან გადათარგმნა გერმანიელის სამხედრო მწერლის ზონენფელის წიგნი „ზოლიცაურა წესება“. ამ წიგნმა იმ დროს თავის წერტილამდის მიაღწია. მერე ეს წიგნი დოქტორ რეინგესის დახმარებით მეფე ერეკლემ ქართულს ენაზე სთარგმნა და ქართველთა შორის განავრცო. დოქტორ რეინგესმა მეფე ერეკლეს შესახებ ბევრი რამ ცნობები დასწერა და,

როცა ის რუსეთში დაბრუნდა, მერე ყველა ეს ნაწერები ცალკე წიგნად პეტერბურგში დაბეჭდა 1796 წ.

მეფე ერეკლემ ტფილისის გეგმაც დაახატვინა და მათან ბევრი სხვა ამ გვარი რამეები. გარდა ამისა ისურვა ევროპის ზოგიერთ სახელმწიფოთა დაახლოება და ამისთვის მან ისევ საქართველოში მცხოვრებ პატრებს მიმართა და მათით დაიწყო ევროპასთან დაახლოება. სხვათა შორის, 1782 წ. „ხელშეკრულობის“ დარღვევის შემდეგ ევროპაში გაგზავნა ერთი პატრი, დომინიკანელების ორდენის წევრი, მკოდნე ქართულის ენისა. ამ პატრს წერილი გაატანა იმპერატორ იოსებ მეორესთან; წერილით მეფე იოსებ იმპერატორს დახმარებას სთხოვდა.

საუბედუროდ ამ წერილმა იმპერატორამდის ვერ მიაღწია. ზღვაზე მოგზაურობისაგან დაღლილი პატრი სტამბოლში ავად გახდა და გარდაიცვალა. ამავე წელიწადს, ეს ამბავი სტამბოლის პატრებმა მეფე ერეკლეს აცნობეს. მეფეს ძლიერ ეწყინა. ამავე წლის დეკემბრის 18-ს, მეორე წერილი გაგზავნა და წერილი გაატანა საქართველოში მყოფს პატრს მავროს. ამ წერილითაც მეფე იმასვე სთხოვდა, რასაც პირველ წერილით. ამ წერილის შესახებ რა პასუხი მიიღო მეფემ, ჩვენ არა ვიცით რა. ესევე პატრი გაგზავნილ იქმნა ვენეციის სენატში, დიდებულით წინაშე დახმარების სათხოვნელად. 1782 წ. 18 ოქტ. პატრი წარსდგა სენატის წინაშე, დიდებულით გარდასცა მეფე ერეკლეს სამი წერილი და თვითონაც სთხოვა პირადად დახმარება. მეფე ერეკლე სთხოვდა ერთი პოლკის შესადგენ ფულით დახმარებას. დღეს ეს წერილები მოპოვებულ იქმნა იტალიის ერთს ძველს არხივში, რომელის ოთახების რიცხვი

400 მეტია. ამ სასახლეს ეწოდება ლათინური Archivio di stato ერთ დარბაზში, სხვათა შორის გამოკიდებულია შემდეგი წერილები მეფე ერეკლესი:

„განათლებულია მკათ დიდთა ვენეციის ქალაქსა შორის შემძლებულთა შეკრებულთა.

მრავლის ჟამიდან დაგვირდა რათამცა ევროპის თვითმწყობელთა, ყოფილ მადლთა კეისართა და ყოფილ მოწვეულთა დიდებულთა ხელმწიფეთა და შეიქუთა და უკანათლებულესთა მადლთა შეკრებულთა ვაწეინთ თავი და დამჭირნეტა ჩვენი მოყახსენით და რათამცა ჰქონ წყალობა, მაგრამ აქამომდე მძღავრთა მტკრთავან ისმიატულთა და სხვათაცა წინააღმდეგთაცან ვერ მივიღეთ ჟამი:

„და არა დროსა შინა ვეწეინით მოწვეულთა მდგთანთა და მივიღეთ უსდენი ბედნიერება, და აწ დროსა ამასა გაწეინეთა და განათლებული ვინება თქვენი სუჟმე შევასწუხეთ ღვთისთავ განათლებულთასაცან, რათა ასლად დეთისა წყალობათა აღძრათ და რომელიც ამ ზატრი მავროსაცან დაბარებულა აქვნიდეს წერილით თუ სეზინად უსაგლულად ჩვენად მოახსენოდ და რა გვარაათ ჩვენის საახვრის აღსრულება მოგახსენოთ, ის აღგვისრულთ.

ჩვენ თქვენს განათლებულთასთან სიშორით არაფერია სამსახური არა მიგვიძღვას რა, მაგრამ ქრისტიანობას და ერთა შეწუხებულთათვის იღვაწეთ და ივასსეთ, დგთან თხრვილი ჩვენი აღგვისრულეთ და ესდენ უმრავლესთა შეწუხებულთა ქრისტიანეთა გული თქვენთვის მოიგუეთ, რათა თქვენნიცა განათლებულთისა მრავალნი საქმენი წარგიმართოთ დემრომან ყოველსა შინა.

რადგანაც აზიის ერთ კეროდამ ევროპაში ვსახეთ შეწევნად, თქვენცა რომ წყალობა შეგიძლიანთ ჩვენ და ჩვენს ერსე თქვენნიცა საკადრისი გვგონია, რომ ჩვენი თქვენთან

მოხსენებული თხოვადი აღგვისრულაო. ეკერძაღვით თქვენს განათლებულის ამდენ თავის წყენსა, ვიასხვ, რომ ეს მოხსენება თქვენს განათლებულს გონებას არ შესწეინდეს.

განათლებულებისა თქვენსა უერთგულესი მეფე ქართლ-კახეთისა და სხვათა

ერეკლე

დაიწერა ქალაქ ტფილისს
ოქტომბრის 18-ს 1782 წ.

აი, მეორე წერილიც, რომელიც ამავე დღესვეა დაწერილი:

„მათი განათლებულთ დიდსა ვეკუტიის შეკრებულთა.

„ქ: თუმცა ამ მოხსენებისათვის დიდათ ვმარტხობთ და ეკერძაღვით, მაგრამ რომელიც ძვენის ქვეყნის მწყობრება და მუქირებას ჩიხვას არზით მოგვიხსენებია, ის მაკადნიერებს ჩვენი საიხორის ჭახრი ეს არის, რომ ერთი ჰოლვის ჯარის ჯამაგირი გეებოდეს რომ კაცა ჩვენ ვიმოფოთ და იმ ჯამაგირაი ის ჯარა გავაწოთ ეგრობის რიგზე, რა რომ მტერი ამ ჯარის რიგს საბოლოოდ სცნაჯღ. ფერას დროს ჩვენს მტრობას ვედარ ვაბედავს“.

მეფე ქართლ-კახეთისა და სხვათა

ერეკლე

ოქტომბრის 18 1782 წ.
ქალაქს ტფილისს

ყველაზე საყურადღებო შემდეგია: ინგლისის სამფლობელოს ინდოეთის ქალაქს კალკუტაში სცხოვრებდა ერთი მდიდარი სომეხი იაკობ შახრიმიანი, 15 მილიონი ფულის პატრონი; 20 ათასამდე ინდოეთის მონები ჰყვანდა და მამულეზიც ბევრი აღწნდა. 1775 წ.

ამ პირთან მიწერ-მოწერა დაიწყო მეფე ერეკლემ და ინგლისის საქართველოს შესახებ დახმარებას სთხოვდა. წერილების წერა 18 წელს გაგრძელდა. საქმე ისე მოეწყო, რომ უკანასკნელ დაახლოვებაც უნდა მომხდარიყო, მაგრამ ეს აღარ მოხდა, რადგანაც აღა მამადხანის შემდეგ მეფე ერეკლე გარდაიკვალა და მის სურვილსაც საზღვარი დაედო.

იაკობ შახრიმიანი ამ საქმის შესახებ დიდად ეცადა, სომხურსა და ინგლისურს ენაზე ვრცელი წიგნი დაბეჭდა, შიგ მოათავსა ყველა ის ცვლილებითი წესები, რაც კი საქართველოში უნდა მომხდარიყო. წიგნის ერთი ცალი იმ დროის სომეხთ კათალიკოსს გამოეგზავნა, მეორე მეფე ერეკლეს და მესამე უკატერინა იმპერატრიცას. ჰაზრი იყო, რომ საქართველოს მეფე ერეკლე კავკასიაში ერთად ერთი ქრისტიანი მეფეა და ამიტომ მას დახმარება უნდა მიეცესო, რომ იგი კავკასიაში მცხოვრებთ ქრისტიანეთათვის დიდ მფარველ მეფედ გამოცხადდესო.

შახრიმიანმა მეფე ერეკლეს დიდი ძალი ძვირფასი ფეშქაშები მიართვა. ნიშნად პატივისცემისა მეფემაც თავადის-შვილობა მიუბოძა და მთელი ბორჯალოს მახრა და ლორეც აჩუქა. ამ მოწყალების საუწყებელად მეფე ერეკლემ საქართველოდგან გაგზავნა ქართველ-კათოლიკე რაფიელ დანიბეკოვი. ეს გაემგზავრა ახალციხით და ერთი წლის მგზავრობის შემდეგ ჩავიდა შახრიმიანთან და ყოველივე მიულოცა მის შვილს, რადგანაც შახრიმიანი ცოტა წინეთ გარდაცვლილიყო. შვილმა მიიღო თავადის-შვილობა და სიტყვაც სთქვა, რომ მამიჩემის სურვილისამებრ საქართველოში გადმოვსახლდებიო, ჩემს შეძლებას და მონებსაც ოქ გად-

მოვასახლებ, რომ სხვა-დასხვა საქარხნო საქმეები გა-
ავრცელონო. რაფ. დანიზევოვი დაბრუნდა საქარ-
თველოში და ერთი წლის შემდეგ მოაღწია, მაგრამ მეფე
ერეკლე გარდაცვლილი დახვდა.

მეფე ერეკლეს ანდერძის ძალით ლორე და ბორ-
ჩალოს მამულები შახრიმიანის საკუთრებად დაშთა. მა-
ლე აქ სომეხებმა იზინეს თავი. ამათ რუსეთის იმპერა-
ტორს სთხოვეს დახმარება, რომ გიორკი მეფესთან
გვიშუამდგომლეთ, რომ საქართველოში დაგვასახლოსო.
მეფემ შეიწყნარა იმპერატორის თხოვნა და მათ ნება
მისცა ბორჩალოს მაზრაში და ლორისკენ დასახლებისა.
სომეხნი მალე გადმოსახლდნენ სპარს-ოსმალეთიდგან
და დასახლდნენ. მებატონეთ ერეკლე მეფისაგან გათა-
ვადებული შახრიმიანი დაედგინათ. სომეხთაც გაეხარ-
დათ. მამულების შეწავალი შახრიმიანის შვილის სა-
სარგებლოდ გროვდებოდა. მცირე ხნის შემდეგ საქარ-
თველოც რუსეთს დაუკავშირდა და იმ დროის ახალს
მთაქრობას ეუწყა ამ საქმის ვითარება და ლორეს და
ბორჩალოს მამულების პატრონის საქმე. რუსის მთავ-
რობამ შეიწყნარა ქართველთ მეფის ბრძანება: ეს მა-
მულები შახრიმიანის სასარგებლოდ დარჩა. ეკონათ
დღეს ხვალ შახრიმიანი მოვაო, მაგრამ იგი აქ არ მო-
ვიდა. 1846 წ. ეს მამულები ორბელიანებსა და ბარა-
თაშვილებს გარდაეცათ, რადგანაც აღრეც მათი ყოფ-
ფილიყო.

საქართველოს ინგლისთან დაახლოვების წესრზგის
წავნში მოთავსებული იყო შემდეგი მუხლები:

საქართველო ინგლისს უახლოვდება. საქართველოს
სამეფო ძლიერდება.

ინგლისელნი 'საქართველოში' გზავნიან თავიანთ სამხედრო და საერო ნასწავლ კაცებს.

საყოველთაოდ წესდება საქართველოში ჯარის მოკრება. ჯარისთვის წესდება სამსახურის დრო.

შენდება ჯარის თავ-შესაფარი სასახლეებო, ამათ მასწავლებლად ინგლისიდგან შორიან მკოდნე კაცები.

კეთდება თოფხანები, ასხამენ ზარბაზნებს, თოფებს, ამზადებენ ტყვია-წამალს. წესდება საქართველოს არტოლერია.

ქალაქთა და დაბებთ შორის კეთდება გზები, წესდება გაგზავნ-გამოგზავნის კაცები—ფოსტა. წესდება საყოველთაოდ საკომლო ხარჯი, ბაჟები და სხვანი.

საქართველოს წვირლ თავად-აზნაურებს ხელიდგან ერთმევათ თემის მეუფროსობა, მართოდ წოდებრივი ძალა ენიჭებათ.

თბილისში წესდება ევროპიელთ სახელმწიფოთა კონსოლები. ასევე საქართველოს მოსამზღვრე უცხო სახელმწიფოთა ქალაქებში არსდება მათი თანამდებობა. ფვით ახალციხეში უნდა დაარსდეს რუსეთის კონსოლი, რომ მან თვალი ადევნოს ქრისტიანთ საქმეებს.

მეფე ერეკლეს ევროპის სახელმწიფონი უმზერიან ვითარცა ძრიელ ქრისტიან მეფეს. სამეფო ტახტი მეუფროსობით შვილიდგან შვილზე გადადის. მეფე ერეკლევე იწოდება სომხეთის მეფედ, ამის წყალობით სომეხნიც ნელ-ნელა ძლიერდებიან. ბოლოს კავკასიაში ფუძნდება ქრისტიანთ ძლიერი სამეფო, საქართველოს ბაგრატიონების მფლობელობით.

საქართველოს სამეფოსთვის არსდება ყველა საჭირო საქმეები, სკოლები. მიხი ერის ცხოვრების წესწყობილება ევროპის სახელმწიფოთა ერის ცხოვრების

გეგმას უახლოვდება. საქართველო ცნობილ უნდა იქმნეს მთელს სახელმწიფოებში და ამ სამეფოს დასაფარად ურთი-ერთ შორის ხელშეკრულება უნდა მოხდეს.

ქართველთ შორის უნდა მოიხსიოს ტყვის გაყიდვა და ოსმალ-სპარსებს და კაკასიის მუსულმანთა ალექრძალებათ ქურდულად ქართველებზე გათარეშება, ნაფარდი და ტაციობა.

ბევრიც სხვა რამეები იყო მაშინ შემუშავებული გარკვეული ამ წესდებაში, მაგრამ ყველა ამას დასასრული 1795 წ. მისცა. მალე მეფეც გარდაიცვალა აზრი მეფისა უკრობასთან დაახლოვების დაშთა სანახსოვროდ შეიღების წინაშე და ამიტომ ქართლ-კახეთი 1801 წ. 18 იანვარს რუსეთს დაუკავშირდა და მით შეასრულა მეფე ერეკლეს თხოვნა ამის შეიღმა გიორგი მეფემ...

ინგლისთან დაახლოვებას და მიწერ-მოწერას ამტკიცებს ცადათ ის გარემოებაც, რომ რაფ. დანიე-გოკმა თავის მგზავრობა-საქართველოში ყოფნის დროს ქართულს ენაზე დასწერა. მერე ეს აღწერა რუსულს ენაზე. გადასთარგმნეს 1815 წ. მოსკოვში ცალკე წიგნად დაბეჭდეს. ამ წიგნში მოთავსებულია მკირე რამ ცნობები მეფე ერეკლეს აზრების და განზრახვის შესახებ.

წ. კ.

ტფილისი

გაგრძელება *).

თემური მოადგა ტფილისის ფრიად გამაგრებულ ციხეს. ლომებრ იბრაძენ მეციხოვნენი, გარნა დამარცხდნენ. მტერმა აიღო ქალაქი და მერე შეესია ქართლს და დადგა მუხრანს და დაუწყო ოხრება ქვეყანას. დასწვა, გადაბუგა იგი და დაბრუნდა ბარდავს. ზქედგან ხელახლა შემოუსია საქართველოს სპასილარნი ხოჯამისალი და ამირქანშა, რომელთაც ხელახლა აღაოხრეს ქართლი და დაბრუნდნენ. გაჭირებაში მყოფმა მეფემ მორწილება აღუთქვა თემურს. მან მისწერა, გამოემცხადეო. მეფემ არა ქმნა. თემური შემოვიდა ქართლს, გადავიდა სამცხეს, იავარჰყო, მოვიდა მანგლისს და ორი თვე დადვა. აქ მიესაღმენ მას ახლად მოსულნი ფრანგთა მეფის კაცნი და მოართვეს ღღენი სახელმწიფო. და აქვე დღომისას მისმა მეომრებმა მოართვეს

*) იხ. «კრებული», № 3, 1899 წ.

მას კეისრის ტყვე-ქმნილი შვილი, რომელიც შეეწყა-
ლა და განუტევა დაჯილდოებულად. შემდეგ ამისა
აიყარა ლე შევიდა არაგვის ხეობაში. დაამტკრია და აიღო
ციხე-სიმაგრენი და იავარ ჰყო, ხოლო ხიზანი ვერ
იპოვნა. აქედან გაბრუნდა, წავიდა და დაიპყრა სხვა
და სხვა ქვეყნები; საიდგანაც საქართველოს შემოუსია
თვისნი შვილნი უსეინ, ფირმაჰმედ და ამირ შიხ-აბუ-
ბექირ. ამათ აიღეს ერინჯანგის (აღინჯის) ციხე, და-
ატყვევეს ციხის-თავი და წარუგზავნეს მამას, ხოლო
თვითონ მანგლისს მოვიდნენ. გიორგიმ წაპვლიჯა თათ-
რებს აღინჯის ციხე (1400 წ.). და თავზარი დასცა
მტრებს. თემურმა შვილები დაიბარა და წარგზავნა
ბაღდადის დასაპყრობად. ამ ქალაქის დაპყრობის შემ-
დეგ იგი ისევ საქართველოში შემოვიდა, აიღო აღინ-
ჯის ციხე და იქვე დაიბანაკა (1401 წ.) მეფემ აახლა
ძმა და მორჩილება გამოუცხადა. თემურმა პატივი სცა
მას და გამოისტუმრა, ხოლო თვითონ წავიდა ბარდავს
და იქიდგან ისევ მანგლისს მოვიდა. აქ გამოეცხადნენ
მას ათაბაგი ივანე აღბუღას ძე, სომხითი, სამცხის და
კარის თავადნი. გიორგიმაც მიართვა ძღვენი თავის
ძმის კოლტანტინეს ხელით. თემური აიყარა და წავიდა
ქურთისტანის დასაპყრობად და იქიდგან განიზრახა სა-
ქართველოში შემოსვლა და ძირიან-ფესკიანად აღმოფ-
ხვრა მისი. მეფემ ისევ აახლა ელჩი, მორჩილება გამოუ-
უცხადა და ფეშქაში მიართვა. თემურმა არც მეფის
თხოვნა შეიწყნარა და არც ფეშქაში მიიღო, არამედ
მეფეს შემოუთვალა, თუ საქართველოსთვის სიკეთე
გსურს, შენ თვითონ გამოცხადდი ჩემ წინაშეო, ხარკი
დაიდევ და შენს რჯულზედვე იყავიო. ესრეთი შეთვ-
ლილობა წარმოუგზავნა მეფეს და თვითონაც აიყარა

და გამოსწია ჩვენკენ. მის მოხვლამდე მინდვრის კირ-
ნახული აიღეს ქართველებმა და მეფითურთ სიმამრეებში
შევიდნენ. თემური ურიცხვის ჯარით ქვემო ქართლი-
დგან შიდა ქართლს შევიდა ოხრებიტა, წვიტა და დაქ-
ცივიტა, გარნა ვერსად აღამიანი ვერ ნახა. აქედგან
წავიდა და გარემოადგა ბირთვისის ციხეს, რომელშიაც
გამაგრებულ იყვნენ წარწინებულნი თავადნი (30) სული.
ციხისთავად იყო ნახალი და მათვე ჰყვანდათ მრავალნი
აზნაურნი და მსახურნი. საჭმელი, სასმელი მრავლად
ჰქონდათ. ციხე მიუვალს ადგილას იყო და მეტად გა-
მაგრებული. რამდენჯერაც მიესევოდნენ თათართა შეო-
მარნი მეციხოვნეებს, იმდენჯერ გამოაციოდნენ ხოლმე
შიგნიდან და მუსრს ავლებდენ მტრებს. მრავალი მტე-
რი გაჟლიტეს. ერთ მუჰა ქართველებმა: თემური ძრწოდა
შიშითა და ბრძანით. საჭმე რომ გაუჭირდა, გარემოიცვა
ციხის არე-მარე და მის გარეშემო მაღალი ციხეები და
კოშკები ააშენებინა. შიგ ჩააყენა თვისი ლაშქარი და
უბრძანა ძლიერად ბრძოლა: ქართველნი უშიშრად
იყვნენ და მტერს დიდს ზარალს აქლევდნენ. ასრე
გაუძრძელდა ბრძოლა დიდ ხანს. საუბედუროდ
ძლევა-მოსილებით განლაღებულ მეციხოვნეთ ტალა
(ყარაული) არა ჰყვანდათ ციხის იმ მხრივ, საცა იყო
ციხეში ამოსაძრომი გვირაბი. თემურის ჯარში იყო
ვინმე ბეგიჯან, რომელმაც იცოდა ამ გვირაბის ადგილ-
მდებარეობა. თემურმა გააკეთებინა ბამბეულის თოკი,
ამ თოკით ციხე დააწვინებინა. ეს ბეგიჯანი ლამე აიპარა
კლდეზე და დაწნული ციხის წვერი მოამაგრა გვირაბის
შესავალს. იმავე ღამეს თითო-თითოდ ავიდნენ თემური-
სანნი, შევიდნენ ციხეში და კარები გააღეს. იმავე წამს
თათრები გარედანაც და შიგნიდანაც მიესივნენ ქარ-
თველებს. შეიქმნა ომი ფიცხელი; აბჯართა ცემა-კვეთე-
ბისაგან იდგა გრიალი და ქვილი. ქართველებმა გაა-

პეს მრავალკეცი რაზმი მტრებისა, გაელიტეს ურიცხვად თათარი, გარნა ამაო იყო მათი ბრძოლა: თათარნი ბევრნი იყვნენ და საბოლოო გამარჯვება მათი იყო. ასეც მოხდა ქართველთა უმეტესობა დახოცეს, და ნარჩენნი შეიპყრეს და ხელშეკრულები წარუდგინეს თემურს, ხოლო მათი უამრავი სიმდიდრე-ქონებანი მოჰხვეჭეს და მიუტანეს თვისს მბრძანებელს. თემური მეტად გახარებული იყო. ქართველთა ტყვენი სამარყანდს გაგზავნა (1402 წ.). ციხეში ჩააყენა თავისი რაზმი მაჰმედის მოთავეობით და თვითონ აიყარა და წავიდა შამს, შეება სულთან ბაიაზითს, დაამარცხა იგი, შეიპყრა და ჩაზვა რკინის ყაფაზაში. კეისარმა მოართვა თემურს ძღვენი და მისცა ხარჯი. აქედგან თემური მივიდა თურქისტანს, სალმობიერ იქმნა და „ბოროტი იგი ბოროტად წარწყმდა“. მემათიანე ასრე აბოლოებს თემურის ისტორიას: „შიდ გზის იავარ-ჰყო საქართველო ბოროტმან და ღვთისა მიერ რისხვეულმან“, რომელიც იმდენად უღვთო და უღმობელი იყო, რომ ჩვილ ყრმებსაც, როგორც უკვე ვსთქვით, არ ინდობდა. ზებირგადმოცემით, ამ თემურმა ტფილისის აღების შემდეგ შემოაგროვებინა მოქალაქეთა ბავშვები, მიწაზე დააყრევინა იგინი და მერე კევრი შეაბმევინა და ამ კევრს გაათელინა მრავალი უსუსური და უმანკო სული. იმ აღგილს, საცა ასეთი კალო გაიღეწა, დაერქვა „კალოუბანი“ და აშენდა ვგრედ წოდებული კალოუბნის ტაძარი.

თვალი რომ გადავაგლოთ ეხლა მონგოლთა მფლობელობის ჟამს, ჩვენ ვერც კი აღწესხავთ იმ დიად ნებას, რომელიც დაჰმართა მათმა ბატონობამ ქართველებსა და მათს სატახტელ ქალაქს. თათრებმა სულ

120 წელიწადი იმფლობელეს საქართველოში (1325—1220)+(1402—1387)=120) და ამ დროს განმავლობაში:

ა) თამარის აღყვავებული საქართველო (უმეტესად ამერეთი) გაღწეეს, გადაბუგეს, გაძარცვეს, გადასთხარეს, გააშიშვლეს, გააღერანეს;

ბ) თამარის დროს მკიდროდ დასახლებული ერი, რომლის რიცხვი $4\frac{1}{2}$ მილიონი იყო მარტო ამერეთში, ზოგი გაელიტა მტერმა, ზოგი ტყვედ წაასხა, ზოგი შიშინობამ, უსმელ-უქმელობამ, ყინვა-სიცივემ და მრავალთა, ომიანობის მიერ მოვლენილ უბედურებათ იმსხვერპლეს; და უმეტესად კი დაიღუპნენ ისინი, რომელნიც რჩეულნი და ქვეყნის მარიღნი იყვნენ, ესე იგი, მხნენი, ძლიერნი, აჯოვანნი, ნიკიერნი, მწიგნობარნი, უშიშარნი, ერთის სიტყვით იმისთანა გაგებულნი კაცნი და გმირნი, რომელთაც მტერთან ბრძოლა სამშობლოს სადღეგრძელოდ „ლხენად და თამაშად“ მიაჩნდათ.

გ) ზნეობა ერისა შეირკა: თათართა მეოხებით შემოვიდა სოდომური სიზილწე, მოისპო ძმობა, ერთობა, პირიანობა; გახშირდა ორპირობა, დაღატი, განდგომილობა, სიმცონარე, და ასე იყო არა თუ სავრო წოდებაში, არამედ, ხშირად, სასულიეროშიაც *).

დ) მეფეთა უზენაესი ხელმწიფება შესუსტდა, დაძაბუნდა, დაქუცმაცდა, განაწილდა; დამკვიდრდა და-

*) აი ერთი მაგალითი. დავით მეფის იმერეთში მეფობისას ბასილი ჭყონდიდელმა და უჯარმელმა ურცხვად შეაგინა მეფის სწოლი: თანაყო ესუქან დედოფალს და ორიადი აწყინა სუფეთა ქვეყანასათა. მეფე რომ ტფილისს დაბრუნდა,

მოუკიდებელი ათაბაგობა სამცხისა, თვითმპყრობელობა იმერთო მეფისა, გურიელობა, დადიანობა, დაღიშქელიანობა, შარვაშიძეობა და სხ. მოსწყდა საქართველოს ანისი, დვინი, კარი, კარნუქალაქი, დარუბანდი, ლეკეთი.

ე) აშენებული და ერ-მრავალი ქალაქები — ტფილისი და სხვ. დაიღწნენ, დაიწვნენ და მათთან ერთად მოისპო ვაჭრობა და სააღებ-მიმცემო კავშირი მეზობელ ხალხებთან.

ვ) შეიქამა და გადაშენდა შინაურ პირუტყვი, ხეადაგი, ცხენი, ფრთოსანი და სხ. და მათი მოშენება ახლად უნდა დაწყებულიყო.

ზ) გონებითი საზრდო — აუარუბელი რიცხვი ხელნაწერებისა მტერმა გადასწვა და ანუ დაზიკდაფხრიწა.

ერთის სიტყვით, მონგოლთა წაშალების შემდეგ საქართველო (ამერეთი) წარმოადგენდა უდაბნოს, საცა მოფანტულ-მიფანტულ და მიყრილ-მოყრილ შენობათა ნამუსრენი, დაკოდილ-დაკლულ კაცთა ლეშნი და მათ გარეშემო ვაებით მოტირალ და ქანც-გაწყვეტილ ერის გარჯა მკვდართა დასამარხავად, სახლთა და ეკლესიათა ასაგებად, კარ-მიდამოს მოსაწყობად, სათესად, ბაღვენახთა გასაშენებლად, გადათხრილი არსების შესაკეთებლად და სხ. და სხ.

ასეთი შედეგი აქვს და ექნება უმცროს და ბრიყვ ერის მფლობელობასა და მძლავრობას: იგი უდაბნოდ

შეასმინეს ბასილი და იგი ძელზე ჩამოკიდებულ, იქმნა შუა ქალაქში. ხალხი ესუქან დედოფალმა შური აკო და შეეუ მოსწამლვისა („ქართ. ცხ.“ კვ; 394, 409).

და ახალშენად აქცევს მოშენებულსა, აღყვავებულსა და პატარძალიკით მორთულს ქვეყანას!

დიახ, მონგოლთა კრილობა ისეთი ღრმა და პირფართო იყო, რომ საქართველომე ამიერიდგან ველარ შესძლო განკურნება, ერთობისა, ძმობისა და მყუდროებისა დამყარება. იგი, რასაკვირველია, ამას შესძლებდა, თუ არ გამოჩენილიყვნენ ახალნი მძინვარე მპყრობელნი და მათ წინანდელ კრილობისათვის ახალი კრილობაც არ მიემატებინათ.

მონგოლთა წაშავების შემდეგ კიდევ გავიდა 60 წელიწადი და ახლა საქართველო აიკლეს, სპარსელებმა და მათ შემდეგ ოსმალებმა, ამ სამოც წელიწადში (1402 წლიდან 1463 წლ.) ამერეთი ისევ მოშენდა. ალექსანდრე მეფემ (1413—1442) და მისმა მოხელეებმა ხალხი გამოიყვანეს სახიზნებიდან, ააშენეს სოფლები, ქალაქები, ციხეები, ეკლესიები; შემოაპკრიბა მონაზონნი, მღვდელნი, მგალობელნი; შეეწია თავადთა, აზნაურთა, გლეხთა, დიდთა და წვრილთა და მკვდრეთით აღადგინა ქვეყანა. მანვე ააშენა მცხეთის სვეტიცხოველი, განამშვენა, შეამკო, უბოძა მამულები, გაუწინა შემოსავალი. დაშოშმინდა ერი, დაწყნარდა, დაბინაჲდა. მრავალი ტყვედ წაყვანილი ქართველი გამოისყიდა, მოიყვანა და დაასახლა. აღადგინა აგრეთვე ტფილისი, რომელსაც შემოავლო გალაჲანი, გაამაგრა და ააშენა ახალი სახლები. საზოგადო საქმეების გასაკეთებლად მთელს ერს გამოაპკინდა თავისი წვლილი:— ორმოც-ორმოცი თეთრი (=2 მან.) ყოველს კომლს. ეს კომლეთული ხარკი შემოიღო ალექსანდრე მეფემ 1431 წ. და მანვე ამოაპკვეთა 1440 წ.

ალექსანდრეს ძე გიორგი VIII რომ დაჯდა ტახტზე

(1445—1469 წ.), ბიზანტიის იმპერატორმა კოსტანტინემ (გამეფდა 1448 წ.) ტფილისს გამოგზავნა თავისი პროტოპრესვიტარის ფრანცა *) დიდის ამალით—დიდებულებითა, მხედრებითა, ექიმებით, ბერებითა და მაგალობელთა გუნდით. აზრი ფრანცას მგზავნილობისა ის იყო, რომ იმპერატორს ჰსურდა დედოფლად მიეყვანა გიორგი მეფის შვენიერი ასული. ფრანცა, რომ მოდიოდა ტფილისისაკენ, მას ეგებებოდენ დაბასოფელელნი და, თუმცა ბერძული ენა არ ეყურებოდათ, მაინც აღტაცებით ისმენდენ მათს მუსიკას. ფრანცამ ინახულა მეფე, მეფის ასული და დაბრუნდა ტრაპიზონს და ნახულ-გაგონილი მოახსენა იმპერატორს. ფრანცა მეორე წელიწადს მოვიდა და დაწინდა მეფის ასული, რომელსაც მამამ მისცა მზითვად 50,000 დუკატი და ყოველ-წლიურ ჯამაგირად განუწესა 5,000 დუკატი. ფრანცამ ამის შემდეგ კოსტანტინეპოლს წაიყვანა მეფის მოციქული, რომელიც სიხარულით კიდევ იღო იმპერატორმა, „ოქროს სიგელი“ შეადგინა თავის დაწინდვის შესახებ, ზედ დაასო სამხ. წითელი ჯვარი და ქართველს მოციქულს უბრძანა, რომ, მომავალის წლის გაზაფხულს (1453 წ.) პატარძლის მოსაყვანად საქართველოს გამოგზავნი გემებსო. ამის შემდეგ გადაეხვია ფრანცას, მადლობა უთხრა და უბრძანა მომავალს წელს ისევ მოგიხდება საქართველოში წასვლა იმპერატორის მოსაყვანადო. გარნა ეს დაწყობილება არ აღსრულდა, ვინაიდან სწორედ იმ წელიწადს, რომელსაც პატარძალი უნდა წაეყვანათ, კოსტანტინეპოლი აიღო სულთან მურად II-მ და იმპერატორი კოსტან-

*) ის. კიბონის ისტორია.

ტინე XII დაიღუპა დიდებული ქალაქის ნანგრევებზე. გავიდა კიდევ რაოდენიმე ხანი და საქართველოს ახლა მძვინვარე და დაუძინებელ მტრებად გაუხდნენ სპარსეთის ყაენები და ოსმალეთის სულთნები.

1463 წელს ასანბევ ყაენის ჯარმა აიკლო ქართლი, მეფე გიორგის საგანძურნი წაართვა და უკუ-იქცა. ეს რომ იხილეს მოვაკნელმა და შირვანელმა, განუდგნენ მეფეს და ხარკი აღარ მისცეს.

1469 წ. მეფე კოსტანტინე ეკურთხა ტფილისს. უზუნასან ყაენმა აიღო ტრაპიზონი და 1478 წ. შემოვიდა სომხეთს, გააოხრა იგი; მერე მოვიდა სომხეთს, შემოადგა ორბეთის ციხეს, ვერ აიღო იგი, გამოსწია და შემოერთა ტფილისს. კოსტანტინე იძულებულ იქმნა დაეთმო ქალაქი ყაენისათვის, რომელმაც თვისი მჭრამრები ჩააყენა ტფილისის ციხეში და შეესია ქართლს და დადგა მუხრანს. აქედგან წარგზავნა ჯარი, რომელმაც მოარბია ქართლი, ხერკი, საგურამო და თიანეთი. ამ დროს ყაენი დასნულდა, მეფეს დაუბრუნა ტფილისი, გარდა მისის ციხისა, რომელშიაც სპარსთა მეციხოვნენი იყვნენ, და თვითონ დაბრუნდა სპარსეთს და მოკვდა. გასაენდა იალუბი. სენეს-რა ყაენის სიკვდილი, ტფილისის მეციხოვნენი გამოვიდნენ და სპარსეთს გადიხვეწნენ. მეფემ აიღო ტფილისი, გორი; მოსწყვიდა ყაენისაგან ქართლს დასახლებულნი ელნი.

1486 წ. იაყუბ ყაენი შემოვიდა სამცხეს და შემოუსია ჯარი, რომელნიც თავს დაესხნენ დბანისსა და ქვეშის ციხეს; მოსტყვენვეს, მოაოხრეს და დაბრუნდნენ. ქალაქს ელარ მოვიდნენ; რადგან იგი ფრიად გაემაგრებინა მეფეს და ამასთან საბარათიანოს ლაშქარი ძლიერად შეება მათ და მუსრი გაავლო.

1486 წ. იმავე წაენის სპასპეტი ხალილბეგე შე-
მოვიდა სომხითს, აიღო ციხეები ქაოზიანი და აღჯა-
ყალა, გაამაგრა იგინი და ტფილისს გარემოადგა და
ძლიერი ბრძოლა ასტეხა. მეფე კოსტანტინე ამ დროს
იმერეთს იყო. იგი მსწრაფლ მოვიდა და საბარათიანოს
ჯარით დაეცენ სპარსელებს ქანდარს და სრულიად
მოსწყვიტა იგინი. ტფილისის გარემოდგომილთ თავ-
ზარი დაეცათ და გაიქცენ. კუმისის ბზლოს გადუსწ-
რეს მათ ქართველებმა, მოსრეს და მათი თავები ღობე-
მარგილებზე ჩამოაკვეს. ხალილბეგმა ძლივს მოასწრო
გაქცევა.

1490 წ. იუბის ჯარი კვალად შემოვიდა სომ-
ხითს, აიღო კოჭრის ციხე და მოადგა ტფილისს. იბრ-
ძოლეს დიდხანს და ვერ აიღეს. შეუჩიეს რაჭმი ორ-
ბეთს, მაგრამ იგინი ამოსწყვიტეს ბარათიანთ. ტფილისს
სის გარე-მდგომნიც გაიქცენ, მაგრამ ამათგანაც უმე-
ტეობა ამოწყვეტალ იქნა. მეფემ აიღო აღჯაყალა და
ქაოზიანი და ქალაქს დაბრუნდა.

ამავე წელიწადს მეფემ მოიწვია თვის სასახლეში
კათალიკოზი, ეპისკოპოსნი და წარწინებულნი და დაე-
კითხა მათ: „რა ეპყოთ განდგომილობისათვის ქვეყანა-
თა და ვითარ მოვაგოთ კვალად მეფობასვე ჩვენსა?“
ითათბირეს დიდ ხანს და დაადგინეს: „ვინაიდგან მტკი-
ცედ სდგან ერთგულობასა ზედა თვისთა რჩეულთა მე-
ფეთა იმერნი და კახნი და კვალად ათაბაგისა სამცხე-
ლნი, ამისთვის არ გაგიზრახავთ, მეფეო, ბრძოლასა,
რამეთუ თუმცა მრე ვექმნნეთ ერთსა, არღარა მოგე-
ცემს მეორე ნებასა, არამედ ვაცადოთ ეამი, უკეთუ
კვალად აგოს ღმერთმან მეფობასავე შენსა“.

1512 წ. ყაენების ძლევამოსილობის საწინააღმდე-

გოდ სამცხეს შემოვიდა ხონთქრის დიდძალი ლაშქარი. რომ ქართველები არ მიმბრობოდნენ მას, ყენი შპ ისმაილ მსწრაფლ წამოვიდა ტფილისისკენ. მეფე დავითმა (1505—1525 წ.) ერთგულება გამოუცხადებ მას, თვისი ძე აახლა და ძღვენი მიართო. ყენი გაბრუნდა და დაზპყრა დიარბექირი. აქ მას შეება ხონთქარი სელიმ და დაამარცხა.

1522 წ. შპისმაილ ყენი დიდის ლაშქრით შემოვიდა სომხითს, აიღო აღჯაყალა და იქიდგან ტფილისის წარმოგზავნა ჯარით ყარაფილი; მას სხვა ჯარით უკან გამოადგენა ელიასბეგი და თვითონაც ნელა-ნელა წამოვიდა. მეფე ტფილისიდგან გავიდა, თავის ჯარით და თელეთს შეება ყარაფილს, მრავალნი გაჟლიტა და დანარჩენნი გაიქცენ. გაქცეულებს შემოხვდათ ელიასბეგი და უკანვე დააბრუნა და გამოსწია ტფილისისკენ. მეფე და მეფის ძე ლუარსაბი სასტოკად შეებნენ მტერს და პირი აბრუნებინეს. გაქცეულებს დაედევნა ლუარსაბი და ყათლამი უყო. ამ დროს იაღლუჯიდგან შემოპარულიყო თვით ყენი და ზურგის მხრივ მოსდგომოდა ქართველებს, რომელნიც უკვე დაღალულიყვნენ. შეიქმნა ომი სასტიკი. ქართველები ლომებრიბოდნენ, გასწყვიტეს მრავალი მტერი, გარნა ბოლოს იძლივნენ და გაიქცენ. ყენი მოადგა ტფილისს, რომლის საშველად ქართლის ჯარით მოდიოდა მეფე დავით. ყენმა მოისყიდა ციხის-თავი და აიღო ციხეცა და ქალაქიც, სადაც შემუსრა ხატნი და ჯვარნი, გაძარცვა სიონის ღვთისმშობლის ძვირფასი ხატი და მტკვარში ჩაადგო (ეს ხატი შემდგომად იპოვნა ბატონმან ლევან ნავთლულის ქალაშიო, შენიშნავს მემატიანე), გასწყვიტა მოქალაქენი და ტყვე-ჰყო; ავლაბრის ხიდის

ყურზედ ააშენა მეჩითი, ციხეში შეაყენს თავისი მცველები და მერე წარგზავნა თვისი ჯარი ქართლისა და სამცხის ასაოხრებლად. გული რომ შეიჯერა ყაენმა, აიყარა და წავიდა სპარსეთს. ხოლო დავით მფეფემოსრა მის მიერ ქალაქის გარემოს დაყენებული თათრობა, აიღო ტფილისი (1513 წ.) და გასწყვიტა შიგ მყოფნი სპარსნი; წვიდა და ახლო აღჯაყალა და გარეკა ყაფილიბაშნი.

1536 წ. ყაენო შაჰთამაზ მოვიდა განჯას და იქიდან მიებარა ტფილისს, აიღო იგი და გადასწვა. მეციხოვნენი შეშინდნენ და ციხე გადასცეს ყაენს, რომელმაც ციხეში თავის ჯარი ჩააყენა, ხოლო ქართველნი მეციხოვნენი გაამაჰმადიანა და უკუ იქცა. დაბრუნდარა ყაენი, მეფე ლუარსაბმა (1534-1558 წ.) მოსრა ყიზილბაშნი და აიღო ტფილისი.

1548 წ. შაჰთამაზი კვალად მოვიდა შირვანს და იქიდან ტფილისს, რომელიც აიღო, გასწყვიტა შიგ დარჩენილნი ქართველნი, ციხეში შეაყენა მრავალნი მცველნი და დაბრუნდა მეორე წელიწადს ისევ გამოიღლაშქრა, შემუსრა კარი, აიღო არტანნი, მოაოხრა სამცხე, თრიალეთი, საბარათიანო, ბიცხვისი, შემუსრა გორი, აიღო ვერისციხე, ატენი, საცა დაატყვევა ლუარსაბის დედა და მრ. წარჩინებულთა ცოლნი, წამოვიდა მოკაკანს, ერევანს და სხ. დასვა ხანნი, ბეგლარ-ბეგნი, სულტანნი და მათ უბრძანა მიშეელებოდნენ ტფილისს, თუ მას დაეცემოდა მეფე ლუარსაბი. ყაენის წასვლისავე უმაღლ მეფემ გასწყვიტა ტფილისის არემარეზე მოსახლე თათარ-სპარსნი და გარემოადგა ქალაქს. მეციხოვნე სპარსელთ შველა სთხოვეს განჯის ბეგლარ-ბეგს შაფერდის, იგიც წამოვიდა მას დაეცნენ

ლუარსაბი და მისი შვილი სვიმონი, ამოელიტეს და უკუაქციეს. გარნა მეფემ კრილობა მიიღო და აღესრულა (1558 წ.).

მეფე სვიმონი ეკურთხა მცხეთასა გარემოადგა ტფილისის ციხეს და შეაჭირვა მეციხოვნენი, რომელთაც ყაენმა მოაშველა ჯარი და საქართველოს მეფედ დანიშნა გამაჰმადიანებული დაუთხანი, მმა სვიმონ მეფისა. დაუთხანი წამოუძღვა ყიზილბაშებს. მოიშველია განჯის ხანიცა და ტფილისს შემოვიდა. სვიმონი გამაგრდა დიღომს. დაუთხანი დაეცა მას, მაგრამ იძლია და შეიკლტო ქალაქს (1567 წ.). და სვიმონი გატემოადგა მას და შეაჭირვა. დაუთხანმა შემწეობა ითხოვა ყარამლუს სპასპეტის უსეინბეგისაჲს. უსეინბეგი შემოიპარა ტფილისს სვიმონი ავიდა ტაბახმელას. განლაღებული დაუთხან გამოვიდა ქალაქიდან და ეკვეთა სვიმონს სამადლოს, გარნა ძლეულად გამოიქცა და შემოიხვეწა ტფილისს; ხოლო სვიმონი ისევ ტაბახმელას დადგა. დაუთხანმა თვისი გაჭირვება აცნობა ყაენს, რომელმაც უბრძანა განჯა-შამახის ბეგლარბეგებს დაეჭირავებინათ წერქეზნი, ლეკეთის შამხალი და მიშველებოდნენ დაუთხანს. ეგრე ქმნეს. დაუთხანი დიდძალის ჯარით ფარცხისს ავიდა. სვიმონი იდგა აწყუფისს. მას უღალატა კახაბერ ყორღანაშვილმა, გაიქცა მტრებთან და მოუძღვა მათ. სვიმონი მწვავედ შეება მტრებს, ჰკლა, მუსრა, ჟლიტა და პირი აბრუნებინა. ამ დროს ყორღანაშვილმა სპარსელთ დანიშნა „აი ეგ არის მეფეო“. მიესივნენ მას და დაიჭირეს (1569 წ.). სვიმონის ჯარი გაიფანტა. გამარჯვებული დაუთხან ტფილისს მოვიდა და ტახტზე დაჯდა, სვიმონი კი წარუგზავნა ყაენს, რომელმაც იგი ჩასო აღიამუტის საპრობილეში.

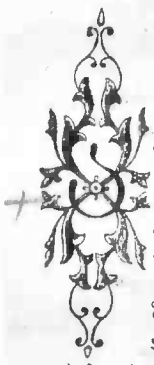
რჯულისა და ქვეყნის მოღალატე დაუთხან რომ განცხრომაში იყო, არას ზრუნავდა ქვეყნისათვის, საქართველოს შემოესია ოსმალთა სარდალი ლალაფაშა. მან გამოვლო სამცხე, ქართლი და მოადგა ტფილისს ბიწიერ დაუთხანმა ვადასწვა ქალაქი დე თვითონ თავი შეათარა მთის სიმაგრეებში. ლალაფაშამ აიღო ტფილისი, დაიპყრა ქართლი, სამცხე და იმერეთს შეუსია რაზმი; გარნა ეს რაზმი ამოჟლიტეს იმერლებმა და ქართლებმა. ლალაფაშა წავიდა შირვზნს, დაიპყრო იგი, დაბრუნდა და დადგა მუხრანს. ყაენი (ხუდაბანდჷ) ამერეთს თავისად რაცხდა და ამიტომ ამ ქვეყნის ბატონობას ვერ დაუთმობდა სპარსეთის დაუძინებელ მტრებს, ოსმალებს. გარნა ოსმალთა შემოსევის შიში თვითონაც ჰქონდა და საქართველოსთვის არა სცალკოდა. ამიტომ ხუდაბანდამ თავის დედას ოთარ შალიკაშვილის ასულის რწევით საპატიმროდან გამოიყვანა სვიმონი, მეფობა დაუმტკიცა, 9,000 თუმანი განუკვეთა, ქართველი ტყვეები მისცა და დაავალა „წადი, საქართველო დაიპყარ და ოსმალნი გარკვეო“. სვიმონი წამოვიდა მას მიემხრენ ქართველნი. დაუთხანი ლალაფაშას შეეფარა და წავიდა სტამბოლს, საცა მოკვდა. ლალამ ტფილისი საფაშოდ ჰყო, ხოლო გორი სანჯაყად. მერე წავიდა და სამშვილდის სიონი დაანგრია, ხოლო მისი ციხე გაამაგრა. სვიმონი მოვიდა და აიღო ლორე, გორი და სხ. ციხენი, გარდა ტფილისისა. ლალაფაშა მუხრანიდან სამცხეს წავიდა და მის მაგიერ მოვიდა სინანფაშა, რომელმაც აიღო ლორე, გორი და დადგა მუხრანს. მას თავს დაესხა სვიმონი და შემუსრა იგი. ფაშა გაიქცა და ძლივს შეასწრო ტფილისს (1581 წ.). მეფე ლილოს ავიდა და წარგზავნა რაზმი

ტფილისის ნახირთა წამოსასხმელად. მათ გამოუხატნენ
ოსმალნი, ხოლო მეფე დაეცა მტრებს და ამოჰლიტა
მცირეოდენის გარდა! მეფე წავიდა და შეება ლორეს
ფაშას, რომელიც დაამარცხა, უკუაქცია (1582 წ.), და
ლორე აიღო (1 აპრილს). აქედგან მოვიდა ტაბახმელას.
მას დაეცა ტფილისის ფაშა, რომელიც შემუსრა მეფემ
და ტფილისში შეაგდო და თვითონაც მოადგა ქალაქს,
აიღო იგი და რაც ოსმალთა ჯარი იყო სულ ერთიანად
ამოსწყვიტა (1583 წ.). შემდეგ ამისა მეფემ აიღო სამ-
შვილდეც და ოსმალნი აქაც გაჰლიტა. ამის გამგონე
სულთანმა დიდძალი ჯარი გამოგზავნა. ეს ლაშქარი
დადგა ხატის სოფელს, გარნა სვიმონმა გაჰლიტა
ეს ლაშქარიც, აიღო დბანისი და რაოდენიმე
წლის შემდეგ გორიც (1599 წ.). სულთანმა ახლა ჯა-
ფარფაშა გამოგზავნა უამრავის ლაშქრით. ჯაფარფაშა
დადგა ნახიდურს, სვიმონი საღირაშენს. მტრის ჯარის
დასაზღვრავად გამოსული სვიმონ მეფე შეიპყრეს მტრებ-
მა და წაიყვანეს სტამბოლს (1600 წ.).

მოსე ჯანაშვილი

I

სის წლის მეტი ვიქნები, —
ასე დაწეო კიკოლამ, —
გამომწვას, გამომაბრძმედა
ამ წუთისათვის მიუოლამ.

მაღლი ჩემს გამჩენს, ჯერ კიდევ
არ დამკლებია ძალ-ღონე.
ვარ ბევრი რამის მნახველი
და უფრო ბევრის გამგონე.

ხსოვსა ისევე სრული მაქვს,
არ დამკლებია, მკონია:
თვალ წინ მიდგია, რაც ვნახე
და ან რაც გამიგონია.

ძველი და ახლის მოწამე
სხვა ხემისთანა ძვირია! —
მე გეტევი და შენ დამღერე!...
შუა-მაჯალი სტეარია!...

ბეჭრი შინახავს დიდ-კაცი,
მაცრამ (ზურაბი*) სხვა იყო!
იმისი უოფა-ცხოვრება
დაუღეველი 'ხლვა იყო!

იმისი ციხე ღარბაზხ
ცას თავით ებჭინებოდა;
მისი მტერი და ორგული
შიშით ცოცხლადვე სდებოდა.

შორს გამჭვრეტელი, ჭკვიანი,
ცხრა მთას გადაღმა ჭებდავდა;
ხელში ეჭირა თვით მეფე:
უმისოდ ვერას ჭებდავდა.

ასე ბრძანებდა: „ხომ ჭებდავთ
ამ ჩემს მარჯვენა ხელსაო?
მთელს იმურეთში არ გავცვლი
სახლთხუცესს-წერეთელსაო!!“

ამის მტერი და ორგული
შოდალატა ჩემიო!...
უსიტყვოდ დაემორჩილეს
ამ ჩვენი ქვეყნის თემიო!“

სუეველა ამას ჭთაქრობდა:
მოგვიჭადოვა მეფეო...
ვაი იუ ბოლეს გასწირეს
სიკეთე მოიუთეო!

*) წერეთელი

ჭვიჭვობდნენ, მაგრამ ხმა-მალდა
ვინ გაჭბედავდა ძრახვას?
უხმოდ იკლავდენ გულის თქმას,
შიშობდენ რახვიის ნახვას!

შე და ჩემი ძმა, თრივე,
შინა ემად ვახლდით ძლიერსა;
გერვან გუნახავდა მის ხელში
შიშველს: მწეურვალს და მშიერსა.

მრისხანე იყო. ხან და ხან
სულ უბრალოზე სწეურვობდა,
მაგრამ სხვებს მაინც ის ჩვენი
შავ-ბედა ენატრებოდა,

რადგან მის საემოს ვაგლახად
გერავინ რასმე ჭკადრებდა;
სუიადი იყო ბატონი—
სხვებს თაჟს არ გაუუადრებდა!

მთელს მის საემოში ჩვენ ვეავდიო
თრივე მშობა რჩეულად,
არ გვიშორებდა არც ერთს წამს,
ეველგან თან ვახლდით ჩვეულად.

ბრძანებდა: „იერეს; მამა თქვენს;
მიუძღვის სამსახურიო...
იმას მიჭბადყო! გეჭიროსო
ფროსილად თვალი და უურიო!

ხომ: ოცით, ერთგულს ან ვერჩი.
ან კავახარებ ორგულსო!..
მონა ურჩი და მზაკვარი
თვით შეუფესაც კი სძულსო!“

ჩვენ რა გვეთქმოდან? და მხალღდ
თაუვანსა ვსტეპდით მონებით,
თავ-დადეუელი იმისთვის
სიცოცხლით, გრძნობით, გძნებით.

II

ერთხელ დავარდა ჩვენში ხმა:
ქართლს მოსდგომია ჭირიო,
ასაკლებ-ასაოხრებლად,
შეუერთავთ თათრებს ზირიო;

აღა-მაჰმად-ხან მოუძღვისთ
თეჰერნათ წამოსულიო,
ქალაქს უზირებს აღებს
ის ხოჯა გულ-მოსულიო!

განრისხდა შეივე ირაკლი—
გალომებული ხელია...
სთქვა: „გაი რა დროს მომასწრეს,
დონე რამ შემომეღია!...“

სიბერემ დაშაყდურა,
დაშიუძღურდა კრიო,
თორემ ამ თავის აგდებას
ვერ გაჭბედავდა მტერიო.

ათ-ათი მოჭყავს თითოზე,
სჩანს, იმედი აქვს რიტხვისთ;
მაგრამ ქართველი ვაგლახად
არვისგან გაიკიტხვისო.

ან მოჭკლავს, ან შეაკვდება,
სირტხვილს გი არ სწამს გმირიო.
მაგრამ გაწუდება ქვეუანს
და ამას უფრო ვსტირიო!...“

წადგა სოლომონ*) მდივანი
სოქვა: „სიტუვას გკადრებთ ერთსათ:
გარდუკალია ჩვენს თავზედ
ის, რაც ჭსურს მაღალ-ღმერთისათ!

წინ ნუ შევხვდებით მომსულელ მტერს,
აქ შევაგროვოთ ჯარიო;
ტფილისს ქალაქში გავმაგრდეთ,
დავჭკეტოთ ციხის კარიო.

*) ლეონიძე.

შევატეობინათ სოფლმოსს, **)
 რომ მოგვაშველეს ჯარით,
 და მასინ ამოვიყარათ
 ეიზილბაშების ჯავრიო! "

დაუჟდა რჩევა ირაკლის
 და მდივანს მადლი უბრძანა.
 საჩქაროდ წიგნი დასწერა,
 შვილი-შვილს გამოუტყავსა.

III

მოეწერა: „მეფობით ძმაჲ,
 სისხლით ჩემო შვილის-შვილო,
 მაგრამ შვილის თანასწორო,
 საიმედოჲ, სუკეშ-ტებილო!

დმურთმა ის დღე შენს მტერს მისცეს,
 რაც დღე ადგეს ზაზა შენსა:
 ახრებს უზირებს
 შის ნადგაწლს და მის ნაშენსა!

თეჭერანით წამოსულა
 სოჯა ხანა, ის დგოიის მტერი;
 და უნდა რომ ჩვენს ქვეყანას
 აადინოს რისხვით მტუერი;

**) იმერეთის მეფეს.

ჯარი მოჭყავს უთვალავი,
მე არ მყავს არც შეათუდი!—
სიბერის ღრის ღმერთს შევძულდი
და მღალატობს, ვხედავ, ბედი.

ვიფიცავ 'ხენას, უბრალო ვარ!...
შინ საქმე მაქვს არეული...
ეველა ერთად ამტყნია—
შინ მყოფი და გარეული.

თხვრით ვხედავ უფლის-წულეებს,
რომ ერთმანეთს ჭტლეკენ კალთას;
სხვა და სხვა მხრით მიიწევენ,
'ხოგი „აღთას“, 'ხოგი „ბაღთას“!...

ანდერძი და ჩემი აღთქმა
გამიცუდდა, გამიქარწყულდა:
დაბალ-ღობედ მივასნივართ—
უძლურიც კი გამიძაღდა!...

შინ ბევრი მყავს მოღალატე,
გარედ მტერი უთვალავი!..
რას გააწეობს მარტო ჩემი
ფარ-ხმალი და გულ-მკერდ-მკლავი?!

მას შემდეგ რაც საქართველო,
თრ ხაწილად გაყოფილა,
მსუიღობა და მოსვენება
აღარც ერთში არ ყოფილა.

გვაუიწყდება, რომ ძმები ვართ
ერთმანეთის განაჯახი;
ერთის სისხლით მორწყულნი გვაქვს
მინდორი, ტყე, მთა და ბარი.

ერთი დედის ძუძუები
ანის ამერ-იმერეთი!...
ჩვენ ძმები ვართ ტყულის ცაღი,
საქართველო—დედა ერთი!..

ცალი ძუძუ რომ ჩამოსგრან
და შიშნაღმა მოჰკლას ერთი,
ცალ ძუძუს და მეორე ძმას
რაღა შვებას მისცემს ღმერთი?

მოდი, შვილო, მომესწრაფე,
იმერლები მომახმარე!!
ერთბა და ქრისტეს სჯული
ორივე მხარეს გაამუარე!“

IV

რომ წაიკითხა შეივემ ეს წიგნი,
ელდა ეცა და ჩავარდა ენა;
თვალეზე ცრემლი მოადგა სიმწრით,
და სახეზედაც დაეტეო წუენა.

გონს რომ მოეგო, გაავლო წიგნი
და კარის კაცებს ასე უბრძანა:

„ნეტავი ეს კი არ გამოგონა
და დასტურებდა ზედ გუელზე დასა!...“

ეს რა მოჭსულია შეუე ირაკლის!
ამ სიბერის ღრთს რისხვა სწვევიას:
ალა-მაჭმადახან უიზილბაშებით
ასათხრებლად შემოსევიას!..

ის წვეულები მოუღაღნელად
თავს დასტუმიან, როგორც კალია...
დწმარეპას გუთხვის შეუე ძრაკლი,
და შემწეობაც ჩვენი ვაღიას..“

უნდა შევუვარათ სსქარად ჯარი,
რომ მივაშველოთ!... თქმა აღარ უნდა!..
და ჩვენიებურად, მამა-ზაზურად,
მტერს მივაუაროთ ჩვენც ქვა და გუნდა!“

ეველა დასათხმდა... სახლო-ზურცი კი
წამოდგა ზეზე და მოახსენა:
„ბატონო-მეფევე! ერთს სიტუვას გკადრებით
და შერე გინდა მამჭერით ენა:“

„გული მეფეთა—ხელთა უფლისა“, —
საყაველთათა არს აღსარება,—
მავრამ ხელმწიფეს მაინც არ ჭმართებს
გულის აყოლა და აჩქარება.

სიფროთხილე ჭმართებს მომეტებულაი,
რადგანაც სხეების ბედსაც ცხანებებს;

მის ხელში არის მოელი სამეფო
და მის მაგიერ მასუხსაც აგებს.

ნუ მოუშალოს დმერთმა ირაკლის
თქვენი ნუბეში და ეგ იმედი!...
მაგრამ ვაი თუ მაკ კეთილდობით
აქ გაუშრულაო იმერეთს ბედი.

ეს ეველამ ვიცით, თათრის უეკნი,
ძლევა-მოსილი, თაგ-მოშწონია,
მაგრამ ჯერ თვალით კი არ გვინახავს
და მხოლოდ ამბად გაკვივონია.

სწარსულეებისგან ქართლსა და კახეთს
ბეგრჯულ დაეცა ზარი და მეჩი,
მაგრამ, მადლი დმერთს, იმერეთისკენ
არ გადმოუდგავთ ჯერ. იმათ იქეჩი.

მაჰ-აბაზას დროს კახეთის მეფე
ჩვენში ეძებდა თავის შესაფარს...
უეკნი მხოლოდ მუქარას სთვლიდა
და ვერ ჰგზავნიდა ჩვენსკენ თავის ჯარს,

რადგანც ერთხელვე გამოუხატავსო
ჩვენი ქვეყანა სსშიშარ მხარედ,
მაგრამ დაზოგვით ჭი არ დაგვზოგვენ,
თუ დაგვიხელთეს მათი სადმე გარედ.

ჯარი ცოტა ჰუავს მეფე ირაკლის...
დაამარცხებენ, უეჭველად, !

და იმერლებიც რომ იქ გასწევიტონ...
ეს რა ჭკუა და საქციელია?

რომ წამოვიდნენ მერე ჩვენსკენაც
და შოინდომონ ჩვენი დაპურობა,
ვინღა დახედება მოზირდაზირედ
და რაღას გვარგებს სხვისი მოყვრობა?

არა, შეფეო! ჩვენ ჩვენთვის ვიყოთ,
ისინი მათთვის, ასე სჯობია!...
რად დავიწყებულეთ სხვისათვის გული,
როცა ისინი ჩვენ არ გესობია!“

დაფიქრდა შეფე... დაღონებულმა
აღან იცოდა, რა უნდა ეთქვა!..
ზურაბ წერეთლის სიტყვა-ზასუსი
გულზე დააწვა, როგორც სიზი. ქვა,

მაგრამ მაშინვე ადგა სარდალი
ქაინოსრო*) და ასე დაიწყო:
„ბატონო, შეფეე! თქვენც იცით, რომ მე
სამხედრო საქმის არა ვარ უცხო!

და ამისათვის ვჭკადნიერდება,
რომ მოგასხენთო მეც ერთი სიტყვა:
—სწორედ არა ვარ მისი თანახმა,
რაც სახლთ-ხუცესმა თქვენ წინ წარმოს-
[თქვა! . . .

*) წერეთელი სარდალი.

შინაგან საქმის აწონ-გაზომას,
სახლო-სუტესობის მოითხოვს ვაღი;
მაგრამ სამხედრო საქმის შესახებ,
მე უკეთ გავსჯი, როგორც სარდალი:

ჩვენა გვეავს ჯარი ოთხი სასარდლო,
და რომელსედაც მიდგებოჯ ჯერი,
თვითთ და თვითთ საკმაო არის,
რომ შეაყენოს მომსვლელი მტერი!

ხომ შეგვიძლია, რომი ღმერთს გავუქვით:
ორი აქ დაჩხეს—ორი გავგზავნათ;
სახამდი მტერი წამოვიდოდეს,
საზღვარს გადაღმა დავუზიანოთ?

და თუ მასწავტ არ დამალონ,
ორი სასარდლო წინ მივაგებოთ,
არა მგონია, ამ სიმაგრეში,
რომ ვინმემ გვიძლიოს ჩვენ უგზავნოთ.

და თუ განგება გავგვირძისდება,
კადანსრება მათკენ სასწრაფო,
მაშინ რიცხვითაც ვერას გავაწყობთ:
ერთი აქნება, ოთხი, თუ ორი!“

რომ გაითავა სარდალმა სიტუვას,
წინ წადგენს ერთადღადარბაისლესი,
ნიშნად თანსმობის და ერთგულების
მათ მთაყარეს ერთად მუხლები.

და მოახსენეს: სატონო შეფეგ,
სუფეგლა. ამას გვეგდრებიოთ,
რომ ქართლელთა ღვინო ჩვენი ღვინოა
და მათ ჭირშიც დავესწრებიოთ!

იმა შეფეს და ასე ბრძანა!
სწორედ მაგ სიტყვას მოველოდი!
„იმა ძმისთვისო, შავ-ღღისთვისო“,
აწ აღარ მაწევს გულზე ლოდიო.

მერე შეჰკითხა: სურაბ წერეთელს
რომ გესმის ქვეყნის სურვილ-სებაო?
ფიციცაჲ ჩემს მხესა, მეც თანახმა ვარ,
უამისობა არ იქნებაო!

სთქვა და წამოდგა. სარდალ წერეთელს
ჯარის შეკრება უბრძანა ჩქარა.
ეწეინა ზურაბს სიტყვის გატება,
მაგრამ გასუმდა, ველარა სთქვა-რა.

მხოლოდ უკებდა უფრო მარჯვე დროს,
რომ შეფე მარტოდ-მარტო ენახ
და წაეფანა მაინც იმაჲ გზით,
რომელიც ადრეჲ მან განიზრახა.

და მართლაც, მარტო რომ დაიხედა,
დაუწეა შეფეს ტკბილ-საუბარი:
გგკელი რომ აღამს უკებობდა,
სწორედ მისთანა და მისი გგარი:

„ბატონო ჩემო; თქვენი განზრახვა
ზეგარდმო არის შთავთნებული.
შეც ქართლის ცოდვით და სიბრძნეულით,
დემრამა ხომ იცის, მიკვნესის გული..“

მკრამ ხან-და-ხან გულის აყოლა
სასწარმოა და სასიფათო,
ვაი, თუ ჩვენი საქმეც კაფუჭდეს;
და ბევრი ვერც რამ ვარგოთ იმათ!

ანქარებიან და ფატი-ფუტით
განა ამგვარი საქმე იქნება?!
შეტუობა უნდა ხომ უფველიფერს:
ჯერ გამოკვლევა... მერე შეტნება.

რომ მივალთ--ვისთან ჭრასკედ მივალთ?
უნდა შევიტყოთ ჯერ დაწვრილებით;
და რომ გავიტეხთ ავსაც და კარცსაც,
ჩვენ მხოლოდ მაშინ მივექმელებით.

ის დაღობვალი ერუდ იწერება,
ციბარებსო, თვითიქნს უბრალოდ სარდალს.
ეს თქვენს მეფობას არ ეკადრება,
ენაც რომ მომჭრათ, ვატყვი მე მართალს.

მღევარი არ ხართ, მეფე ბრძანდებით,
უნდა წაბძანდეთ დიახ შეფურად:
დიდ-ძალის ჯარით, საკით და საჯ-ხლით
რომ არვინ მოკვდეს იქ უმადურად.

სასამ სარდლები. აქ ჯარს შეჭერიდენ
მე რომ გიანხლოთ, ის არ აჯობებს?
ადგილობრივუ ვინახე უაღიფერს,
და გამოვივლევ იქაურ ამბებს.

მანამდე თქვენს აქ ჯარს მთავარებთ,
წამბძანდებით მომზადებულად,
ისე, როგორაც შეშენის შეიფერს,
წინდახედულად და დიდებულად“.

დასთანხმდა შეიფე და სახლო-ხუცესი
მეორე დღესვე ქართლში გაგზავნა,
მაგრამ იმ დროსვე ჯარის გაწყვევა
დაუყოვნებლივ სარდლებს უბრძანა.

მეორე დღესვე სურამში
კორტოხი გადაიარა,
თავისი გულის მსურსი
არავის გაუზიარა.

ათას-ორასი მხედარი
თან მოჭეუებოდა ჯარადა,
მაგრამ არავინ იცოდა,
სად მიდიოდა და რადა?

ქალაქს რომ მოუახლოვდენ,
მამინ კი ბრძანა: „ემართა,

ამის მეტს ბიჭსაც ნუ წასდგავთ,
ჩამოხტით აქვე ჩქარაო?”

ერთს უფროსთაგანს უბრძანა:
აქ დასვენე უგელაო,
დაკვსაც აჩუბნე. გაბედოს,
სანამდის ასე ბნელაო!

რომ სმაურთბა არ ასტეფოს,
ბუკს ნუ დაღუგენ ღვინოსო,
უგელამ ცხენს თათურა მიეცო,
რომ აღარ იჭინებინოსო,

ვინც ტატიბედაჲს ურჩობას,
მიფუკიდეტი ავადო,
და მე კი თუათონ მივდავარ
არაკლის სანახავადო.

იხლა შეივს, — რა უთხრა,
არუისთვის გაუმხელია,
მაცრამ რომ დააღალატა —
ცხადი და უპაველია.

ამბობენ, შეივს არწმუნა:
სერდლათ მე გამომგზავნაო,
ოცა ათასი მსუდარა,
გამომატანო თანაო.

საომრად დაძინადებულა,
აგურ მახლობლად დგანსო,

და დრო გაქვს, შეუფე რამ შენს მტერს
მისი სიბრძნევი ანახო!

ბრძოლას დაიწყებთ თუ არა,
თავს გადაუგდით თათრებსო,
მოუღადნულად დავესმით,
დავაგარგვინებთ დავთრებსო.

დროს ნუ დაჰკარგავთ... სკარად დარს...
ახლავე ავსტრისით ომიო,
რამ უეჭველად დამარცხდეს
თქვენი წახდენის მდომიო!

დაამედა შეუფე და
თავად ვი ჩვენთან ამბობანდა.
არ გვითხრა, რასუკას წავიდა
და მნ რად დაავიანდა.

მაგრამ ჩვენ ეჭვი ავადკო;
უუცდიდით გათენებებს;
ბატონას სიტყვას ველოდით
და მის ბქანება-ნებებს.

VII

გახიოადისს მოართო, სადღაცა
ხერხამ სახარლად დაიჭიჭენს;
ასტრელა თრფის მის და მასთან მიტყვევა
ხრიალ-გრაღი!... დაჩქეს კიფინს.

სე წამოუცვივდია, ცხენებს მივმართეთ
და გამოვეწვეეთ ჩვენცა სამრადი
გათენებული ჯერ კიდევ სრულად
არ იყო, მხოლოდ სცემდა მტრქდის ფრად.

ჩმა საცარი, ჩმა სამარე,
უფრო და უფრო ძლავდებოდა,
მაგრამ თვალთ კა თუ არ ახლოსვე,
შორს არაფერი იხედებოდა.

ვატდიდით, სანამ დილის ნათელმა
სულ არ გაჭვანტა წვედიადა ბნელი,
მაშინ კი შორით გადავიხედეთ
და ღვინახეთ კრწანისის ველი.

როგორც კალია მოსდვავებულნი,
ერთის მხრით იდგა ურიცხვი მტერი,
მზე აღარა სჩნდა, შავ-ღრუბელივით
ამდგარი იყო ზღვარი და მტკერი.

წინ ქართველები გუნდად და გუნდად
სალ-კლდეებივით ელბებოდნენ:
ენა ვერ იტყვის, თუ რა საცრად
და შეუზოფრად ემეებოდნენ.

მაგრამ იმაჲ დროს კი ეტყობოდა,
გუნდი თან-და-თან რომ მტინდებოდა,
მაშინ როდესაც მოსისხარ მტრის ჯარს
ახალ-ახალი ემატებოდა.

მსუღი, როცა ათი და ოცი
მარტოს იბრაყეებს და ერთსუ მიღის,
და იმ საბრალეს ერთს ვაშკაცობს
მარტო-ხელობით აღარ გაუდის.

ჩვენც აგვატაცა ბრძოლის სურვილმა,
ტყენლა მოგვედო იმათი ცოდვათ!
შეგწერებოდათ ბატონ სახლთ-სურცესს,
რა უნდა გვექნა, — აღარ ვიტყვით...

ათას ორასი მასინ მომხმარე
ოცი ათასად დაფასდებოდა,
თუ მაგუყვანეთ ჩვენცა იქ, საცა
თავ-ვანწირულა მომე კვდებოდა.

მაგრამ ზურაბმა ჩვენი სურვილი
როგორც შეიტყო, წარბი შეიკრა,
ჰქრ მიგვითათა შემოხრებისკენ
თავის ქნევათა და შერე გვიოსნა!

„გაი, შენ ჩემო თბილის ქალაქა!
რა ამბავია, ჰხედავთ თუ არა?
ვეფხს-ლომეებადც რომ გადაიქცენ
დღეს ქართლელები, მანც არ კმარა.“

დამარცხდებიან, უეჭველია...
ველარას არგებს ვერც ჩვენა შევეს!
და ისეც ის სჯობს, იმერეთისკენ
ჩვენს გზას გაფუტკოთ მსუილობით უფ-
[და!“

— „მაგას ნუ იძინებთ, თქვენი ტირიშეთ!
ეგ შეტად ძნელი გასატონია!...
ვინ წერეთელი და ვინ ეგ სიტყვა?
გამოსაცდელად ბძანებთ, გვგონია!...“

როგორ! ჩვენ განა შიტომ მოვსულებართ,
რომ აქ გვენახა თვალის სეირი,
და, სსაცოდ ღვთისა და კაცის,
კაგვი შავდეს და შეგვიტყვის შირი?..

ჩვენი ცოდების ღეჩაქებს თავზე
ვერ დავიხურავთ! არ შეიძლება!..
გვიჯობს, აქ მოვგვდეთ ჩვენ მოძმეებთან...
ნუ კაკვაწილებთ! გვიბოძეთ ნება!“..

ასე შესძახეს სუუველამ ერთ-ხმად
მომზადებულმა მტერთან სომრად.
შეერთა სურაბი, აღარა სთქვა რა,
სახე გაუხდა მხოლოდ ნაცრის ფრად.

და გუჟ-მოსულმა თავისი ცხენი
იმერეთისკენ გაატრიალა.
მაგრამ რო ნახა, არფინ მისდევდა,
მობრუნდა და ეს დაიღრიალა:

„ახა, გაკლახ შე! ამას რას ვსედავ?
როგორ თუ ვეველა მეურჩებოთ!
მეუვე სოლომნის ვფიცავ შე მზესა,
ცოდნაღი ვერ-ვინ კადმირჩებიოთ:“

მე წავალ მარტო, მაგრამ გაიგებთ,
თუ რა მოუვათ თქვენ ცოლ-შვილებსო!
განა არ იცით, რომ ჩემს სურვილსა
თვითონ შეუვც ვერ გააწილებსო?“

სოქვა და წავიდა, შარავ იბრუნა
იმერეთისკენ, გასწია ჩქარა...
ვევლასი ტკესიდა, თუ რას ჰნიშნავდა
მინა რისხვას და მასი იუქარა!...

ვინ არ იცოდა, რომ ცოლსა და შვილს
მასის ურჩობით გამოსჭრავდა ევლას.
შეშინდა მამის უმეტესობა
და ცამოუღვა უკან წერეთელს.

მაგრამ ორსი კაცი კი დარჩა,
წერეთელას რხევა არ დაიჯერს...
შორს გაიხედეს, იმერეთისკენ,
ცრემლით შირჯვარა გადაიწერეს:

და სთქვეს: „უფალო, უოგლად ძლიერო!
ჩვენცა აქ მსწვერზლად შეგვიწირეო,
და სატანჯველა, მათზე მიმდგარი,
იქ ჩვენს მახლობლებს შეუმცირეო!“

იშიშვლეს ხმლები და გაქანენ
იქათკენ, სადაც შტერი იბრძოდა...
მაგრამ უთვალავ და ურიცხვ-მტერთან
რას გახდებოდა გუნდი ის ცოტა?

შათ მხოლოდ მშუკად გაიზარეს
ამერქართველის სასტიკი ბუდი
და მტრის სიურცეში ისე ჩაინთქენ,
ვით ზღვის უფსკრულში წვეთა მცდი-
— [რედი...*]

მეც მაითან ვიყავ აღარ მასწავდა
აღარც ბატონი და არც დედ-მამა,
სიხეების გმირულმა სასასაობამ,
მეც სასიკვდილოდ წამათამამა.

მაშინ დაგწმუნდი, რომ ჩვენს ქვეყანას
მონიჭებია მადლით გმირობა
და ძალით ვერ ვინ დაიმორჩილებს,
თუ არ ღაღატო და ორბირობა.

თუ ის ათასი სხვა იმერლებიც,
წერეთლისაგან გაბრუნებული,
ჩვენთან ამ ომში წამოსულავენენ,
ჩვენსავით მტერზე განრისხებული, —

ვიფიცავ გამჩენს, რომ გამარჯვება
ჩვენ დაგვრსებოდა და არა თათრებს,
და უპატრონოდ არ ჩავუყრიდით
ხელში იმ ჩვენს მტრებს დაჭრილებს და
— მკვდრებს!

*) აქ იმ პირველ დღის ბრძოლაზე აზრობს,
სადაც იმერეთის მეფე სოლომონი არ დას-
წრებია.

ჯერ კიდევ შუა ომში ზიარავით,
მოულოდნელად რომ შეცა ელდა,
ხმალი გამვარდა... წავიბარბაცე,
და არე-მარე უცბად დაბნელდა.

ამეწვა მკერდი... ხელი მოვისვი,
სისხლი მოსჩქეუდა თბილი, ანკარა...
ჯერ ჩავიჩოქე... მერე დავეცე
და იქვე გულსაც შემოძეყარა...

რამდენ ხანს ვიყავ კრძობა-მიხილი,
არ მასსოფს, მხოლოდ გონს რომ მოჟედა,
მე შეუცნოვ მდგომარეობა.
მოულოდნელად შევჭვრთი, შეგშინდი:—

ზატარა ქოხში მიუდრო ადგილას,
ლოგინზე ვიწექ მე ცოცხალ-მკვლარია,
და ჭირისუელად ჩემს სიასლოვეს
ვიდაც მოხუცი იჯდა თათარი.

მანიშნა ხელით: „ჩემად იყავო!“
გამიხსნა მკერდი, ჭრილობა ნახა,
მაღამე წამცხო, ისევ შემვიკრა.
და თან ზირჯვარი გამოისხა.

გულში გამივლო, ეგები მძინავს
და, რასაც ვსედავ, არის სიზმარი!...
თორემ სადა ვარ? და ვასთანა ვარ?
ვინ ზირჯვრის წერს და ვინ თათარი?!

შემატყოს, მითხრას ღამილით: „ძაო,
ხურა გიკვირს რა! ვარ თქვენებური,
გარკუნობით ვარ მსჭმადიანი
და ნამდვილად კი ქრისტეს მსახური.

ახლა ამის მეტს აღარას გეტყვი,
ეველას გიამბობ, როცა მოჩნები!
და მანამდე კი დამისვიდდა, გიჩქევ,
ხუ ასოფადები, ხუ შეურჩები!“

მითხრას და რაღაც შწარე სსსმელო
ძალ-დატანებით დამალეუნა...
შეესვი თუ არა, ძილი მომინდა,
დაფხუჭე იფაღი და დამეძინა...

რა გაგაგრძელო: აჰუე ჩასეგვარი
თავს მეფლებოდა მამაშეაღურად.
თან-და-თან ვგრძნობდი მეც უკეთობას,
თუმცა კი ვიყავ ცოტა უძღურად.

როცა სრულად განუთავისუფლდი
და შემხორცდა ჩაკოდი ძვალი,
მაშინ დამისვა გვერდით და მათხრას,
თავისი მან თავ-გადასაცვადი:

VII

„ამერული ვარ ნამდვილი,
იპერთს დაბადებულა,

გვარდაც თურმანიძე ვარ,
ჯანიფრობით ქებული.

თვით უკვდავების წყაროში
მოხელილი მაქვს მალაში,
მავრამ ამ საადუმილობას
დიდი სიფრთხილით ვმაღაფრ.

ანდერძი საგვარეულო
გვიწერს, რომ უნდა დაფუაროთ,
და მოსწავდედაც სხვა გვარის
ვერავინ ვერ შიგაბაროთ.

ქალებსაც კი ვერ ვასწავლით,
წესი ამასაც გვაფთხილებს,
რომ მერე მათ არ გადასცენ
ეს ცოდნა ქმარსა და შვილებს.

მხოლოდ იმ ჩვენს გვარს ეკუთვნის
ეს სამკურნალო ძალობა,
და უხსოვარი დროც არის
ამისი ძველის-ძველობა.

სწავლა სტუმარს ჭკავს მომსვენების,
ტკუა კი მასწავლებია...
თუ სტუმარს მწერაღა დაუხვდა,
მათი თანხმობა ძნელია!

და ჩვენს გვარშიც ასეა:
ზოგს ნიჭი უჭრის, ზოგს არა.

ზოგი ნამდვილად მკურნალობს
და ზოგი აჩის მასხარა.

არავის მოუხეკვია
ტვარში ჩემდენი სასული!
მღვთველი ბევრი შეოღია
და არცა ერთი მსრახველი.

მეივე სოლომონ ზირველი
წყალობის თვალთ მიმზერდა:
არავის ვუბუებოდი,
ტული საღბინოდ მიმდერდა.

ეს არ მოსწონდა სახლთ-სუტესს,
უბრალოდ მირისდებოდა;
მაზეცს ექებდა... დაღუბვა
ჩემი არ ავიწყებოდა.

უცხო ქვეყნიდან სახლთ-სუტესს
თან მოჰქეცა ერთი მკურნალი,
ანაწერებით აცოდა
უთველი ტვარი წამალი.

მაგრამ ჭრილობის მალამო
ჰერ გატონილიც არ ჰქონდა,
რომ ნახა ჩვენი ხელობა,
მეტის სიხარბით დადონდა.

და შეჭხვეწოდა სახლთ-სუტესს,
რომ მისოვის მესწავლებია.

ის, რაც მის სწავლას და ცოდნას
სათვალ-და-თვალად ჰქვამდა.

მაგრამ მუ როგორ შეუძლო
გატეხა გვარის ანდერძის?
უარი ვსთქვი, და მსახური
კარზე მიმადგა სასლახურის.

ებრძანებია, ხუნდები
ფეხებში შეუყარეთ
და მოდინახის ციხეში
შეკრული ამომგვარეთ.

ეს რომ გავიგე—მეწეინა,
მსახურს დაუწეე ფრთხილება:
„რომ წამიყვანათ ცოცხალი,
იცოდეთ არ შეიძლება!“

შეფიციე, მაგრამ მან მაინც
ხელი წამავლო სიბრყვიით
და თანაც მიხსენიებდა
აკდებითა და ავ-სიტყვით.

ბრახ-მოკრული ავგნთე,
ხელი გავაკარ სიტყვარს,
სახლახურის შინა-უმის სისხლი
ზე მივაჩქევე სისხლის კარს,

და... თავს ვუშევე, გავვარდი,
გავიჭერ როგორც ნადირი,

შინ დასარჩენი რადგანაც
აღარა მქონდა მე ზირი.

გადავიხვეწე თაფრებში
და, რომ მომეკო მტრის გული,
გარეგან დასასახავად,
გამოვიცვალე მე რჩული.

იმ დღიდან ეეენის კარზე
ექიმბაში ვარ ქებული,
მაგრამ გაჩენი ქვეყანა
არა მასქეს დავიწეებული.

აქ დაჭრილებში რომ გნახე
ობლად ოხერი, ტიალი,
და იმურლადაც გიცანა,
კულმა დამიწეო ფრიალი.

ამ ქონში გადმოგიყვანე,
აქ გვატონობდი ფარულად,
და მადლი უოფლის შემსღებელს,
რომ გაიკურნე აწ სრულად!

ეს არის, შვილო, რაც გსურდა
შეგეტეო ზირველ დღესავე!...
ჩემის ქვეყნის შვილს რომ გხედავ,
გეძმე და გენათესავე.

ახლა შენც მოთხარ: იგინა ხარ?
სადაური ხარ? რა გვარა?

ან რისთვის გადმოგიუღია
შენი სამშობლო საზღვრები?

ზტვი ეს შეითხე, ზტვი ის,
სხვა-და-სხვა რამე შრავალი.
ბოლოს მეტ წვერლად ვუყარბე
ჩემი თავ-გადასავალი.

ორასი კაცის ურჩობა
როცა ვუთხარი წერეთლის,
და ან მათ ცოლ-შვილს, დედამამას,
იმერეთს რა დღე მოეღის,

მოხუცი გამხიარულდა
და სთქვა: „მადლობა ღმერთსა!
ჩირქი სახლო-ხუცესს ეღება
და არა იმერეთსა!“

მერე მოხევა და შავიშო,
ჩემ შემდეგ რაც მომხდარიყო:
ვინც ჩემთან ჩხუბში დაესწრო,
სუუველა იქ მომეგვდარიყო.

მკრამ იმათი გპირობა
აჯარ დაუასიდა არათურად,
რადგანც სხვა გუნდმა იმერლის
თავი იჩინა იმ დღეს მტრად!

რომ ნახეს, ქალაქს იკლებდნენ,
თვითონაც გამოყრიენ,—

და დავლაც ასე იშოვნეს,
რომ თითქმის ვერ მოეჩინეს.

აღარ ზოგადენ ქვრივ-ობლებს,
აღარც შეგდარს, აღარც ცოცხალს,
დათარეშობდენ, ასხავდენ
დამწვარს ზე მდუღარე წყალსა.

არ იგონებდენ აღარც ღმერთს,
აღარც რჯულს ცოდვის შვილები!
ესენი იუვენ სსხლთ-სუტის
შინა უმად გამოზდილები.

იმ ათასს კაცში ერთენ,
უკან რომ გაჭევენ წერეთელს,
უფროსად ჭყავდათ ჩემი ძმა,—
ღმერთმა მოჭკაითოს იმ სოფელს.—

თურმე წინადგე ყოფილას
ბატონის განაძრასკები
და ასრულებდენ მის ნებსას,
შერცხვენალი და კლასკები!

ღუთისუგან რჩეულ თორმეტშია
იქდა გამთერია!
ათი და ოცი მოელ ჯარშიც,
რომ იუოს, განა ბეურია?

მაცრამ თქმულია ძველთაგან;
ერთი შერცხვენს ასსათ

და ასი ათასს დირსეულს
დააკარგვინებს იფანსაჲ.

არგინ იხსენებს იმ საწყელებს,
თავი რომ მისგერძლად შესწირეს!
და ევეჯა თითოთ უჩვენებს
იმ შეჩვენებულს გუნდს მცირეს.

ეს რომ მიაშბო, მეწეინა,
სირცხვილით ჩამვარდა ენა,
და გულში ბეგრით ვუთხარი
ზურაბ წერეთელს შერცხვენა.

გჭუაქრობდა: რად დალატობდა
ან იშერეთს და ან ქართლსა?
რად ვარდებოდა ცოდვაში?
რად უარ ჭყოფდა ღვთის მადლსა?

მაშინ ვერ მავხვდი მე, მაგრამ
ბოლქს კი ევეჯამ გაიგო,
რომ მაშინდელი დალატით
იმან სსვის გული მოიგო...

სამ თვემდე დაჯიჩი მოხუცთან,
გჭუარავდიო ვინაობასა!
ვერ ტუობილობდა ვერაკინ
ჩემს იქ ყარაბად ეოფასა.

ისე შევეტკბით ერთმანეთს,
როგორც მამა და შვილია,

მაგრამ სამშობლო ჭეუყანა
სუყოლიფერზე ტბილია.

ლიხ-იმეოყანას ღრუბელი,
ყოველ წამს მელანდებოდა...
მაგონდებოდა დედ-მამაც
და გული შიღონდებოდა.

გვთუქრობდი: ჩემი შტალონით
ვაი თუ რამე აუტედათ,
და მათთვის ტბილი სახედი
ჩემი, საწყეურად გაუხდათ!

ეს ჩემი გედონ ტვივილი
მონუცმაც გაიხიარა,
გ'სა დამილოცა და დამით
ტვივილით გამომახარა...

დმერთმა ატეხინას! მას შემდეგ
აღარ ვარ მანა მნახული!
დღესაც-კი მისთვის ვლოცულობ
და მახსოვს მისი სასული:

ჩვენში ხოთარი რქეოდა,
იქ ესხოდენ ომარსა. —
ღვინოს არა ვსვამ მე სვე
თუ არ მის შესხნდობარსა.

VIII

ქურდულად მაკელ იმერეთს,
როგორც ბატონის ორგული.
კულმა დამიწყო ფრიალა,
რომ დავინახე ორდული*).

აქ იყო ჩვენი სოფელი,
სამოსახლა და სხლ-კარი!
მუხლ-მოყრით ვეცო თავისნი,
თავი მიწასედ დავჰკარი,

სახლის კარებზე შიგდექი...
ნმა გავიგონე დედისა...
შევხედე— შავად მოსილი
იჭდა, მკომბელი ბედისა.

მამასაც შავი ჩაცევა...
წვერიც მოეშვა, ვხედავდი...
მინდოდა კარი შემედო
და შესვლას ჰი ვერ ვბედავდი.

როდესაც გონზედ მოვედი
და გაყიმაგრე კლას-კული,
კარი შეკადე სიბრთხილით
და შეველ დამშვიდებულა.

*) სოფელია საწერეთლოში.

დედამ შემიხედა, იკვირდა,
ზე წამოვარდა გიჟად:
„რას ხედავს ჩემი თვალები,
შვილო, შენ ცნახე ისევ ღვთით?“

იმ სოფლად შეკულებილი
და კიდევ ვხედავ ამ სოფელს?“
ეს სთქვა და გულში მიმიკრა,
ზე ცაღამაჟდო უელი-უელს.

მამაც წამოდგა, სთქვა: იმე!
სასწაულია, თუ რა?
უბრალოდ წუთისროფელს
ბედმა რად დამამდურა?

შვილი ცოცხალი მეოლას,
მე ვიხიქე—მტკვარავარე!..
ახლა კი, მაღლი ჩემს გამჩენს,
უნახე და გავიხარე!

დაჯდა და ტკერდში მომისვა —
დედაც არ მოგვემორებია,
ისე გათენდა, რომ არც ერთს
ძილი არ მოგვეკარებია.

გუამბე წვრილად ეოგელი,
რაც ვიცოდი და რაც ვნახე,
საქები ყველა ვაქე და
დასაძრახისი დაგძრახე...

სულ-განაბული მიკადება
ეურს მამა-ჩემი მწუნარე,
და თეორ წვერებსე წვეთ-წვეთად
ტრემლი სდიოდა მდულარე;

სოქვა: „შვილო, დღემდე გაკლოვდი,
შენსედ ვიცავდა შავსაო,
დღეიდგან ვაკლოვ იმ შენს ძმას,
მოლაღატეს და ავსაო.

ვმადლობ ღმერთს, რომ შენც ძმასავით
ზირი არ შეგირცხვენია
და შთელი ქვეყნის სწვენა
შენც, როგორც ქართველს, გწვენაა.

ძმებს ძმურად მოჭხმარებიხარ,
არ გაჭქცევისარ სიკვდილსა!
ეგ შეშვენოდა იმურელს,
ეკადრებოდა ჩემს შვილსა.

შენ უფროსს ძმასე რაღა ვსოქვა?
გარეწნილი სსსხლეშია!..
ეტეობა, სული არა აქვს,
მარტო უგულა ლეშია!..

გსუდავ, დღეიდგან შენ სსხლეშა
რომ აღარა გაქვს შენ ბინა!
თუ ვინმემ შენი აქ ეთფნა
სახლო-ხუტესს შეატეობინა.

შენც მოგვლავს, ჩვენც ამოგვაგდებს,
მთლად გადაგვიწვავს სახლ-კარსა,
ჩვენ სისხლს დაღუვს და ხორცს უქსკვამს,
როგორც თაფლსა და შაქარსა.

უნდა გაჭმორდე იმერეთს,—
სოფელი ღონიერია,
კაცი უოველკან დარჩება,
თუ თვითონ გონიერია“ !..

ამას ამბობდა ტირილით,
დედაც ბანს ეუბნებოდა,
გულს იმაგრებდენ, ვხედავდი,
მაგრამ ორივე ბნდებოდა.

ორი დღე დავრჩი ჩემს სახლში,
ვერიდებოდი ეკელასა,
რადგანც არვისგან ველოდი
დახმარებას და შველასა.

მესამე დამეს ავტირდი,
ცრემლებს ვაფურქვევდი მწარესა,
კამოვეთხოვე დედ-მამას
და ჩემს სამშობლო მხარესა.

კაკას ხიდს გაველ, დავაკდე
იმერეთის საზღვარი;
ახალ-ციხეში ჩავუდი,
იქ მომტყეს თავ-შესაფარი.

IX

დიღხანს დაჯიხი უცხო მისრეს,
მარტობა გულზედ მკბუნდა:
იმურეთის დანატრულსა,
მე სისარულს რა მომფენდა?

ერთხელ გსაში უღოდნელად
შემსგდა ჩემი ნათესავი,
გამიკვირდა!.. ვჭკითხუ, ძმაო,
სად მოსულხარ? სად იუავი?

მიზასუხა: გადმოვარდა
აქეთ ჩვენი სოლომონი *),
წერეთლებიც თან ახლავან—
ქაინოსრო და სვიმონი.

სტამბოლს უნდათ რომ მივიდენ
და ხვანიქარსა სოხოკონ შველა...
ჩვენც იმათთან ვიკარგებით,
თან მოვეუბნებთ ერთად უკელა.

ღმერთმა ჭკბითხოს ჩვენი ცოდვა,
მოდლატეს, ავის მქნელსა,
ნურც იმ სოფელს გაახაროს,
ნურც ამრავლოს ამ სოფელსა!..

*) მეფე.

ეს სოქვა და მოახდა
ქუდი, მიწას დაახდა,
დაიძახა მანვე „ამინ“!
მე კი აღარ დამაცალა!

როცა მასმა მწარე სიტყვამ
გული სრულად დამიშისმა, —
მერე ვჭკითხე: — როგორ არის
ჩემი დედა და ან მამა?

გაიგვირვას! რას მკითხავ?
განა ჯერ არ შეკითვავ?
რომ სხელთ-სუცის ბრძანებითა
მამა-შენს ჭკრეს გულში ტუვია:

მის ჯავრს და მწუნარებს
თან გადაჭედა დედა-შენი,
და სრულად გადაგიწკისო
სახლა, კარა და ნაშენი...

იმიტომ რომ ბატონისთვის
მიეტანათ შენ მტრებს ენა,
ეთქვათ შენი სახლში მოსვლა
და სიტყვებზე — გადაწენა...

ეს რომ მითხრა, გულზე გეცხლი
მომეღო და მომეკიდა!...
მზად ვიყავი, ჩემი სული
გშმაკისთვის მიმეუიდა,

ადანდა კი ეს ამბავი
დაწვრილებით მე გამეგო
და იმ დროსვე ქვეყნის სახელი
ჩემი მტრისკან ამოვიგო.

დავგარ ფეხი მაშინათვე,
იმერეთში გადავედი....
დრო მინდოდა შემერჩია
და მომესხო მისი ბედი.

ბატონისას რამ მივედი,
ლხინი ჰქონდა ჩემსა მტერსა, —
სურავინ სუ დაიჩემებს
მასწინაძობას უკეთესსა:

კაცის თვალა ვერ სწვდებოდა
გაცქელებულ ფანხატურსა,
შინა ემები ვერ ასწრებდენ
იქ სტუმრების სამისურსა.

სავსე სუფრა, მხარეულა
უცანოდა მასწინაძელსა!
ახალს არვინ კადრულობდა,
ღვინოს სვამდენ ძველისძველსა.

მოსწრებული ზმა და მღერა
დაატებობდენ საამოდ ყურს;
აქ იმღერდენ სუფრულ-ლექსებს,
იქ გაღობდენ კანდელაკურს...

თავში იჯდა თვით ბატონი
მკაცრმული სულ სხვა ფერად:
მხრებზე ედვა ჯინჯილები,
მკეფითულა მჭადის კუვრად.

რომ შევხედე, გამიწვირდა!
ვსთქვა: ერთობა, ძველსა სწუნობს,
უნდა ახალს სტანდოს ხელი
კუდში, მაგრამ მაიმუნობს!..

გამახსენდა ხოჯა-ხანი
და თბილისი დაღუბული;
მიმაგონდა სოლომონიც,
სამშობლოდგან კაცდებულა.

წარმომიდგა თან დედამამა
და სახლ-კარი კადამწვარი.
კულზე სისხლი ამომენტისა.
„დრო ახლა გაქვს“, — თავს ვუთხარი.

იქვე ახლოს ხეს ვეიარე,
სემ წინ იჯდენ სუფრად უგაღვ.
ბატონს თოფი დაგუმიონსე,
კადმოცდე მაჭახელა.

მაგრამ იმ დროს მერაქაიუქმ
თვალდ მამკრა... აიყვარა...
იმას მოხვდა სხვისი ტყვია,
სისხლიც ტყვილა დაიდვარა...

ჰეი, ჰეი! — დაიძახეს,
წამოტვიფდენ, მოტატეს ხელი...
ჯერ ნუ მოჰკლავთ, აქ მომგვარეთ,
ღრიალებდა მისზინძელა.

მიცნო, შეჰკროთა, შემომძახა:
„სად მოსულხარ შენ, კაცნო!
კაცის მოკვლა როკორც უნდა,
თავმან ჩემმან, შე გაჩვენო.“

არც მოგკლავ და არც დაგარჩენ,
აქ ნუ ელა შენ სამარეს!
ძაღვთაზივრებს ჩაკბარებს,
გაჩვენებენ შენ სიშარეს“.

და მართლაც რომ ჩამაბარეს
სატანჯავად სისხლის მსმელებს,
არ უშვებდენ არც მნახველებს,
გონ მოსთვლის ჩემ გასაჭირებს?

მაგრამ ბოლოს გავიზარე,
გავიტერა ვათ ნადირი,
და დღეს სრულად მოკვლილა მაქვს
სმელები და ზღვისა ზირი.

დღეს აქა ვარ, ხვალ იქა ვარ,
არც სისლი მაქვს და არც გარი,

დარც მტერი შემხს ვინმე
და არცა მუაჳს მკობხარი.

სიკვდილს ვუტდი, — არც ის მოდის,
დავაჳიწყდი, ვკონებ უჳაღს!..
მაგრამ მაღლა და დიდება
მისს ნებს და მისს სამართაღს!..

ბაკი

გობობოლდ ლესსინგი.

(შემაჯობა *)

III

ლესსინგი ბერლინშიაც ძალიან ცუდს ყოფაში იყო. კრიტიკოსის ბიოგრაფები თითქმის ყველანი ერთხმად ამტკიცებდენ, რომ ლესსინგი იმ ფამად გრძნო და დაღლილობას, მოქანცულობას, სულით მარტო-ხელონობას და ღრმა მწუხარებას. ამ დროს ათასში ერთხელ თუ მოაგონდებოდა თეატრი და კლუბი, სადაც მცირეოდენ მხიარულებას ეძლეოდა, თორემ სულ ერთხავად სახლში იყო კარ-ჩაკეტილი და სწერდა მრავალგვარ საგნებზე სხვა-და-სხვა წერილმან სტატიებს. სწერდა ივან-არაკების შესახებ სტატიას, პოეტის გლეიმის ლექსებიც გავრთა და მრავლის უმრავლესს სხვა სალიტერატურო წერილებს სტამბავდა. აქვე გარდაწყვეტილ

*) იხ. „კრებული“ № 3, 1899 წ.

შეიმუშავა დრამატიულ ნაწარმოებთა წერის რიგი, მაგრამ ბედმა არ მისცა მას მოსვენება. სწორედ ამ დროს იმას ომში მოუკლეს ერთი მეტად ძვირფასი მეგობარი, რომლის უდროოდ დაკარგვამ მწერალს ჩასწყვიტა გულის უმთავრესი ძარღვი და იგი წუთისოფელს გადაამტერა. „ჟამთა სიავით“ მწარედ გულ-მოკლული, ლესსინგი მოერიდა ხალხსა და საზოგადოებას და დაიწყო სამაგალითო მუშაობა, რომ მაშინდელი ცხოვრების სისაძაგლენი სრულიად დაევიწყებინა. ლესსინგი შეუდგა კლასიკურ მწერლის სოფოკლის ღრმად შესწავლას და დაიწყო შესანიშნავი სტატია, სადაც უნდა განეხილა იმისი ნაწერები, მაგრამ, სამწუხაროდ, დაწყებული სტატია მან ვერ დაასრულა. ამ დროს ავსტრიელებისა და რუსების შეერთებულმა ძლევამოსილმა ჯარმა ქალაქი ბერლინი აიღო. მწერალმა იმ წამსვე მიატოვა ბერლინი და წავიდა ბრესლაველს, სადაც მას ეპატიყდებოდა განათლებული გენერალი ტაუნციანი, რომელიც აძლევდა რაღაც სამდივნო სამსახურს. გენერალისას თავისუფლად და მოსვენებით იყო ლესსინგი, რომელსაც ზედმოპრით აღუსრულდა რომაელთა მიერ შეთხზული და ლესსინგის საყვარელი აზრის გამოთქმულება: „მუზები თხოულობენ მწერალის მოკლასა და მყუდროდ, განცალკევებით ცხოვრებას“. ლესსინგმა ისარგებლა ამ თავისუფალის ცხოვრებით და ბევრი ღირს-შესანიშნავი მასალა დააგროვა თავისი საყურადღებო თხზულების „ლაოკოონ“-ისათვის. ბრესლავეში რიგიანი და შეძლებული ცხოვრება ჰქონდა ლესსინგს, ასე რომ მშობლებსა და ძმებსაც ფულებს უგზავნიდა და შემწეობას აძლევდა. იქაურს საზოგადოებაშიაც ძალიან გაერთო და ფულებს უნაგარიშოდ ხარჯავდა, და

ამიტომაც, ერთმა კარგმა ნაცნობმა მანდილოსანმა გააფრთხილა: „ფულებს ასე უკანაყენოდ ნუ ჰფანტავო“, რაზედაც ლესსინგმა უპასუხა: „მე ყოველთვის მექნება ფულები, სანამ შემრჩება ეს სამი თითი (კალმის დასაჭერად) და, აი, ეს“—მიუთითა თავის შუბლზედ.

1764 წ. გაზაფხული ქ. ბრესლავში გაატარა და გულიანად შეუდგა პირველი ნემენცური საერო დრამის „მინნა ფონ ბარნჰელმ“-ის მუშაობას. ამ მუშაობამ ძალიან მოქანცა ლესსინგი და ავადაც გახდა. რის ვიწვავლახით დოქტორებმა მოარწინეს ეს გამოჩენილი კაცი, მაგრამ გული მაინც ხშირად უსუსტდებოდა, თავს ბრუ ესხმოდა და ამიტომ ძლიერ სწუხდა, რომამ ახალს დრამას ველარ დავასრულებო. „მე არა მსურს ნახევარის თავით ვსწერო ასეთი ნაწარმოებო“—ხშირად იტყოდა ხოლმე და კარგად გამოარწინის შემდეგ დაიწყო მხოლოდ იმისი მუშაობა.

ვინკლერისგან ლესსინგმა შოიგო 300 ტალღერი და მაშინვე ხელ-მოკლე და გაჭირვებულ მოხუცებულ მშობლების სანახავად გასწია. ინახულა ყველა თავისიანიები და ბერლინს გაბრუნდა. ქ. ბერლინში დაასრულა ლესსინგმა თვისი „მინნა ფონ ბარნჰელმი“ და დაიწყო შესანიშნავის ნაწარმოების „ლაოკოონი“ წერა.

„მინნა ფონ ბარნჰელმი“ დაწრილა ყველა საუკეთესო ნემენცური პიესები და მთელს პრუსიაში ავტორს მოუხვეჭა პირველი დრამატურგის სახელი. მაგრამ უფრო დიდად საპატიო სახელი დაუმკვიდრა ნემენცთა მსწავლულ და ფილოსოფოსთა შორის იმისმა „ლაოკოონმა“, რომელიც იწყებს ესტეტიურ კრიტიკის სამფლობელოში სრულიად ახალს ხანას და გენიოსს

ავტორი სჩნდება წინამორბედი ახალის ნაყოფიერის ლიტერატურისა. იმ დროის გამოჩენილი მსწავლელები მიხვდნენ, რომ ლესსინგი არა ჩვეულებრივი, გენიოსი კრიტიკოსია, რომელიც სიკოცხლის მომგვრელ სულს შთაჰპერაკს აღორძინებულს ლიტერატურასო და, ცოტა არ იყოს, შურით და მძულვარებით დაუწყეს ყურება. ლესსინგის „ლაოკოონს“ მართლაც დიდი და ღრმა მნიშვნელობა აქვს ლიტერატურის ისტორიაში, რადგან ამ ნაწარმოებს განუსაზღვრელი და გასაოცარი ზედმოქმედება და გავლენა ჰქონდა მთელს შემდეგს თაობაზედ და, განსაკუთრებით, სახელოვან გიოტესა და შილლერზედ.

ლესსინგზედ ცოტა ადრე ხელოვნების სფერაში კრიტიკულის წერილების წერით თავი ისახელა საფრანგეთის დიდმა მოაზრებელ დიდრომ, რომლის აზრები და შეხედულებანი წააგავს ლესსინგის აზრებს. მაგრამ დღეს ყველა მსწავლელებს სრულ გარდაწყვეტილ ჰქმნარიტებად მიაჩნიათ, რომ „ლაოკოონში“ გატარებულს შესანიშნავს აზრებს კრიტიკოსი სრულიად დამოუკიდებელივ და საკუთრივ თავის ნიჭით, ცოდნით და მოსაზრებით მიაწყდა და აქ ლესსინგი ნამდვილი თვითარსი, გენიოსი კრიტიკოსიაო. „ლაოკოონის“ შესახებ მთელი ლიტერატურა არსებობს და იქ სწორედ ეს გარდაწყვეტილი აზრია გამოთქმული. ლესსინგმა ვერ დაასრულა ეს გასაშტერებელი ნამუშევარის სისრულეში მოყვანა და მხოლოდ პირველი ნაწილი-და დაისტამბა. ავტორს უნდოდა ეს პირველი ტომი ფრანგულ ენაზედ გადაეთარგმნა და ფრანგულებსთვის ცალკე წიგნად დაებეჭდა, მაგრამ ვერც ეს განზრახულება მოიყვანა სისრულეში...

ჩვენ აქ საჭიროდ ვსთვლით დავასახელოთ ის უმთავრესი, საყურადღებო დედა-აზრები, რომელიც გატარებულია ლესსინგის „ლაოკოონში“. ავტორს ამ ნაწარმოებში წამოყენებული აქვს საკითხი: „ქანდაქარმა, რომელმაც ჩამოასხა ქანდაკება სახელოვან ჯგუფის—ლაოკოონისა და იმისი შვილების, რომელთაც გველები სულს უჭუთავენ—რატომ არ გამოხატა თვით ლაოკოონი მომტირალე, ანუ მწარედ მკენესარე? შემცდარი ვიქნებოდით გვეფიქრა, რომ ქანდაქარს ამით უნდოდა გამოეხატა სულ-გრძელება ანუ სი^აუქე ლაოკოონისა. ძველი პერძები ტირილსა და მწუხარებას სრულებითაც არ სთვლიდნენ სულის დავრდომილებისა და მზალობის ნიშნად, თვისეზად. იმათი სახელოვანი გმირებიც კი მოურიდებლად, საქვეყნოდ გოდებენ და სტირიან კიდევ, როგორც მაგალითად, ფილოკტეტი სოფოკლისა. ვირგილიოსს, რომელმაც შვენიერად გაიგო ხასიათი და მთელი სული ძველი საბერძნეთისა, საშინლად მომევირალე, მოღრიალე გამოჰყავს თვისი ლაოკოონი, და იგი მართალია, რადგან პოეზიის საზღვრები გაცილებით უფრო ფართეა და ვრცელი, ვიდრე ქანდაკების ხელოვნებისა. ქანდაქრისათვის სახელმძღვანელო დედა-აზრი უნდა იყოს შვენიერება. მაგრამ საშინელის ღრიალით მომტირალე კაცი ყოვლად უშვერი და უსაძაგლებია; აი, სად იმალება მიზეზი იმისი, რომ ქანდაქარს სხევანირად გამოუხატავს ტანჯვა ლაოკოონისა, ვიდრე პოეტს“. ლესსინგი პოეზიას უდარებს მხატვრობასაც და გამოსთქვამს მსგავსსავე აზრს. „მხატვრობა გამოხატავს სხეულებს, საგნებს, პოეზია კი — მოქმედებას და საქციელს. მხატვრობა მოქმედებას ვერ გამოხატავს: მხატვრობა გაკვრივ, მცირეოდენ

ნიშნებით-ღა თუ გადმოგვცემს მოქმედებას; და, პირიქით, პოეტის მხოლოდ მოქმედების საშუალებითა და დახმარებით გამოხატავს ხეულის ხორციელს ფორმებს“ ლესსინგი უარჰყოფს ეგრედ-წოდებულს ნატურალურ სკოლის ამბავთა მიკიბვ-მოკიბვას, პროტოკოლურს სი-აშკარავეს და ისეთს პოეზიასაც, რომელიც მოქმედების ზედა-პირის „აღწერის“ მეტა აღარასფერს იქლევს. კრიტიკოსის აზრით, პოეტებმა უნდა მიბაძონ ჰომეროსს, რომელიც რაოდენიმე ძლიერის ეპიტეტებით გვიხატავს შვენიერებას და ამით, რასაკვირველია, დიდს ზედ-მოქმედებას მოახდენს ჩვენზედ.

ძველი ქვეყნის წარმომადგენელნი, ლესსინგის სიტყვით, მხატვრობის უაღრეს კანონად მარტო შვენიერებას სთვლიდენ. ძველის-ძველს თებას ქალაქში კანონით აღკრძალული იყო სიმახინჯისა და სისაძაგლის გამოხატვა. ვერც ერთი მხატვარი მაშინ ვერ გამოხატავდა ბრაზ-მორეულს, ანუ უნუგეშო, სასოწარკვეთილს სახეს: მრისხანების მაგიერად უნდა გამოეხატათ მკაცრი, წარბ-შეკრული პირის სახე; სასოწარკვეთილების მაგიერად—მწუხარება. იფიგენიის მსხვერპლის შეწირვის დროს, საბერძნეთის მხატვარმა ტიმანმა მაყურებელთა პირის სახის გამომეტყველება მწუხარე სახით გამოხატა; ხოლო პირის სახე აგამემნონისა დაფარული დასტოვა. მხატვარმა განზრახ დასტოვა დაფარულად იმისი სახე, რადგანაც არ უნდოდა გამოეხატა სასოწარკვეთილება მამისა და ამით არ შეებღალა თვით შვენიერება, რომელსაც ესოდენი დიდი ფასი ჰქონდა ყოველგვარ ხელოვნურ ნაწარმოებისთვის. პირდაფარული მამის სახე დიდს შთაბეჭდილებას მოახდენს მაყურებელზედ და აშკარად გვამცნევს იმ ღრმა და უძ-

ლიერესს უხილავს მწუხარებას, რომელსაც სულ ერთია ნად მოუცავს აგამემნონის არსება. მსგავსსავე აზრს გამოსთქვამს ლესსინგი ლაოკოონის შესახებაც. „მხატვარს უნდოდა გამოეხატა უშვენიერესი მხატვრობა, როგორის გამოსახვასაც კი გარემოება ნებას მისცემდა. უსაშინელეს ტკივილებთან ერთად შვენიერების შეერთებით გამოსახვა ერთს არსებაში ყოვლად შეუძლებელია. ამიტომაც ღლიერი გულის ტკივილის გრძნობა მხატვარმა შეამსუბუქა; საზარელი მოთქმით ტირილი და ღრიალი მხოლოდ ოხვრით გამოხატა; და ასე მოიქცა იმიტომ კი არა, რომ ღრიალით ტირილი სულმოკლეობის ნიშანი იყოს, არამედ იმიტომ, რომ იგი ასახიერებს, ამახინჯებს პირის სახეს. მართლაც, წარმოვიდგინოთ, რომ ლაოკოონს პირი დაღებული აქვს და... განსაჯეთ. ახლა ძალა დაატანეთ ლაოკოონს, რომ იყვიროს და შეხედეთ. წინად თქვენ ნახეთ გამოხატულება კაცისა, რომლის მდგომარეობამ თქვენში აღძრა სიბრალულის გრძნობა, რადგანაც თქვენ ერთსა და იმავე დროს ნახეთ შვენიერებაცა და ტანჯვაც; ახლა კი გამოვიდა საზიზღარი ნაწარმოები, რომელსაც დიდის კმაყოფილებით შეაქცევთ ზურგს, რადგან სატკივრების დანახვა იწვევს ფრიად უსიამოვნო გრძნობას. ხოლო სიშვენიერის გამოუხატველობა დატანჯულის კაცისა თქვენი უკმარობის უსიამო გრძნობას ვერ გარდაჰქმნის სიბრალულის ტკბილ და სიამით სავსე გრძნობად“.

ლესსინგი თითქოს მიმხვდარია, თუ რა წინააღმდეგობას გაუწევს რეალისტების კრიტიკა და უნდა ეს წინააღმდეგი აზრი თავიდან აიცილოს. „ხელოვნებაში, ამბობენ, დღეს, აწინდელს დროში დიდათ გაი-

ფართოვა საიდუმლო. იმისი მიმბაძველობითი ნიჭიო, ამბობენ, მთელს ხილულს ბუნებას სწვდება, ხოლო შევნიერება კი შეადგენს სულ მცირეოდენ ნაწილს ჩილული ქვეყნისას. ჰეშმარიტება, პირ-წმინდად და უმეტ-ნაკლებოდ გამოხატვა საკნისა არის ერთი უპირ-ველესი კანონი ხელოვნებისაო“.

„ესთქვათ, რომ ეს ასეა, ამბობს ლესსინგი; მაგრამ ამ მხრითაც რომ შევხედოთ საგანს, გავიგებთ, რომ მხატვარი ვერ მივიბ-მოვიბავს ყველაფერს, რაც კი მას მოუბრძანება. მხატვარს შეუძლია გამოხატოს მუდამ ცვალებად ბუნებაში მხოლოდ ერთი მომენტი; ხელოვნების ნაწარმოები ხანგრძლივია, მათ შეპყურებენ დიდხანსა და რამდენჯერმე: ცხადია, რომ მხატვარმა უნდა მოიკრიბოს მთელი ძალ-ღონე და ნიჭი, რომ მის მიერვე აღრჩეული მომენტი და წინააღმდეგ განზრახული აზრი, რაც შეიძლება უფრო მარჯვედ, უფრო შნოიანად გამოხატოს. მაგრამ ყველაზედ უფრო მარჯვედ და შნოიანად დახატული მხოლოდ ის სურათია, რომელიც უფრო მეტს საზრდოს აძლევს მაყურებელის წარმოდგენას და ფანტაზიას. სცდება ის მხატვარი, რომელიც ვნებათა, გულის-თქმათა გამოსახატავად აღირეკვს ძლიერი შთაბეჭდილების მომენტს: ამით იგი მაყურებელს უსპობს კოველგვარ ნიქს, რომ მან წარმოიდგინოს თვით იმაზედ უდიდესი და უაღრესი რამ. რაკი ლაოკოონი მწარედ ამოიოტრებს, ჩვენ შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ, რომ იგი ყვირილით მოთქმას ან ტირილს დაიწყებს; მაგრამ თუ მან საზარხლის ხმით ღრიალი მორთო, მაშინ ამას იქით წასვლა აღარ შეიძლება, ჩვენი წარმოდგენა სრულიად მოკვითილია და თუშკა, მარ-

თალია, შთაბეჭდილება ძლიერ დიდია, მაგრამ ღრმა არასოდეს არ არის“...

მხატვრობის შემდეგ, კრიტიკოსი გადადის პოეზიაზედ. იგი უარს ჰყოფს ქალის ხორციელი სილამაზის დაწვრილებით პოეტურად აღწერას. პოეტს, რასაკვირველია, შეუძლია აღწეროს სილამაზე, ნაწილ-ნაწილადაც შეუდგეს საზოგადო სილამაზის ელემენტების დახატვას, მაგრამ ამ გვარი ანალიტიური პროცესი პოეტური ნიჭისა სპობს შთაბეჭდილების ძალას და მთელის, სკერთო სახის გამომეტყველებისა აღარა გრებათ რა ხელში. ჰომიროსი, ლესსინგის აზრით, ამ შემთხვევაში ყველა აწინდელს პოეტებზედ მაღლა სდგას. ჰომიროსი ამბობს, რომ ელენეს ღვთიური სილამაზე-შეკენიერება ჰქონდა მინიჭებულიო, მაგრამ დაწვრილებით არსად არ იქნევა იმისი ხორციელი სილამაზის აღწერას *). და ამ გარემოებით ჰომიროსი უფრო მეტს სილამაზეს გვიხატავს: იგი გვიწვენებს ჩვენ, როგორი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ ქალის სიმშვენიერემ, მაგალითად, ილიადის იმ ადგილას, სადაც აღწერილია, თუ რა რიგად გამოცხადდა ელენე ტროიელ ხალხის უხუცესს წარმომადგენელთა კრებაზე. ყველაზე უკეთესი საშუალება, რომლითაც პოეზიას შეუძლია სიმშვენიერის გამოხატვა, ლესსინგის აზრით, ის არის, რომ პოეტი სილამაზეს გრძობით დაასურათებს, რადგანაც გრაცია არღს „სიტურფე, რომელიც იხატება მოქრო-

*) ლესსინგი იდეალისტია და იმიტომაც სჯის ამნაირად. სიტურფე სილამაზის პოეზიაში დახატვის შესახებ ჩვენ სრულიად სხვა აზრი გვაქვს შემუშავებული, რომელსაც ამ სტატიის ბოლოს, დასასრულში გამოვსთქვამთ მოკლედ.

ბაში“. და ეს გრაცია კი მხატვარს არ შეუძლია დახატოს ისე, როგორც პოეტსო...

მხატვარმა მოვლენის მხოლოდ ერთი მომენტი უნდა აღიწიოს; მაშინ როდესაც პოეტი აღიწევს ხოლმე ერთს რომელიმე თვისებას ანუ ნიშანდობლივ სახეს და ისეთ ნაირად დახატავს, რომ უეჭველად აღძრავს ჩვენს წარმოდგენას. აი, აქ არის მთელი სეკრეტი, საიდუმლოებით მოცული ძალ-ღონე რმ ეპიტეტებისა, რომელთაც ხმარობს, მაგალითად, ჰომიროსი. ჰომიროსი ხომალდებს დაწვრილებით როდი აღწერს: იგი არის ძლიერის სიტყვით, ეპიტეტით დახატავს ხოლმე ხომალდს და თუ რაიმეს აღწერს დაწვრილებით ისევ მოძრაობას, მაგალითად, ხომალდისას, ზღვაში მის ტოკვით შეცურებას და არა თვით საგნებს... ამ მხრით პოეზიას უფრო მეტი უპირატესობა აქვს, ვიდრე მხატვრობას. მხატვარმა რომ გამოხატოს ერთი უპრალო, მცირე რამ პოეტური აღწერილობა ჰომიროსისა, უეჭველად ხუთი ან ექვსი სურათი უნდა მოანდომოს ამასო...

ლესინგი ეწინააღმდეგება იმ თეორიას, რომელიც თხოულობს, რომ პოეტმა უეჭველად ყოველისფრად სრული, უნაკლებო, იდეალური ხასიათი გამოხატოს, და ამბობს, რომ პოეზიაში შესაძლებელია დასახიჩრებული და მახინჯი სახის და ხასიათის გამოხატვაცო. იდეალური ხასიათის გამოხატვა პოეზიაში მხოლოდ მეორე ადგილზედ სდგას, რადგანაც იდეალურს ხასიათს არ ეტყობა ჩვეულებრივი კაცის გულის თქმათა ბრძოლა და მღელვარება. იდეალური ხასიათი მართლა რომ ყოველისფრით სრული და დიდებულია, მაგრამ პოეტურ მრავალ-კვარობას, სულის თქმას, მოძრაობას და ბრძოლას ვერ ხატავსო.

„ლაოკოონი“ ერთს დიდს და გასაოცარს სალიტერატურო ნაწარმოებს წარმოადგენს მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში. ეს არის ესტეტიური კრიტიკის ერთი უშესანიშნავესი ნაშრომი, რომელიც დაუსრულებელი დარჩა მის სახელოვანს ავტორს. „ლაოკოონს“ დიდი გავლენა და ზედ-მოქმედება აქვს დღესაც ნემენცურს ლიტერატურაში. ახლად აღორძინებულს ნეო-კანტიანელების წარმომადგენელნი კრიტიკის სამფლობელოში „ლაოკოონის“ სახელმძღვანელო დედა-აზრებს ატარებენ ხოლმე...

1759—1765 წლების განმავლობაში, ლესსინგმა დასწერა თვისი „სალიტერატურო წერილები“, რომლებშიაც გამოთქმულია მეტად შესანიშნავი აზრები საზოგადოდ ლიტერატურის შესახებ. ბიოგრაფი ლესსინგისა, ცნობილი მეტაფისიკი—ფილოსოფოსი კუნოფიშერი და აწინდელი შესანიშნავი, ჩვენი თანამედროვე ბიოგრაფი კრიტიკოსისა ფრანც მერინგი გარდაწყვეტით ამბობენ, რომ ფრიდრიჰ II-ს მამაცურად ომში ბრძოლამ და იმისმა გამარჯვებამ ლესსინგს გულში აღუგზნო სურვილი, რომ თავის „სალიტერატურო წერილებს“ წერით შეექნა საერო ნემენცური ლიტერატურა და გამხდარიყო წინა-მორბედი და მამათ-მთავარი შესანიშნავი მწერლების—გიოტესა და შილლერისაო.

ამ „სალიტერატურო წერილებს“ შორის ყველაზედ უფრო საყურადღებოა შეჭვიდშეტე სტატია, სადაც ლესსინგი შექსპირს გაცილებით უფრო მალლა აყენებს, ვიდრე საფრანგეთის ყველა დრმატურგებს. იმ დროს ასეთი გაბედული აზრის გამოთქმა გერმანიის მსწავლულთა და ლიტერატორთა წინაშე ერთს უშველებელს რევოლიუციას წარმოადგენდა. ლესსინგი არ შე-

უშინდა ასეთი აზრის გამოთქმას და შექსპირს საუკუნოდ დაუმკვიდროს სახელი უშესანიშნავესი გენიოსისა მთელს მსოფლიო ლიტერატურაში. ბარემ ამ სტატიოდანაც ამოვსწეროთ ზოგიერთი შესანიშნავი ადგილი:

„ჩვენთვის, ნემენცებისთვის რომ გადმოვთარგმნათ შექსპირის სამაგალითო ნაწარმოებნი მცირეოდენის ცვლილებით მაინც, მაშინც კი უფრო გაცილებით დიდი და უკეთესი შედეგი ექნებოდა ამას, ვიდრე კორნელის და რასინის ჩვენს ახლო გაცნობას. ჯერ ერთი, რომ ჩვენი ხალხის გემოს პირველი უფრო შეჭყვევებს, ვიდრე უკანასკნელნი; და მეორედ, შექსპირი ჩვენში ღრმა ძილში ჩაფლულთ გამოადვიძებს და სრულიად სხვა გრძნობაგონებას ბადებს, ვიდრე ეს მწერალნი. გენიოსით აღტაცება მხოლოდ გენიოსა-და შეუძლია და ყველაზედ უფრო ადვილადაც მხოლოდ მისთანას, რომელიც ბუნებას უხვად დაუჯილდოვებია და თვით დიადი ბუნების გამოშხატველი გამხდარა. ძველს სამაგალითო მწერლებს რომ შექსპირი შეუუდაროთ, დაინახაფთ, რომ იგი გაცილებით უფრო დიდი და შესანიშნავი პოეტია, ვიდრე კორნელი, თუცა კორნელი ძველს მწერლებს კარგად იცნობდა და შექსპირს კი არაფითარი ცნობა არ ჰქონდა იმათი. კორნელი კლასიკურს მწერლებს უფრო გარეგნობით, პიესის ზედაპირის მესახნიკურის დალაგებულობით უახლოვდება, შექსპირი კი აქლთა თვით შინაგანის ღირსებით და თავის ნაწარმოებთა აზრით... სოფოკრის „ელიპს“ შემდეგ ვერც ერთი პიესა ვერ იპყრობს ჩვენს გრძნობებს ისე ძლიერად, როგორც „ოტელო“, „ლირი“, „ჰამლეტ“... განა კორნელს მოეძებნება თუნდ ერთი პიესაც ისეთი, რომელსაც შეეძლოს ჩვენი გრძნობების

აძვრა ისე, როგორც ვოლტერის „ზაირას“? და ვე „ზაირა“ რამოდენად დაბლასდგას „ვენეციელს ზანგზედ“! „ზაირა“ იმისი მკრთალი ასლია და მთელი ხასიათი ოროს მანისა „ოტელო“-დან არის პირწმინდად გადმოღებულ-გადმოწერილი... ეს სიტყვები დასაწყისი იყო იმ საყურადღებო კრიტიკული აზრებისა, რომელნიც ლესსინგმა იმემდეგ გამოსთქვა თავის უფრნალ „ჰამბურგის დრამატურლიაში“, რომელსაც ოთხშაბათობით და პარასკევობით სტამბავდა ქალაქ ჰამბურღში თეატრალური წარმოდგენების დროს, ჰამბურღშიაც და სხვაგანაც ლესსინგს იმისმა აპრიალეზულმა და მხხვილმა კრიტიკულმა წერილებმა ურიცხვი მტერი გაუჩინა: კრიტიკოსის გამწარებულმა და დაუხოჯველმა პოლემიკურმა სტატიებმა ყირამალა დასცა ძირს ურიცხვი უნიქო, მაგრამ სახელ-მოხვეჭილი მწერლები, რომელნიც ლესსინგზე, რა თქმა უნდა, შურს იძიებდენ... ლესსინგის ნივთიერი მდგომარეობა კი სულ უკან და უკან მიდიოდა. ბოლოს ვიღაც ბოღეს შეუამხანაგდა და იმასთან ერთად სტამბა და წიგნის მაღაზია გამართა; მარგამ ამან უფრო ვალებში ჩააგდო და „ჰამბურღის დრამატურლიის“ გამოცემაც შესწყდა, მხოლოდ 1769 წელს დაიბეჭდა ორს ტომად იქ დასტამბული სტატიები.

„ჰამბურღის დრამატურლია“ იყო ერთი უშესანიშნავესი კრიტიკა ფრანგული დრამა-ტრადიციებისა, რომელთაც იმ დროში დაიპყრეს და დაიმონავეს მთელი ევროპის სცენა. ლესსინგი ჰხატავს აქ დაუფასებელს ღირსებას და დიდს მსოფლიო მნიშვნელობას შექსპირისას და მრავლის უმრავლეს ნაკლულოვანებას ვოლტერისას, რომელსაც თავი თვისი უდიდეს დრამატურღს

— შექსპირზედ უმაღლესად მიაწინდა. ლესსინგი თითქმის სრულიად სწობს სამართებელსავეთ მტრელის ირონიითა და კრიტიკით ვოლტერს და სამართლიანად უჩვენებს იმის ნიჟის შესაფერს ადგილს ლიტერატურაში.

ლესსინგი არჩევს ვოლტერის დრამებს და უჩვენებს განსხვავებას შემოქმედობის ძალის ქვეშარიტს თავისუფლებასა და იმ „გენიოსურს“ ყინიანობას შორის, რომელიც ვოლტერს თან-დაყოლილ სენად ჰქონდა აჩენილი. ვოლტერი მოხერხებულად ბაძავდა შექსპირს, მაგრამ გასაოცარის მოხერხებით მალავდა და ჰფარავდა ამ მიბაძვას. მაგალითად, ვოლტერის „სემირამიდას“ შექსპირის „ჰამლეტ“-ის გავლენა და ზედ-მოქმედება აშკარად ატყუია, მაგრამ ვოლტერი ცდილობს თავისთავი მთელი განათლებული ქვეყნიერების წინაშე შეუპოვარ და გაბედულ ნოვატორად გამოიყვანოს და ჩვეულებრივის მალალ კილოიანის დაცინვით ამბობს „სემირამიდაში“ მოჩვენების, სულის გამოცხადების შესახებ, რომ მოჩვენებანი და ადამიანის სულის აჩრდილები სწამს მხოლოდ სჯულიერს სარწმუნოებას და არა—თეატრსა. ლესსინგი ამტკიცებს, რომ ვოლტერის სიტყვებში უფრო მეტი თავის ქება და ტრაბახია, ვიდრე ქვეშარიტებაო. სჯულსა და სარწმუნოებას, ამბოვს კრიტიკოსი, აქ სრულიად ადგილი არა აქვს. „ასეთის არგუმენტებით შესაძლებელია პირი დაუყოს მოწინააღმდეგეს კაცმა, ხოლო ვერ დაარწმუნებს კრიმას ვერას დროს. ერთად ერთი საწყაო ამ შემთხვევაში ხელოვნური გემოვნებაა, რომელიც კრიტიკით არის შესწორებულ-შემოწმებული. ვოლტერი მართალს ამბობს, როდესაც სწერს, რომ ძველად აჩრდილები და მოჩვენებანი სწამდათო. მაგრამ უბედურება იმაშია,

რომ ყოველი მოჩვენება ყოველთვის და ყოველგან ერთი და იგივე არ არის. სცენაზე რომ მოჩვენებანი გამოგყავთ, უნდა იჩვენოთ მძვინვარელოთ ყოველთვის სიმართლის მოთხოვნილებით, რასაკვირველია, სამხატვრო, ხელოვნურის სიმართლით. საქმე ის კი არ არის, გერწამს ჩვენ მოჩვენებანი, გარდაცვალებულთა აჩრდილნი, თუ არა? — ჩვენი ურწმუნოება მხატვარისთვის მხოლოდ ხელის შემშლელია. დეე, მან გამოხატოს, გამოიყვანოს აჩრდილი და მოჩვენება, ხოლო ეს მოჩვენებანი ისეთის მიმსგავსებითა და სინამდვილით გამოხატოს, თითქოს მართლაც ცოცხალი ადამიანები არიანო. ასეთია სწორედ „სული“ შექსპირის „ჰამლეტში“. ჩვენა გვგონია, რომ იგი ნამდვილად იმ ქვეყნიდან, საიქიოდან გამოცხადდა. შექსპირს სული გამოხატული ჰყავს საპატიო უაღრეს წამის დროს, ღამის წყვილია და მყუდროებაში, სადაც ყოველი კუთხე და სივრცე არე-მარისა საიდუმლოებით არის გარემოცული, რომელსაც ჩვენ კარგად ვიცნობდით აკვანში წოლის დროს მოხუცი გაღიებისაგან. ვოლტერს კი აჩრდილის, მოჩვენების მაგივრად გამოჰყავს ვიღაც ერთი ბურბუშელო მასხარა. მოდის იგი დღის სინათლეში, ურიცხვი ხალხის და კრების დროს. ვისგან გაუგონია, ნეტავი, ვოლტერს, რომ აჩრდილნი ასეთი გულადი და მამაცნი არიანო? ყოველს გადამღრძვალს დედაბერს შეეძლო ეთქვა იმისთვის, რომ საიქიოდან მოსულს სულელებს დღის სინათლისა ეშინიათ და ურიცხვ ხალხთა შეკრებულებას ძალიან ერიდებიან... სული, რომელიც ყოველგვარ ჩვეულების წინააღმდეგ მოქმედობს, რომელიც ათარეშებს ზრდილობას და იმ ზნე-ხასიათს, რომელიც თვით მოჩვენებათ სჩვევიათ, მე მგონია, არ არის ნამდვილი და

ჩვეულებრივი სული. შექსპირს თავის პიესაში ისე აქვს გამოხატული, რომ სულს მამისას მხოლოდ ერთი-ღა ჰამლეტ ჰხედავს; იმ სცენაში, სადაც გულ-ამღვრეული ჰამლეტ მშობელი დედის წინაშე სდგას, თითქმის დედაც კი ვერა ჰხედავს აჩრდილს და შთაბეჭდილებაც სწორედ მით უფრო ძლიერია; ჩვენ ვგრძნობთ ჰამლეტთან ერთად საშინელს, თავ-ზარ-დამცემს ელდასა და შიშს, სული მოქმედებს ძლიერად ჩვენზედ, ასე ვსთქვათ, ჰამლეტის შემწეობით და დახმარებით. ვოლტერს კი სრულიად სხვანაირად აქვს. იმას ისე გამოუხატავს, რომ მოჩვენებას ყველანი აშკარად ხედვენ, ყველანი შეშინებულნი არიან. სემირამიდა თითქმის კიდევ ჰკვივის: „ოჰ ცაო, მე ვკვდებიო!“ ხოლო მაყურებელი კი გრძნობით არასფერს გრძნობს და სრულებით არასფერსაც არ განიცდის, რადგან ხედავს, რომ, თუმცა სემირამიდას გარეშემოხვეული ხალხი განცვიფრებულ-შეშინებულთა, მაგრამ მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც გაგვაკვირვებს უეცრად ოთახში შემოსვლა მეგობრისა, რომელსაც არც ერთი ჩვენგანი არ მოელოდა. ერთი სიტყვით, ვოლტერს სული ერთ უბრალო პოეტურ მაშინად გამოუყვანია, რომ თავის აზრი გაატაროს; შექსპირს კი სული დაუხატავს ნამდვილ მომქმედ, აქტიურ პირად, რომელიც აღძრავს ჩვენში არა მარტო საშინელს ელდას, არამედ სიბრალოლის გრძნობასაც“...

ამ გვარადვე არჩევს გენიოსი კრიტიკოსი ვოლტერის „ზაირას“, სადაც ხედავს უხვირო, უმსგავსო მიბაძვას ოროსმანისას ოტელლოსთან და ზაირასას—იულიასთან.

„ხელოვნების ერთმა დამფასებელმა სთქვა, რომ

ვოლტერს თვით სიყვარულმა შეაქმნევინა ზაირაო. არა-
ამბობს ლესსინგი, უფრო სისწორით ასე უნდა ითქვას:
სიყვარულმა კი არა, არშიყობამ (galanterie). მე ვიცი,
ამბობს კრიტიკოსი, მხოლოდ ერთი ტრადედია, რომელიც
შექმნა თვით ქეშმარიტმა წმინდა სიყვარულმა:
ეს შექსპირის „რომეო და იულია“ არის. გასაშტერებელის
მახვილ-გონიერებით და ირონიით არის დაწერილი ეს
შესანიშნავი კრიტიკული სტატია, რომლის ზოგიერთ
აღგილის ქართულად გადმოთარგმნას, უადგილობისა
გამო, ვსტოვებთ. ლესსინგმა ვოლტერი ისე გააჩნია,
რომ მისი მსკავსი განხილვა მსოფლიო ლიტერატურამ
არ იცის მეტი. „ჰამბურღის დრამატურღია“-ს მეორე
ტომში ლესსინგი გარდა იმისა, რომ არკვევს თავის
კრიტიკის საზოგადო პრინციპებს, ეზება აგრეთვე ძველი
ქვეყნის, საბერძნეთის უდიდებულესის ფილოსოფოსის,
არისტოტელის აზრს, რომელიც მან გამოსთქვა
დრამატიული ხელოვნების შესახებ და არკვევს
ფილოსოფოსის ქეშმარიტს შეხედულობას, რომელსაც
საშუალო საუკუნოების და აწინდელი დროის კომმენტატორებმაც
კი ვერასფერი ვერ გაუგეს...

ამავე ტომის მეორე აღგილას, ლესსინგი კიდევ
არისტოტელის აზრზედ არის დამყარებული და დიდად
ეწინააღმდეგება დიდროს თეორიას, რომელიც ამტკიცებს,
რომ მხოლოდ კომედია არის ტიპის გამომხატველი,
ტრაგედია კი უექველად ჰხატავს რომელიმე ნაცნობს
პირს, ნიშანდობლივ ამა თუ იმა ადამიანს. „გმირი
ტრაგედიისა, ამბობს დიდრო, ეგ ის კაცია, ანუ ეს
კაცი, ეს ან რეგულია, ან ბრუტი, ანუ კატონი. მთავარი
მომკმედი პირი კომედიისა კი, პირიქით, უნდა
ჰხატავდეს ჯგუფს, მრავალ ადამიანების კრებულს

(ე. ი. ტიპს)“. ლესსინგი უჩვენებს ამ განაწილების შეუფერებლობას და შეცდომილებას და გამოსთქვამს ისეთს აზრს, რომელიც სამუდამოდ დამკვიდრებულია ლიტერატურაში. ტრაგედიაც ისეთივე გამოჩნატველია გულის თქმათა და ტიპებისა, როგორც კომედიაც. თუ კომედიაში გამოჩატულია, მაგალითად, ძუნწი და სიძუნწე, ტრაგედიაშიაც შესაძლებელია გამოჩნატოს ეგვე ტიპი და იგივე გულის მისწრაფება. გარდა ამისა, კომედიაშიაც ისე, როგორც ტრაგედიაშიაც ტიპი მხოლოდ ერთს მომკმედ პირშია გამოჩატული; ერთს განკერძოებულს არსებაშია განხორციელებული. 2000 წელიწადია მას შემდეგ, რაც არისტოტელმა ნათლად გვიჩვენა, რომ პოეტი უნდა ჰხატავდეს „საზოგადოსა და არა განკერძოებულს, განცალკევებულს და განთვისებულს რასმე“... ცხადია, დიდრო შეცდომაში შეუყვანია ტრაგედიის წმინდა გარეგანს ნიშნებს და თვისებას იმით, რომ ტრადედიებში საზოგადოდ ჟმთავრეს გმირებად გამოჰყავთ ნიშანდობლივ ცნობილნი ისტორიული პირნი. მაგრამ ტრადედიასი კიდევ რომ იყოს თითქმის გამოჩატული ისტორიული პირი, მაგალითად, ცეზარი ანუ კატონი, მაშინაც პოეტისათვის ამ პირს ექნებოდა მნიშვნელობა მხოლოდ, როგორც წარმომადგენელი რომელიმე ნაცნობი, გამორკვეული ტიპისა, შემჩნეული გულის თქმისა, ნაცნობი ზნე-ხასიათისა“...

ლიტერატურის ზედმიწევნით მკოდნენი, სპეციალისტები გარდაწყვეტით ამტკიცებენ, რომ ლესსინგს

3. „ამბურღელ დრამატურღის“ მეტოც რომ არაფერი დაეწერა, მაინც სრულიად საკმარისი იყო, რომ პირველ ხარისხოვანი, გენიოსი კრიტიკოსის სახელი მოეხვეჭა ევროპაში და ჯამბდარიყო გზის მანიწვნებელ ლამპრად ნემენცური ლიტერატურის ახლო, წარმატებული ლიტერატურისა...

ხომელქლა.

(შემდეგი იქნება)

შეცდომების გასწორება.

რადგანაც ასოთ-ამწყობთ გამორჩენიათ შემდეგი ადგილები გაუსწორებელი, ვსთხოვთ მკითხველთ ქვემოხსენებული შეცდომების მაგივრად იგულისხმონ შემდეგი:

ამ წერილის დასაწყისში (იხ. № 3):

გვ.	სტრ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
50	2 ზ.	იმი	იმის (ს-ანი ჩატალეუყლია)
53	8 ქვ.	ნახევარი	ნახევარი
55	15 ზ.	კული-ამომჟღარი	კულ-ამომჟღარი
—	2 ქვ.	ექვემდებარებოდა	არ ექვემდებარებოდა
—	1 „	მი'სა'სა	მი'სე'ზი
56	9 ზ.	ჰედაგოცი	ჰედაგოცი.
—	16 „	ხოლმე	ხოლმე.
60	9 ქვ.	დისსერტაცია	დისსერტაციაა

ამ მე-1 V ნომერში:

- გვ. სტრ. დაბეჭდილია: უნდა იყოს:
- 109 4 ქვ. სახელა ადგილი
- 117 4 ქვ. დრმატურებს დრმატურებს.
- 118 12 წ. გამოადვიებს გამოადვიებდა სრულიად სხვა და სრულიად სხვა გრძნობა-გრძნობა-გონების გატეხის ბა-გონებს ბადებს.
- 5 ქვ. სოფოკრის ედიქს სოფოკლას ედიქს
- 119 1 წ. აქურა აქურა.
- 4 „ ორს მანისა ორსმანისა.
- 120 2 „ მტრელის მტრელის.

ასოთ ჩამოსწმელთ ნაკლები ხელოვნებისა გამო ბევრგან ასო ბ, ი და ჩ ძალიან მკრთალად ატყვია და ზოგან სრულებითაც არა სჩანს.

ტრიალ მინდარსე მდგომელო,
 ჭანდარო ფოთლე-ფრიალაჳ,
 გიცხნდეს დამრგველ-გამზრდელო,
 გულ-საამებლად შრიალაჳ;
 ერთხელ სამკალში დასიცხულს
 შენს ჩრდილში სული მხდებოდა,
 შენი ტოტების შრიალა
 თაფლივით მიამებოდა,
 გაეცა ჩემს ცოლს, მოფარდა,
 გულ-შეკრდსე შეკონებოდა,
 მის თვალთვან ცრემლი ნადენი,
 იაზმად შესხურებოდა,
 იმისი ტირილ-ქვითინი
 მინდორ-გელს ეფინებოდა,
 ხან შენსა ფოთლ-კანწრებში
 კვხესოდა, ინახებოდა,
 ხან ზეცისაკენ მიჰქროდა,
 უფლის წინ იბადებოდა:
 შენ მომიჩინე ქმართ, —
 გამჩენ ღმერთს ეკედრებოდა,

ჩემი ზატარა ქალ-ვაჟიც
ტირდნენ, მეცოდებოდა,
ერთგული ჩემი მუცელს
ღმუცდა, იცრემლებოდა:
საწყალი ჩემი ცელ-შვილი
ძაღვსაც კი ებრალებოდა,
ჩემს ძმას კი ჩემი სიკვდილი
სწყურებდა, ენატრებოდა.

დ. მაჩხანელი.

უპირას უპირალი უპირა

(ოსური არაკი, გაგონილი აფაყო გაბოლასავან და ჩაწერილი
„ქართველი ოსებში“-ს მიერ).

იყო და არა იყო რა, ღეთის უკეთესი რა იქნებოდა, იყო ერთი მონადირე. ეს მონადირე ერთ დღეს, ჩვეულებრივად სანადიროდ წავიდა. პირველ და მეორე დღეს, მონადირემ ვერა მოკლა რა. მესამე დღესაც იარა-იარა და, მზე რომ გადაიხარა, შეეხეჩა ერთს მშველს. მშველის დანახვამ მონადირეს გული აუფანცქალდა, ჩაესაფრა, ახსენა ღმერთი, ამოიღო ნიშანში, მოსხლიტა თოფი და გააგორა მშველი. მონადირემ მშველი იქვე ახლო ჩანჩხარა წყლის პირას მოიტანა; იარალი აიხსნა იქვე პატარა ხის ტოტზედ ჩამოჰკიდა, დაიმკლავა, მშველი სუფთად გაატყავა, ასო-ასო ასჭრა და ხეზედ ჩამოჰკიდა; მერე ცეცხლი დაანთო, ხის შამფური გათალა, ააგო კარგი ლაზათიანი მწვადი, ცეცხლს დაუფიცხა და თვითონ იქვე ჩანჩხარა წყალთან მივიდა ხელების დასაბანად. მონადირემ ხელები რომ დაიბანა, მოიხედა ცეცხლისაკენ და ნახა, რომ აღარც მწვადია სადმე და აღარც ხორცი. ასო-ასო აჭრილი მშველი გაცოცხლებულიყო და გარბოჲ

და. მონადირე ჯერ შეკრთა, მერე იარაღს ხელი წამოაფლო და სთქვა: ეს რა საკვირველება არის, თუ არ გავიგე ცოცხალი თავი არ მინდა, და გამოუდგა მშველს. მირბის მშველი და მისდევს მონადირეც. კარგა მანძილი რომ გადაირბინეს, უცებ მშველი შესდგა მოუბრუნდა და შემოსძახა მონადირეს: „ჩემხედ რას ჰკვირობ: ამა და ამ სოფელში წადი, უმარას შეილი უმარა ნახე, და ის გამბობს საკვირველს ამბავსაო.“ მონადირემ დაანება თავი მშველს და გაუდგა გხას უმარას შეილის უმარას საძებნელად. ბევრი იარა თუ ცოტა იარა, მიაღწია ერთ სადამოთი ერთს სოფელს. სოფლის განაპირას დაინახა, რომ ერთს კაცს დედალ-მამალი ვირი შეუზავს კევრებში და ცარიელ კალოზედ ატრიალებს. მონადირე მივიდა ახლოს და დაუძახა: „ბარაქა შენს კალოსაო.“ ღმერთმა მშვიდობა და ბარაქა მოგცესო უთხრა მეკალოემ.— უკაცრავად არ ვიყო კითხვაზედ და, რას სჩადიო? ჰკითხა მონადირემ. კალოსა ვლევწაო, მიუგო მეკალოემ. ძნა კი არ გიშლია და, რას ღეწამ ცარიელ კალოზედო, უთხრა მონადირემ. ჩემი წესი ასეაო, მიუგო მეკალოემ. კარგად და კეთილიო; მაგრამ თუ შეიძლება მასწავლე, უმარას შეილის უმარას სახლი რომელიაო, ჰკითხა მონადირემ. მეკალოემ სახრე გაუღირა ერთი სახლისაკენ და უთხრა: «აგე, ის ჩემი სახლია, წადი იქ მიბძანდი, მოისვენე, მეც ეს არის კალოს გავათავებ მოვალ და უმარას შეილეს უმარას სახლსაც ღვთის შეწვევით ვიპოვნითო. მონადირემ გასწია ნაჩვენები სახლისაკენ. შევიდა ეზოში თუ არა, უნცროსები მოეგებნენ და შეიწვიეს სტუმარი სასტუმრო ოთახში და კაი პატივი სცეს. მზე რომ გადიხარა, მეკალოემ გამოუშვა თავისი ვირები, მოიყვანა ეზოში, ერთი ხმელი ბოძის ძირში თივა დაუყარა და ორთავეს თავები

მალა ჩამოუბა, ისე რომ თივას ვერ დასწდომოდენ. თავად კი შევიდა სტუმართან, მოუჯდა გვერდით და ჰკითხა... „კარგო სტუმარო უმარას შეილი უმარა მე ვარ და რისთვის გარჯილხარ რა გნებავსო“. მონადირე სტუმარმა უამბო თავისი თავ-გადასავალი და ყველა უთხრა; უთხრა ისეც, როგორც მშველი მოჰკლა, გაუცოცხლდა, როგორც გამოუდგა მშველსა და მშველმა როგორ გამოასწავლა მასთან საკვირველების გასაგებად — „მაშ რაკი აგრეა და გარჯილხარ შორის ქვეყნიდან, ყველას გაიმბობ, ყური დამიგდევ, და დაიწყო უმარას შეილმა უმარამ: „მე ცოლის შერთვის დრო რომ მომივიდა, მეც ჩემს სწორ ამხანაგი, რასაკვირველია, თავი მომწონდამომქონდა: ამოვირჩიე ჩემთვის საცოლე, და ისეც უბუღს გახდა. ერთს იმ ბედნიერს დღეს, ჩემის მეჯვარეებით და მაყრიანად მოვიყვანე ცოლი, ქორწილი დიდის ამბით გადავიხადე. გულის ფანქვალით მოველოდი პირველ შეხვედრის ღამეს მეუღლესთან. ვინ იცის რამ არ გამივლვა თავში და არ გავიფიქრე გულში; ერთი სიტყვით მოსვენება არა მქონდა. საღამოს ჟამსაც მოატანა და ახლა უფრო სხვა და სხვა ნაირად დამიწყო გულმა ცემა, და თითქოს ჩემს თავს მევე აღარ ვეკუთნოდი; თურმე ნუ ბძანებთ, ბედი-კი სხვას მიმზადებდა. გათავდა ვახშამიც. მეჯვარემ და ხელის მომკიდემ, შეგვიყვანეს საკუთრად ჩვენთვის მომზადებულ ოთახში. დაგლოცეს, ღამე მშვიდობისა გვითხრეს, გავიდნენ და გაიხურეს კარები. მე ჩემმა ცოლმა ფეხთ გამზადა, ტანთ-სამოსი გავიხადეთ ორთავემ და ჩავსწექით ლოგინში. ის იყო საბანი წაეიხურეთ თუ არა და ვილაკამ, დამიბრაზუნა კარები: „უმარას შეილო უმარა შინა ხარო“? აბა რა იქნებოდა, რომ არ გამომეხედნა სირცხვილი იყო. წამოვდექე ტანთ-

საცმელი ისე მხრებზედ წამოვისხი და გავაღე კარები თუ არა, შევხედო. ერთი უზარ-მაზარი კაცი დგას კარებში. უცნობა არც აცივა არც აცხელა, ისე გადმომკრა პატარა ნაბდის მათრახი და მითხრა: „დოღის ცხენად ღმერთმა გადაგაქციოსო.“ მეც მაშინვე გაღვიქეცი დოღის ცხენად და შლეგიანივით გამოვევარდი გარედ. ჰაიდაჰა! გამიგდეს ძაღლებმა ამ ღამეში და, ხან იქით და ხან აქეთ, თავ-პირ გადაგლეჯილი დავრბოდი. გავვარდი მინდვრად. სამი დღე და ღამე აღარ მოგკარებიათ სახლს. გრძნობა-გონება აღამიანისა მაქვს და ცხენი კი ვარ. მესამე დღეს ვსთქვი ჩემთვის; მოდი ერთი ვნახო ჩემი სახლი და კარი მეთქი. საღამოთი მოვედი ჩემს ოთახთან და დავდექი. გამოვიდა ჩემი ცოლი და დამიწყო დაცინვით სიცილი. აიღო ისვე პატარა ნაბდის მათრახი გადმომკრა და მითხრა: «ქეციან ძუენა მწევრად გაქციოს ღმერთმაო.» მართლაც გაღვიქეცი ახლ ქეციან ძუენა მწევრად და გავუდექი გზას. სოფელში დამეხვიენ ძაღლები და სულ ძველი ხალ თასავით მათრეეს. გამოვევარდი მინდვრად და გავუდექი გზას უგზო-უკვლოდ. რა ვქენა! გონება, აზრი აღამიანისა მაქვს, ყველა მესმას, თან დარდით ვკვდები და თან შიმშილით. ორი დღე და ღამე ვიარე ამ ყოფით. მესამე დღეს შევხედო, რომ მინდორში ორი მგზავრი მოდის. როცა მომიხლოვდენ დამაცქერდენ და ერთმანეთს უთხრეს: „კაი ჯიშის მწევარი ყოფილა საწყალი, მაგრამ დაბერებულა და გამოუგდია პატრონს, მოდი წავიყვანოთ, ბინაზედ მაინც დაეგდებო“. დამიძახეს თუ არა, მე მაშინვე გაჰყევი იმათ; ეს მგზავრები თურმე მეცხვარეები კი ყოფილიყვნენ. მიმიყვანეს ბინაზედ, გეჯაში რძე დამისხეს. მივედი, დავსუნე, თუმცა შიმშილით კუჭი მეწვოდა, მაგრამ აბა როგორ ვსქამდი გეჯაში! გონება აღამიანისა

მქონდა. მერე ერთი ნაჭერი უმი ხორცი გადმომიგდეს, მივედი დავსუნე. მაგრამ აბა უმ ხორცს რა შემაქმევდა! მივედი და იქვე მივეგდე ჩემთვის. ახლა ამ მეცხვარეებმა უთხრეს ერთმანეთს: ეს უთუოდ აზიზად გაზდილი ძაღლია და აბა მოდი, სუფთად რამეზედ დავუსხათო. სუფთა ხის ჯამზედ დამისხეს რძე, მომიტანეს, დამიღგეს და მეც საჩქაროდ ამოვსვლიძე. ახლა მოხარშული ხორცი მომცეს ჯამზედ, და ისიც საჩქაროდ გადავჰყლაპე. მერე რა-კი შემატყეს, დამიწყეს შეპატივება და მალეც ფერა ვიცვალე, მოვსუქდი, ავდექი და დავიწყე ნადირობა. დილით წავიდოდი, სალამოთი ხან მშველი, ხან მელა-კურდღელი და სხვა-და-სხვა ნაღირი მომქონდა ხოლმე; ასე რომ ეს ჩემი პატრონებო ჩემი ნანადირებით გამდიდრდენ. ვნახოთ, ახლა დაიწყეს ცილობა ერთმანეთში; არა ჩემია, არა ჩემია ძაღლიო. ადგენ და ჰკითხეს ერთს ჰკუიან კაცს: „რომელს გვეკუიანის ძაღლიო.“ ჰკუიანმა კაცმა გაარჩია საქმე და უთხრა: «თქვენ ორივენი ერთნაირად ხართ, და მოდი, რადგანაც ვერა რიგდებით, ძაღლი მე მომიყიდეთ, სამოკ თუმიანს მოგკემთ და შუაზედ გაიყავითო.» ორივენი ყაბულს გახდენ და მიმიყიდეს ჰკუიანს კაცს. ახლა წამიყვანა ამ ჰკუიანმა კაცმა. თურმე ნუ ბრძანებთ ამ კაცს შვილი არ რჩება, ასე რომ, როგორც გაუჩნდება თუ არა, შვილის შეძენის პირველსავე დამეს ყველა სახლის წევრთ ჩაეძინებათ თუ არა, რაღაც მოდის აკვანში ახრჩობს ხოლმე ყმაწვილს. მიმიყვანეს თუ არა შინ ცოლს უთხრა, ისეთი ჰკუიანი და ყოჩალი ძაღლი ვიყიდეთო, რომ ყარაულად გამოგვადგებაო. ჩემს ახალ პატრონს ცოლი ფეხ-მძიმედ ჰყვანდა. რამოდენიმე დღის შემდეგ ჩემი ახალი პატრონის ცოლი დალოგინდა და ვაჟი შეეძინა. ჩემი პატრონი ძრიელ

გახარებას მიეცნენ. პირველ ღამესვე ყმაწვილი ჩააწვინეს აკვანში. მეც მომიწვინეს აკვანთან. მე, რასაკვირველია, მესმოდა მათი ლაპარაკი და, როგორც იმედი ჰქონდათ ჩემი; და ამიტომა მეც ვცდილობდი კარგად მეყარაულნა. შუალამემდინ ყველა სახლის წევრნი ჰყარარლობდნენ და მერე მათაც მიეძინათ. მე კი გატვრენილი შეეპყურებდი აკვანს. შუალამე რომ გადავიდა, ვნახოთ რომ, ერთი საკვირველი შრიალის ხმა მომესმა. შეეხედე და ერთი ვებერთელა საშინელი კატა შემოვიდა და დაეცა აკვანს. მეც წამოვბტი და ვეცი კისერში კატას და ამოვიდე ქვეშ. კატამ რომ შემატყო აღარ მინდობს და ვღარ წაუვალ ხელიდანაო, შემომძახა: „უმარას შვილო უმარა! გამიშივი და ერთ დროს გამოგადკებო.“ მეც ვუპასუხე: „ფიცი მომეცი, რომ ამ სახლში აღარ მოხვიდე, აღარც დაუშავო რა ჩემი პატრონის ბავშვებს, და გაგიშვებ მეთქი. კატამ შემომთყცა; მეც გავანთავისუფლე და კატა გაუდგა გზას. პერე დღეს, რასაკვირველია, ყველანი წამოდგნენ თუ არა, აკვანს მოაშურეს. რო ნახეს ყმაწვილი ისევ ცოცხალი იყო, დიდს სიხარულს მიეცნენ. რა კი გაიგეს, რომ ყმაწვილი მე გადავარჩინე, მაშინ ჩემმა პატრონმა, სამოცი თუშანი ხელსახოცში გამოკრული ყელზედ შემაბა და მითხრა: „წადი, ვისიც იყავი, ღმერთმან იმას მოახმაროს შენი თავი.“ მეც წამოველი და ვიფიქრე: წავალ ჩემს სახლს ვნახავ მეთქი. ვიარე, ვიარე და მოვედი ჩემს სახლში. შუადღე იყო, სიცხე-მზე-პაპანაქი. შემოვლარე ჩემს ოთახს, შევიხედე კარებიდან და ვნახო რომ ჩემს ტახტზედ ერთი ვებერთელა კაცი გადაწოლილა, ხვრინავს და ჩემი ცოლი ხის ტოტით ბუზებს უგერებს. ჩემმა ცოლმა შემომხედა თუ არა მიცნო, რომ შემამჩნია ყელზედ ხელსახოცით რალაც

შებმული, თვალთმაქცურად მომეაღერსა, თავზედ ხელი დამისვა შემხსნა ხელსახოცი, ამხსნა და რომ ფული ნახა, ძრიელ გაეხარდა: რასაკვარველია, ფული იქვე ზანდუკში ჩადვა. თავად აიღო ნაბდის პატარა მათრახი, გადმოძკრა და მითხრა: „ჯღარბათ ღმერთმა გაქციოსო“. მართლაც ვიქეცი ჯღარბად: გამომიყვანა აივანზე, ამოძკრა ფეხი, გადმომაგდო და თან გადმოსქახა მეზობლის პატარა ბიჭებს: „ჰარიქათ ბიჭებო, ჯღარბს დაუშინეთო“. მართლაც შემომეხვანენ ბიჭები; ზოგი მწვეტიანს ჯოხს წამატაკებს, ზოგი ჯოხს ამომკრავს და გამაგორებს და ზოგი რას. მეც, რასაკვირველია, ადამიანის გრძნობა მაქვს და ჯაფრით ვსკდები. ავდექი და რომ ბიჭები შემეშინებინა, ისღა მოვიგონე, რომ დავპირდაპირებოდი ფეხშიშველად ბიჭებს და ტიტველა ფეხზედ მივვარდებოდი ხოლმე. ბიჭები შემომეფანტნენ გარშემო. მეც ვიცოცე, ვიცოცე და იქვე ერთს პატარა მდინარეს მივატანე, ჩავვარდი შიგ და ამნაირად ბიჭებს გადავრჩი. ორი დღე-და-ღამეგავატარე იმ წყალში. მესამე ღამეს ნაპირად გამოვედი და ვწრიპინებ ჩემთვის ჯღარბის ჩვეულებებისამებრ. ვნახოთ, რომ ერთბაშად შემომესმა ძრიელ შრიალ-შრიალი. მე ისევ ვწრიპინებდი. ამ დროს შემომესმა ხმა: უმარას შვილო უმარა! შენ არა ხარო? მე ვარ მეთქი ვუპასუხე. ნაპირად გამოდი, საქმე მაქვს შენთანაო, დამიძახა უცნობმა; მეც ვსთქვი: რაც იქნება-იქნება მეთქო. გამოველ და შევხედე რომ ერთი მშვენიერი, მთვარესავით გაბადრული დედაკაცი კა დგას. დედაკაცმა მითხრა: „უმარას შვილო უმარა! გახსოვს მე რომ ფიცი მოგეცი გამიშვი და გამოგადგები როდისმე მეთქი? მე ჩემი აღთქმა უნდა ავასრულო და მომყევი უკანაო. მეც ცოცვით მივჰყევი უკან დედაკაცს. მიველით ჩემს ოთახ-

თან. სწორედ შუალაშე იქნებოდა. ამ დედა კაცმა აიღო ბარი და დაუწყო თხრა ჩემი ოთახის საძირკველს. კარგად რომ გამოთხარა, მოთხრა: «შეძვერი და ის პატარა ნაბდის მათრახი გამომითრიე როგორმეო.» მეც შევძვევრი, მაგიდიდგან, როგორც იყო, წვალეებით ჩამოვიღე მათრახი და პირით გამოვათრიე გარეთ. დედაკაცმა აიღო მათრახი, გადმომკრა და მოთხრა: „ვაჟკაცად ღმერთმა გადაგაქციოსო.“ რასაკვირველია, გაღვიქეც კაცად. მაშინ მოთხრა ჩემმა მშველელმა: აი ეხლა ეს მათრახი, შედი ოთახში და, რადაც გინდოდეს, იმად აქციე შენი ცოლი და მისი კუროცაო. მე შევალე ოთახის კარებზე შევხედე რომ ჩემ ცოლს და მის კუროს არხინად ეძინად, ერთმანეთის მკლავზედ. გადავჰკარ ნაბდის მათრახი ჯერ ჩემს ცოლს და ვუთხარი: „დედალ ვირათ ღმერთმა გაქციოს მეთქი“. გადავჰკარ კუროს და ვუთხარი: „მამალ ვირად ღმერთმა გაქციოს მეთქი“. რასაკვირველია, ორივე ისე გადაიქცენ, როგორც ღმერთს შეენატრე. მას დღეს აქეთ ჩემს ჯავრს ამით ვყრილობ: დილათ შეევაბავ ხოლმე ორთავეს კევრში და ცარიელ კალოზედ ვალეწინებ, ვატრიალებ. როცა გამოვეუშვებ და ასე მალლა მივუკრავ ხოლმე თავებს ორთავესაო. აი ეს არის, ჩემო სტუმარო, ჩემი თავგადასავალი და ჩემი საკვირველი ამბავი. მონადირე გამოეთხოვა უმარას შეილს უმარას და გაუდგა გზას. დღესაც ამ საკვირველს საქმეზედ ჰფიქრობს ჩვენი ნაცნობი მონადარე.

შაკალმების ამხანაგნი.

(ზღაპარი ქურთაში გაგონილი):

ერთ ქალაქში ცხოვრობდა ერთი ცოლ-ქმარი; გაჭირვებით გამოხარდეს თავიანთი ერთად-ერთი შვილი. რომ დავაწყობდა; დედას უთხრა: დედი, მე მინდა ჩემი მომავალი ეისმათი ვეძებო, ამისათვის მიეიდე ქიშმიში; წავალ, ქიშმიშის ქაშას დავიწეებ გზა-გზა და სადაც გამოთავადება, ჩემი უისმათი იქ უნდა მოვკებო. დედამ უყიდა ქიშმიში, მან ჩაიყარა ვიბეში, გაიყოლა დედა უკან და წავიდა. ბევრი იარეს, თუ ცოტა იარეს, მივიდნენ ერთ ქალაქში. გაიარეს ერთი სარდაფის წინ და ქიშმიში სწორედ იქ, იმის კარებზე გაუთავდა. გაჩერდა იქა და დედას უთხრა: ჩემი მომავალი ბედი აქ, ამ სარდაფში უნდა იყოსო. დედას იქ მოატყუენინა და თვითონ იმ სარდაფში ჩავიდა. შესედა, რომ ცხრა ყანალი ზის და ქეიფობს. რა დანახეს უცაბედი სტუმარი, მიიწვიეს სუფრასზე და ვინაობა გამოკითხეს. მან ეგელა უამბო და უთხრა, რომ მომავალი ბედის-წერა აქ უნდა ვიხთყო თქვენთან, სხვაგან გზა არა მაქვსო. მაგრამ ამან უთხრა ყანალებს: დედაჩემი კარებზე მიცდის, საზრდო უნდა მივსცე რამე და მე თქვენ მოგეკედლოთო. ყანალებმა მისცეს ასი თუმანი, იმნაც მიუტანა

დედას და სახლში კაისტუმკა. რომ იფხვს, მაშინ დაიწვეს
თათბირი, თუ ვინ წასულიყო სდავლოდ. წილი ამ ხალ ამ-
ხანაგს არგუნეს, კაცზანეს, აბა ვნახთ, როგორი გამარჯვებ-
ული მოგვივარო. წავიდა საწყალი ქალაქში. შიშისაგან და
სირცხვილისაგან ვერსად ვერა გაბედა-რა. ბოლოს მივიდა და
აიტუსა ერთი საწყალი ხარახის ღუქანთან. ხარახი ფეხსაც-
მულებს ჰკერავდა. ეს კაცი ამის უცდიდა, აცა, როდის დაი-
ძინებს და ეგები მოვხარო რამეო. დაღალუღმა ხარახმა დაა-
ნებას საქმეს თავი და ჩასთვლიმა, სახათი კი ისევ ერთო. ახლა
ეს უჩაღი უცდის სახათის ჩაქრობას, რომ ბნელაში შევიდეს
და მოიხაროს რამე. როდესაც ამის ფიქრშია, უცბად წამოვიდა
სევიდან ერთი მზეთ-უნახავი ქალი, დაავლო ამ კაცს მხრებში
და როგორც უნდა აიტაცოს, ვერც მოურა და ამ დროს ამ
ბიჭმაც სტატა მაჯაში ხელი; გაუსწლტა ხელიდან და ბაჭს
მისი ოქროს ძვირფასი სამაჯური შეჩნა ხელთ. ესამოვნა
ამ კაცს ეს ამბავი, ადარ შევიდა ხარახის ღუქანში გასაქურ-
დად და თავის ამხანაგებთან დაბრუნდა ძვირფასი საჩუქრით.
მათ, რასაკვირველია, დიდად იამათ ამხანაგის ნაშოვრით დაბ-
რუნება. მეორე დღეს მასვე გაატანეს გასაყიდად, აბა რას
შემოგვადლევენო. წაიღო გასაყიდად. შემოხვდა ერთი სომეხი,
უთხრა, ჰქვილიო? უბასუნა: დიანო. რა მოგცე?—განა შენ არ
იცი ამისა ფასი?—სომეხმა ათი თუმანი აძლია. ამ კაცს ტყუ-
ილი ეგონა და საყვედური უთხრა: რას მეხუმრებო. მან ოცი
თუმანი შეაძლია. რას ამბობ, კაცო, მასხარად ვის იგდებო?
სომეხმა თავი ანება და წავიდა. მეორე შემოხვდა ურია. ჰქვითხა,
გასაყიდიო? დიანო. ადგა და ოცი თუმანი შეაძლია. მან
უბასუნა: რას ამბობ, კაცო, რა დაგმართნია? ურიათ ორმოცი
შეაძლია.—წადი, გამეტყუე, მასხარად ნუ მიგდებო. მეორე
ოთხმოცი თუმანი აძლია. ამ კაცს ტყუილი ეგონა და სმა
ადარ გასტა. სწვდა ეს ურია და წართვა სამაჯური. ეს სომე

ჩემი სახლიდგანს გაქვს მოტაცებულიო. წავიდნენ შეიქცითან
სახიფლელად. ურამ დაბუნდა და უთხრა, რომ ეს ენაღებინ
ამხანაგია და სამაჯური მე მომტაცესო. ეს კაცია თავს მართ-
ლულობდა, ეუბნებოდა, ჩემია, არ მომიზარავსო, მაგრამ ვინ
გაუგონებდა. მაშინ ამ ბაჭმა უთხრა: წამოდათ, ეველა ჩემს
ამხანაგებს ხელში მოგვებთ, ისინი აქ დაამწყვდიეთ და მე
ვადამოცემთ, თუ იმ ვადაზედ ამისთანა სამაჯური მოგიტა-
ნეთ, მაშინ ხომ ჩემია და ჩემი, თუ არა და ისინი დაახრჩვე-
თო. ან არა და თვითონ მაგ ურამ მოატანოს და მაშინ მა-
ცისი იქნებაო. წასხს ხალხი, დაატერინა ის ენაღები და
დაამწყვდიეს, მისცეს ვადა. ეს ბიჭი ადგა და წავიდა. მივიდა
ერთ საფლარში, შევიდა, დაწვა და დაიძინა. შეუღამე რომ შე-
იქნა, შემოფრინდა ერთი მტრედი, ჰირში წკებლები ეჭირა,
დაჯდა ერთს საფლავზე, იქცა ქალად, აიღო ეს წკებლები,
დაჭკრა ამ საფლავს, და საფლავიდან წამოდგა ერთი შეენაერი
ემაწვილი. ეს ქალი მაეაღერსა, დაიწვეს ორივემ ტრფიალი
და ხვევნა-კოცნა. ამ ქალმა რომ მოასურვილა, ეს წკებლები
ისევე დაჭკრა და ემაწვილი ისევე საფლავში ჩავიდა; მოვიდა და
ქალმა ქვა დაადო. იქცა ქალი მტრედად, უნდოდა გაფრენი-
ლიყო და ამ ბიჭმა სტაცა ხელი, მტრედი გაუფრინდა, წკებ-
ლება კი ხელში შეჩხა. აიღო ეს წკებლები, დაჭკრა ამ საფ-
ლავსა და წამოდგა ეს მიცვალებული. მან გამოჰკითხა ვინა-
ობა. გამოხნდა, რომ ხელმწიფის შვილი იყო ეს საფლავი-
დან ამდგარა კაცი. ადგნენ და წავიდნენ იმ ქალაქისკენ, საი-
დანაც ეს ხელმწიფის შვილი იყო. რომ მავიდნენ, მამას
ძალიან გაეხარდა თავის დაკარგული შვილის მოსვლა, რო-
მელმაც არ იცოდა საით წასულიყო აკერ ამდენი ხანი. გასა-
რებულმა ხელმწიფემ უთხრა ამ ბიჭს: რა გინდა, მთხოვე და
მოგცემო. ბიჭმა მიუგო: შენი არა მინდა-რა, ამისთანა და
ამისთანა სამაჯური უნდა მიშოგო, მეტს არასა გთხოვო.

ხელმწიფემ უთხრა, მე კი არა მატყვს და ერთ ალაგს, მარმარის-
რისკის კოშკი ღვას, შიგ სამა და სცხოვრობს და იმათ აქე-
თბ. ასწავლა გზა, საით იყო და გაისტუმრა. იარა ამ ბიჭმა,
ცრტა თუ ბევრა, აგერ დანახა ზღვის იქით ერთი მარმარი-
ლის კოშკი, გააკეთა ნაგ-ტივი, დაჯდა ზედა და უნდა გასუ-
ლიყო კოშკთან. ამ დროს წამოვიდა ზევიდგან ერთი ქალი,
დასწვდა ამ ბიჭი მხრებში, უნდოდა ზღვაში გადაეგდო, მაგ-
რამ ვერ მოერია. ბიჭი სწვდა ფეხში, ვერ დამატყვას, ქალი
გაეკცა და იმისი ოქროს ქოში ხელში შეიჭრა. მოუსვა და
გავიდა კოშკთან. უნახა კარები, შევიდა შიგ, ნახა შეგნივრად
მართული ოთახი, შიგ სუფრა იყო გაშლილი, და რა გინდა
სულო და გულო, რამ იქ არ იყო. ეს ბიჭი ტანტ ქვეშ
შეძვრა და დაიმალა. მალე შემოვიდა ამ ოთახში ეს სამა და
ქალი. მოუსხდნენ სუფრას, ერთმა აიღო უანწი, დაილოცა და
სთქვა: ღმერთმა აცოცხლეს ის ბიჭი, რომელიც ხარახარს
დუქანში იჯდა, მე დავსწვდა მას მოსაკლავად, და იმან სამა-
ჯური წამართვაო, დაცალა და დადვა უანწი. მერე მეორე და-
ილოცა: ღმერთმა აცოცხლეს ის ბიჭი, რომელიც, როდესაც
ჩემს საყვარელს ვეტროფიდი, საუდარში მითვალთვალა და
წიკებლები წამართვაო. მერე მესამე დაილოცა: ღმერთმა აცო-
ცხლეს ის ბიჭი, რომელსაც დავსწვდი, უნდა ზღვაში ჩამეგ-
დო დასადრჩობად და ქოში წამართვაო. ესენი რომ გაიტონა
ამ ბიჭმა, გამოძვრა ტანტ-ქვეშიდგან და თავი დაუჯრა, ის
მე გახლავარო; გაქნარდათ ამათ, დაისვენ თავიანთთან და ზუ-
რი ატამეს. მერე უთხრეს, რომ ამ სამში ერთი აირჩიე და
შეირთეო. ამ ბიჭმა უმცროსი აირჩია, მაგრამ ჯერ თავისი
ღარდი უამბო, თუ რად მოსულა აქ. რაკი სმამაჯური სთხოვს,
იმათ ბარე ხუთი მოუტანეს იმასთანები. მან ორი აიღო, გა-
მოეთხოვა და წამოვიდა. რომ მოვიდა ხმ ქალაქში, სადაც
მისი ამხანაგები იყვნენ, სადრჩობელები უკვე გამართული იყო

მოვიდა და მოუტანა სამაჯური ხელმწიფეს. მერე ურიას მოსთხოვეს, მაგრამ იმან სთქვა, რომ მარტო ეკ ერთი მქონდათ. გამართლეს ეს ბიჭი, დაუბრუნეს სამაჯური, გაუშვეს ეახლები და ეს ურია კი დაარჩევს. მაშინ წამოვიდნენ, მოვიდნენ ქალებთან, დაქორწილდა ეს ბიჭი, მყრებიც ხომ ეს მისი ამხანაგები იყვნენ, წამოიყვანეს ვატარადლი ამ ბიჭის დედასთან, წამოჭვენენ დებიც და ტკბილად დაიწვეს ცხაფრება და დღესაც ბედნიერად სცხაფრობენ. კირი იქ დავაგდე ღვინი აქ მოვიტანე.

იადონი და ბულბული.

(ზღაპარი იქვე გავიანილი, ჩაწერილი მისგანვე).

იყო და არა იყო რა, ღვთის უკეთესი რა იქნებოდა, იყო ერთი ხელმწიფე, ჰყავდა იმას სამი ვაჟი. ამ ხელმწიფემ ააშენა მშვენიერი, უმშვენიერესი ტაძარი. როცა სულ მთლად დაასრულეს შენობა, ხელმწიფემ დააყენა ყარაულები და უბძანა! გაივით შემომსვლელისაგან, რა წუნს დასდებენ ამ ტაძარსაო. ერთ დღეს ამ შენობაში შემოვიდა ერთი კოკლი მდევი, მიიხედა, მოიხედა, მოეწონა და სთქვა თავისთვის: ძალიან მშვენიერება რამ არის, საუცხოვოდ აგებულიცა მაგრამ ამისი ნაკლი ის არის, რომ იადონი და ბულბული არ არიან აქა და არ კიკიკობენო. სთქვა და გამოვიდა. ყარაულმა მოახსენა ხელმწიფეს, რომ თქვენს შენობას იადონი და ბულბული აკლია, თო-

ჩემ სხვათრივ ყველათი სრულიაო. დაღონდა ხელმწიფე, არ იცოდა სად ეშოვნა ბუღბული და იადონი. მოუხმო თავის სამ შვილს და უბძანა: «წადით, იადონი და ბუღბული იპოვეთ, მოპგვარეთ, და ვინც მომიყვანთ, ჩემს სახელმწიფოს იმას დავულოცავო.» აღგნენ ეს სამთავ ძმები, და წავიდნენ საქმზნელად. მივიდნენ ერთ სოფელში, სოფლის თავში სამართლის ქვა ეგდო. იმ ქვაზე ეწერა: ზევით წახვიდე, მალე მოხვიდე, მარჯვნივ— გვიან მოხვიდე, მშვიდობითა და მარცხნივ წახვიდე, ვეღარ მოხვიდეო; ითათბირეს ძმებმა, თუ საით წასულიყო ივითეული იმათგანი—სამივე ხომ ერთად არ ივლიდა? რაი ძმა მარჯვნივ გაემგზავრა და უმცროსი კი მარცხნივ. იარა, ბევრი იარა და ერთ ქალაქში მივიდა. დიახ შემკობილი იყო ეს ქალაქი, ერთ დუქანში შევიდა, გამოჰკითხა ხელმწიფიშვილმა ამ ქალაქის ამბავი მედუქნეს, უამბო იმანაც ყველაფერი და უთხრა: ძალიან ცუდი საქმე მოგელის, რომ აქ მოხველ, ამ ქალაქის ხალხის ჩვეულებაა, ღამე ძალღებათ იქცევიან და ქუჩა-ქუჩა დაწრწიან, თუ ვისმე ადამიანს მოასწრეს, შესქამენო, მე ალაგი არა მაქვს, არ იმ მედუქნესთან მიდი, კარგი ოთახები აქვს და ის შეგინახავსო. მადლოზა უთხრა ხელმწიფის შვილმა მედუქნეს და მუორესთან მივიდა. იმანაც მიიღო და შიგნივ ოთახში შეიყვანა; უთხრა, არამცა და არამც კარები არ გააღო, მაგრად გქონდეს ჩაკეტილიო, მართლაც რომ დაღამდა, ამ ქალაქის მუხოვრებნი დიდი თუ პატარა, ქალი თუ კაცი, ყველა ძალღებად გადაიქცნენ. ასტეხეს ერთი საშინელი აურზაური, ჩხუბი, ყვფა იმისთანა, რომ კაცს შეზარავდა. იცეს ადამიანის სული, მიაღგნენ ამ დუქანს, ხან აქედგან მოუვლიან, ხან იქიდგან, კინალამ კარები შეამტვრიეს,

იბრაღა ღმერთმა და როგორც იყო გადარჩა განსაცდელს ეს ხელმწიფის შვილი. რომ გათენდა დილა, ყველანი ისევ ხალხად გადაიქცნენ. გაიღო კარები საბრალომ, გამოვიდა, სჭამა პური მედუქნესთან და თავის ამბავი უამბო, თუ რად წამოსულა, და არც კი იცის სად წავიდეს, ან როგორ იშოვოს იადონი და ბულბული. მედუქნემ უთხრა: „მეტად ძნელს საქმეს დასდგომიხარ, ძნელია იმათი შოვნა. ის იადონი ბულბულიღ ჰყავს ერთ მზეთ-უნახავს ჩარეჟის ქალს. ის ქალი ხელმწიფის ქალია, დილით ასწონენ ჩარეჟი მოდის, საღამოს ასწონენ მანც ჩარეჟი. არც ემატება და არც აკლდება. მარმარილოს კოშკში ზის ის, ბულბული და იადონიც იქ უსხედან და ჭიკჭიკით შეაქცევენ. წადი აი ამ გზაზე, შორს მანძილს რომ გაივლი, ერთი მშვენიერი წალკოტი დაგხვდება, რიგი მწიფს, რიგი ყვავის, რიგიც მკვახეა, და ვინ მოსთვლის მის ქებას, ის ბალი ცალ-თვალი მდევისაა. რომ უგაორო, არამცა და არამც ხელი არას ახლოო, დაარიგა და გაისტუმრა.“

ბევრი იარა, ცოტა იარა, მივიდა ერთ ბაღთან. მართლაც რომ სანაქებოა, რა გინდა სულო და გულო, რომ იქ არ ყოფილიყოს, ამ ხელმწიფის შვილმა ითბინა, ბევრი ითბინა, არას მისწვდა, მაგრამ ბოლოში რომ გაიარა, სწვდა ერთს მსხალს; როგორც გაკბიჩა, ისეც დაუძახა ცალთვალი მდევმა: ეი, შენ, ყმაწვილო, მოითბინე პატარა ხანს, გარედან რად სწვდები, შიგ შემობრძანდი და ხილი იხილეო. ხელმწიფის შვილმა იმ წამს გადაადგო მსხალი, მაგრამ გვიან-ლა იყო, მდევს ვერ წაუვიდოდა, დამორჩილდა, მივიდა მდევთან; მდევმა აათვალ ჩაათვალე-ერა, მიიპატჟეა: მობრძანდიო, მამაშენიც ხამი არ არის ჩემთან სტუმრობასაო, მიირთვი ხილიო. მიატარა, მოატა-

რა, ძალიან მოეწონა ბალი, მერე ამ მდევმა უთხრა: წამოხბანდი, ჩემი სახლიც ნახეო. წაჰყვა, გაალო მდევმა ოქროს კარები და შეიყვანა სახლში, მაგრამ დახე მის განცვიფრებას, შესვლის უმაღლეს სამოცმა მიჯაჭვულმა კაცმა ერთხმად დაიძახეს: შე უღმერთო, შენ რალამ მოგიყვანა აქაო. მივიდა მდევი, აუშვა ერთი ტყვე, და ეს ხელმწიფის შვილი იმის ადგილას ჩააბარა, ძენ აქ მოითბინეო. მერე ცეცხლი ანთო. გადმოიღო ოქროს შამფური, გააცხელა ცეცხლზე, ააგო ეს ცოცხალი კაცი, შესწვა ცეცხლზე, დაჯდა და თავფეხიანად დაძმუნდა; მერე დაწვა და დაეძინა. რომ ამოუშვა საშინელი ხერინვა, ამ ხელმწიფის შვილმა ჰკითხა: ამ კაცს რა ხასიათი აქვსო? ტყვეებმა მიუგეს:— „ერთ კაცს რომ შესჭამს, დააწვება ძილქუში და სამ დღეს აღარ გამოიღვიძებსო“. მაშინ ხელმწიფის შვილმა უთხრა:— აბა ამჯაჭვების კვანძს ავწიოთ, ეგებ სიმძიმისაგან გაწყდეს და ჩაიშალოსო. მოგროვდნენ სუყველანი ერთად, დაებლაუჭნენ, ასწიეს და ოდნავ შეანძრიეს. მერე ხელმწიფის შვილმა უთხრა: შეისვენეთ და გაკიჭიროვთო, რომ შეისვენეს და ასწიეს — მხოლოდ ქარი გაუყენეს. მესამედ კიდევ შეისვენეს, აბა, ახლა კი ძმურად, ერთად და ძალით ავწიოთო. ასწიეს და როგორც აიტანეს მუხლზე, — ისე გაწყდა ერთი წვერი და ჩამოიშალა ჯაჭვები. გაინთავისუფლეს თავები, მოფრინდნენ და გაიქცნენ. ეს ხელმწიფის შვილი ეუბნება — მოიცადეთ, ეს თვალ-მარგალიტი და სიმდიდრე წაიღეთო, მაგრამ თავები რომ ცოცხლები დაახწიეს, იმას რა სჯობდა. ამ ხელმწიფის შვილმა აიღო შამფური, გაახურა ცეცხლში, ასწია, ჩაჰკრა იმ ცალ თვალში მდევსა და გამოუჭექქა. წამოვარდა მდევი ზეზედ, აქეთ-იქით მიაწყდა, ვერა გაიგო რა. ამ ხელმწიფის შვილმა გაიხტა ხმაღს ხელი და მდევი ლუკმა-ლუკმა

ასჩება. გამოსწია და თავის გზას დაადგა. იარა რამოდენიმე ხანი და ერთ ალაგას დაინახა: სამი ძმა მდევნი და ერთმანეთს საშინლად სცემენ ლახტებითა. მივიდა ახლოს და დაუძახა: «სამ ძმას მდევს გაუმარჯოსო.» იმათ ხმა არ გამოსცეს, მეორედ კიდევ დაუძახა, მესამედ კიდევ: „სამ ძმას მდევს გაუმარჯოსო.“ მაშინ გაანებეს ჩხუბს თავი და უთხრეს:—რა იცი რომ ძმები ვართო?—როგორ არ ვიცი, განა არ გეტყობათო; მაგრამ რაზე ხოცავთ ერთმანეთსაო? —რახან გვეკითხები, შუა-კაცობაც შენ უნდა გაგვიწიოო; ჩვენ ვიყრებით და ვერა ვრიგდებით: ჩვენ გვაქვს ერთი ნატვრის სუფრა, ერთი მფრინავი ხალიჩა და ერთიც უჩინ-მაჩინის ქუდიო, ესენი ვერ გაგვიყვია და შენ გაგვინაწილეო. მაშინ ხელმწიფის შვილმა მოატანინა მშვილდ ისარი, გაისროლა სამი ისარი სხვადა-სხვა მხარეს და უთხრა: „წადით ისრები მოიტანეთ, ვინც უწინ მოიტანს,—ნატვრის სუფრა იმას ერგოს, ვინც მეორედ მოვა, ნატვრის ხალიჩა იმას და ვინც ბოლოს, უჩინ-მაჩინის ქუდიო. გაეხარდათ, წავიდნენ ისრების მოსატანად, მაგრამ სად იპოვიდნენ, მგონი, ცხრა მთას იყვნენ გადაკარგულები. მდევები რომ შორს წავიდნენ, ხელმწიფის შვილმა მონახა ეს ნივთები, გაშალა მფრინავი ხალიჩა, აიღო ხელში ნატვრის სუფრა, უჩინ-მაჩინის ქუდი, უთხრა ხალიჩას: აბა ხალიჩავ, შენსა მზესა, შენი გამომცემის მზესა, ამოყვანე და იქ მიმიყვანე სადაც ჩარეჟის ქალი სცხოვრებსო. აფრინდა ეს ხალიჩა და თვალის დახამხამებაზე იმ ქალაქში მიიყვანა; მადლობა უთხრა ხალიჩას, დაკეცა და ერთ დედამებერთან შევიდა, სთხოვა მისტუმრეო. დედამებრმაც სიხარულით მიიღო. გამოჰკითხა ქალაქის ამბავი. დედამებრმაც უამბო, კაი ქალაქიაო, კარგი ვაჭრობაა და ისიც უამბო, რომ ჩვენ ხელმ-

წიფეს ჩარეკის ქალი ჰყავს, დილით ასწონენ ჩარეკია, სალამოზე კიდევ, არც აკლდება, არც ემატება. იმასა ჰყავს იადონი და ბულბული, რომლებიც თავის მშვენიერი ჭიკჭიკით შეაქცევენ იმ ქალსაო. მერე ამ ყმაწვილმა უამბო, თუ რისთვის მოსულა; დედაბერმა უთხრა: ტყვილად გარჯილხარ, ის ქალი მარილოს კოშკში ზის, ცივ ნიავს არ აკარებენ და შენ როგორ შეხვალ იქაო. დანახვა ის კოშკიც. იმას მარტო ერთი ფანჯარა ჰქონდა. გაშალა იმ სალამოზე ხალიჩა, დაჯდა ზედა, დაიხურა უჩინ. მაჩინის ქუდი, უთხრა ხალიჩას: ხალიჩავ, შენს მზესა, შენი გამომცემის მზესა, ამიყვანე და სადაც ჩარეკის ქალი ზის იმ ოთახში შემიყვანეო. აფრინდა ეს ხალიჩა და შიგ კოშკში კი დაბადა ეს ყმაწვილი. ჩარეკის ქალს ეძინა, იადონი და ბულბული შესქიპნა მძინარეს, კაცი უამესსვერას გაიგონებდა. ქალს თავით და ფეხთით სამთლები ენთო. აიღო, თავის სამთელი ფეხთით დაუდგა, ფეხთისა თავით და ერთი აქეთ ლოყაში აკოცა და მეორე იქით. ქალს გამოეღვიძა, წამოჯდა ზეზე, მიიზღმოიხედა, ვერავენ ნახა, გაუკვირდა, ისევ დაიძინა. შუალამე რომ შეიქნა, კიდევ შეუცვალა სამთლები და აკოცა. გამოეღვიძა ქალს, დაიძახა: რა ხარ, რა სულიერი ხარ, რა გინდა ჩემგანაო. თუ ეშმაკი ხარ ჩემთან ეშმაკს რა უნდაო, თუ ადამიანი და აქ როგორ გაბედე მოსვლაო? მაგრამ ვერას ხედავდა. მესამედ კიდევ აკოცა, ქალმა ბევრი იჯავრა, მაგრამ ვ:სზე. ვერავენ ხედავდა. გათენდა დილა, ჩააცვეს ქალს, გაიყვანეს ასწონეს და ჩარეკს კიდევაც დააკლდა. განრისხდა ხელმწიფე მზარეულებზე, კი სიკმელი არ გიჰმევიათო, გაუსვა ხელი და თავები წააყრევენებინა საწყალ მზარეულებს. ის დღე ჩ:კიქრა: შვილმა კოშკში გაატარა რომ დაღამდა და ასე გაი:ო ნახა და

კიდევ შეუცვალა სამთლები და აკოცა. წამოდგა ქალი და ხვეწნა დაიწყო, თუ კაცი ხარ მე და—შენ ძმა, თუ ქალი, მე შვილი და შენ დედაო. მაგრამ ხმა არავინ გასცა. კიდევ რომ დაეძინა—აკოცა. კიდევ წამოვარდა, ეხვეწებოდა: გამომიჩნდი ვინ ხარ; ხომ გააგე მზარეულებს რა უყვეს, რაზედ იხვევ მათ ცოდვას თავზე? გამოჩნდი და, რა ვჰქნა, შენ ქმარი და მე ცოლიო. მაშინ მოიხადა ქუდი ყმაწვილმა და გამოჩნდა. ქალს დიდათ გაუკვირდა. ჰკითხეს ერთმანეთს ამავი, დააწყეს როგორ წასულიყვნენ; მერე გაშალა ნატურის სუფრა, შეექცნენ ვახშამს, დაიწყეს საამო სტვენა იადონმა და ბულბულმა და შეაქცევდნენ. რომ გაათავეს ვახშმი დასხდნენ, ხალიჩაზე, იადონი და ბულბული უკანა კუთხეში დაიჭირეს, შეულოცეს ხალიჩას: ხალიჩა, შენსა მზესა, შენი გამოჰკეპარს მზესა, აგვიყვანე და იმ ქალაქში მიგვიყვანე სადაც ჩემი ძმები არიანო. აფრინდა ხალიჩა და იმ ქალაქში ჩამოსხა. დაიჭირეს ერთი სახლი და მოისვენეს. მეორედღეს ყმაწვილმა დაუწყო ძებნა თავის ძმებს. აგერ დაინახა, რომ უმფროსი ძმა ხაბაზთან არის მოჯამაგირედ. მივიდა პური იყიდა და ხაბაზს უთხრა:—შენ მოჯამაგირეს გამოატანე, ფულს ვაჩუქებო, რომ გაჰყვა ძმა, ამ უმცროსმა უთხრა: რა გაგიჭირდა ისეთი, რომ ხაბაზს დაუდექიო? იმან უამბო თავის გაჭირვება. მაშინ წაიყვანა აბანოში, გაბანა, ჩააცვა ტანისამოსი, როგორც ხელმწიფის შვილს ეკადრებოდა და თავის დანიშნულთან მიიყვანა. წავიდა მეორე ძმის საძებნელად, ისიც ვეხაშეს დასდგომოდა მოჯამაგირედ. იყიდა ხაში, გაიყოლა ძმა თანა, ისიც აბანა, ჩააცვა ერთსდგევანა შინ. რომ დაინახეს ძმებმა ეს უმცროსი ძმა უკუდგომილი, შური იძიეს, ჩუმად მოილაპარაკეს,

*) იხ. ქმე, თუ როგორ დაეღუპათ იგი. გაიტყუეს

და უთხრეს: წამოდი, რომ საკვირველება გაჩვენოთო.
წაიყვანეს, ერთ ღრმა აკლდამასთან მიიყვანეს, ჩაახედეს
შიგ, დახე, რა არისო, თავი წინ რომ წაიღო და ჩახედა,
ჰკრეს ხელი და შიგ კი ჩააგდეს. წამოვიდნენ, მოვიდნენ
ქალთან, ქალმა საქრმო იკითხა. იმათ უთხრეს, მოვაო.
იადონმა და ბულბულმა ფრთები ჩამოუშვეს, ქალმა იფიქ-
რა: რაღაც უბედურებაა ჩემს თავსაო. იტირა ბევრი,
მაზღემა გაუტრიზავეს, გაუქარწლეს. დასხდნენ ხალიჩაზე
და მამის ქალაქში წავიდნენ. მოეგება მთელი სახელმწი-
ფო, ხელმწიფის შვილები მშვიდობით დაბრუნდნენო,
მოჰყავთ იადონი, ბულბული და მზეთ-უნახავი ქალიცაო.
მოეგება მამაც. მიიღო სიხარულით, ჰკითხა ამბავი. იმა-
თაც უამბეს, როგორც უმცროსი ძმისგან გაეგონათ.
გაურიეს ბევრი ტყუილიც და ძმის ამბავიც უთხრეს, ის
მოუსავალ გზისკენ წავიდა, უეჭველად დაიღუპებოდაო.
მერე ქალს ურჩია ხელმწიფემ ერთ-ერთი ძმა შეერთო. მაგ-
რამ არა ჰქნა, მაზღს ვერ შევირთაყო; ჩაჯდა ერთ ბნელ
ოთახში, იადონი და ბულბულიც თანა ჰყავდა და საქრ-
მოს დაკარგვას ჰგლოვობდა. უმცროსი ძმა რომ ხვრელში
იჯდა, იმ დღესვე ერთი მკვდარი თოკებით ჩაუშვეს შიგა.
რამოდენიმე ხნის შემდეგ შემოეხვივნენ ძგლები ამ ხვ-
რელსა, რაკი ლეშის სუნი იცეს, და აგერ ამ ყმაწვილმა
დაინახა, რომ ერთ საროდგან მგელი მოძვრება; გააქანა
მკვდარი და შიგ პირში მისცა მგელსა. მგელმა გაათრია,
თითონაც უკან მიჰყვა და გარედ გამოძვრა. გასწია და
წავიდა მამის სამფლობელოსაკენ. რომ მივიდა, ყველამ
დაცინვა დაუწყო, აბუჩად აიგდო, მაგრამ ქალის ოთახში
იადონმა და ბულბულმა ჰიკჰიკი მორაეს. ქალმა იფიქრა:
იქნება ჩემი საქრმო საითმე გაჩნდეს, ამათ რომ ასე გაი-
ხარესო. მართლაც მოვიდა შინა, ჯერ საცოლო ნახა და

მას უკან დაიბარა ძმები, მშობლები, უამბო ყოველიფერი, ძმების საქციელიცა. დარჩა მეფობა უმცროსს, დასაჯა ძმები. იადონი და ბუღბუღი ტაძარში შეიყვანეს, იქვე დაქორწილდნენ და ბედნიერად ცხოვრება დაიწყეს.

ჭირი იქ დაეგდე ლხინი აქ მოვიტანე, ნაცარი იქა—
ფქვილი აქა.

ა უ ხ ა უ მ ბ ი *).

(მასდა ნ. ჯანაშასი).

VII. რაგორ გაზნდნენ ქვეყანაზე მგლები?

აფხაზთა შორის არის გავრცელებული მგლების გაჩენის შესახებ შემდეგი ლეგენდა. იყო ერთი კოლ-ქმარი, უმაღლეს და ღვთის მიერ საყვარელ ანგელოზთა. პირველად ეს ანგელოზნი ღვთის მოშიშნი და მორჩილნი იყვნენ, რისთვისაც უფალს ძალიან უყვარდა ესენი და უსაზომო პატივდებაში ჰყავდა. გარნა ჩამოდენიმე ხნის შემდეგ ამ პატივისცემამ გააამაყა ეს კოლ-ქმარ ანგელოზნი, ღვთის შიშს და მორჩილებას კოტ-კოტად გადააჩვია და ურჩობას შეაჩვია. ჯერ უფალმა ტყბილის სიტყვით და მოქცევით მოინდომა მათი გონზე მოყვანა, მაგრამ ამაოდ: უგუნურნი ურჩობას უფრო და უფრო უმატებდნენ. ერთხელ შემოქმედმა გაუგზავნა მათ ერთი ანგელოზი და

*) იხ. «კრებული» № VIII, 1893 წ.

იხმო თავისთან ურჩნი ანგელოზნი. უფალს შეუთვალეს შემდეგი: „ეხლა ჩვენ ცოლ-ქმრულის სიყვარულით ვსტკებით და არა გვცალიან შენთან მოსვლისა“. ამ ურჩ ანგელოზთა უვუნურმა პასუხმა საშინლად გჳარისხა და ვააბრაზა უფალი; მაშინვე მივარდა მათთან და, დაჰკრა რა მათრაზი ორივეს წელ-ქვევით, ასე დასწყევლა: „დღეის ამიერ კრულ და შეჩვენებულ იყავით, გადაიქეცით ცხოველებად, რომელნიც წელს ქვევით უძღურნი და სუსტნი და წელს ზევით კი ღონიერნი იქნებოთ!“ და გაადაქცია რა მგლებად, ქვეყანაზე ჩამოაგდო. ასე გააჩინა უფალმა მგლები.

VIII. მგლებას კერძი — „აკვაკვად“ (კვერები).

აფხაზეთში შემდეგი რწმუნება არის გავრცელებული: უფლისაგან მგლებს წელიწადში ერთხელ კერძად ეძღვვათ თითო-თითო კვერი (აკვაკვარ). მოახლოვდება თუ არა დრო ამ კერძის მიღებისა, მგლები ერთად ხროვა-ხროვად დადიან ტყე-ტყე და დაჰღმუიან, სანამ მათი ღმუილი ზეცას არ ავაღს, და უფალი მათთვის დანიშნულ კვერებს ჩამოუგდებდეს. მიიღებენ თუ არა შემოქმედის მიერ ნაბოძებ კვერებს, გაჩუმდებიან მგლები. ეს აი როგორ შეიტყო ადამიანმა (აფხაზმა). ერთხელ ღამით გვიან თავის კარავიდგან შინ ბრუნდებოდა ვინმე მწყემსი. მას ტყეში გზაზე მგლების ხროვა თავზე დასცემია. მწყემსს როგორც იყო ხეზე შეუსწრია. მაგრამ მგლები მაინც მას არ მოჰშორებიან: თურმე მისს ქვეშ იდგნენ და გულსაზარად ჰღმუოდნენ. გავიდა ხანი და უცბად შენიშნა მწყემსმა, რომ რაღამაც სეტყვასავით იწყო ცვენა. მწყემსს ჯერ ძალიან შეეშინდა, მაგრამ მერე გული მოიცა და,

როგორც იყო, დაიჭირა ერთი ის, რაც ცვივოდა, და დაინახა თავის ხელში ცხელი კვერი. მგლებმა თავ-თავისი კვერი შესჭამეს და სადღაც გაჰქრენ, მხოლოდ ერთს იმათგანს ფეხი არ მოუცვლია და საშინლად ჰღმუოდა, არ იქმნა და არ წავდა ის მგელი. მაშინ მწყემსმა ამ მგლის თავიდგან მოსაშორებლად იმ კვერის ნახევარი წაუტეხა და გადაუგდო. მგელმა წაავლო კბილი და გაჰქრა. მეორედღეს ეს შემთხვევა მწყემსმა ქვეყანას შეატყობინა. ამის შემდეგ შეიტყვეს, რომ ღვთისაგან მგლებს ჰქონებია დანიშნული კერძი „აკვაკვარ“.

IX. რად არის მერცხლის კული შუასეჯ ცაყოფილი?

უფალს ენება, რომ გველებისათვის საკმელად რაიმე კარგი, გემრიელი ხორციანი ცხოველი მიეჩინა. გველმა ღვთის წინაშე თავისი ერთგული სამსახურით ეს დაიმსახურა. რომელ ცხოველს უფრო გემრიელი ხორცი აქვს შეიტყეთო და მომახსენეთო—უბრძანა უფალმა მერცხალს და ფხიჭუას (ნეხვის ჭიას). ამათ მოიარეს მთელი ქვეყანა, გასინჯეს ყოველი ცხოველის ხორცი, და აღმოჩნდა, რომ ადამიანის ხორცი უგემრიელესი ხორცი ყოფილა. მერცხალს შეებრალა ადამიანი და უჩრია ფხიჭუას, რომ ღვთისათვის უგემრიელეს ხორცათ ბაყაყის ხორცი მოეხსენებინათ, მაგრამ ფხიჭუა არ დასთანხმდა, ორივე წარდგენ უფლის წინაშე თავისი ნახსის და გამონარჩევის მოსახსენებლად, გველიც იქავე იყო. ფხიჭუამ დაალო პირი, რათა კაცის სახელი ახსენოს და, სანამ პირველ მარცვალს წარმოასთქვამდა, მივარდა მერცხალი, ამოგლიჯა ენა და ამით გადაარჩინა ადამიანი უბედურებისაგან. გაძრაზებული გველი მიჰვარდა მერცხალს საკბენად, მაგრამ მერცხალმა

გაასწრო. მხოლოდ გველს კბილებში შერჩა რამოდენიმე მერცხლის კუდისფერთა. ასე გაეყო მერცხალს კული. ამ თავ-გამოდებით გადაარჩინა ადამიანი საშინელებას—გველს. მისთვისაა მერცხალი ეხლა რომ თავის ბუდეს ადამიანის ქერ-ქვეშ იკეთებს, და ადამიანიც პატივით ეპყრობა მას. მერცხლის ჩვენებითვე აქვს მიჩენილი გველს საქმელად ბაყაყის ხორცი.

X. როგორ გაჩნდა ქვეყანაზე კუ (აკუა)?

აი რას ამბობენ კუის გაჩენის შესახებ აფხაზნი: ერთხელ სტუმარი*) ეწვია ერთს ქალს. ქალი ქმარს მოელოდა და მისთვის მშვენიერი მსუქანი ყვერული ჰქონდა გაკეთებული. ქალმა ყვერული ვედარ გაიმეტა, იქით განჯინაში შეინახა და სტუმარი სიმინდის ფქვილის ღომით და ყველით გაისტუმრა. როცა სტუმარი წავიდა, ქალი მივიდა, დაჰხედა თავის მოხარშულ-მომზადებულ ყვერულს და ჰოი საკვირველებავ, მისი მოხარშული ყვერული უშნო ცხოველად გადაქცეულიყო: ზევით და ქვევით ჯამები რომ ჰქონდა, ისინი გაძვალ-ტყავებულიყვნენ და ზედა ჯამი ფარად დაჰხურებოდა ამ ცხოველს. კუ არხვინად ჩამოვიდა განჯინის თაროდგან და იქვე ფაცხის გვერდით მყოფ ლაფს მიჰმართა. აი როგორ დასაჯა უფალმა აფხაზის ქალი სტუმრის პატივ-უცემლობისათვისო (ძმის პატივ-უცემლობისათვისო)! დაუმატა ამის მთხრობელმა აფხაზმა.

*) მტარე ვარაანტიო—სმა ეწვია სტუმრად.

XI. ნადირის ღმერთის ქალიშვილები (აქვეიფიშა ითაფუჭატვა).

აფხაზის აზრით, რაც კი რამ ნადირია ქვეყანაზე ეკუთვნის ნადირის ღმერთს „ადაგვას“, *) რომელიც ძალზე მოხუცებულია, ყრუც და ბრმაცაა. ამას ჰყავს სამი ქალიშვილი და ურიცხვი მწყემსები, რომელნიც ჰმწყესავენ ნადირს. რასაც ნადირის შესახებ ბრძანებს „ადაგვა“, ის აღსრულდება. ამიტომ ყოველ ცისმარა დღეს ქალიშვილები მისცვივდებიან მამას და სთხოვენ: „ნადირი დაულოცე (მიეცი) ახალგაზდა, ლამაზ და დაუღალავ მონადირეთო!“ „ადაგვა“ თავისას მუდამ გაიძახის „კვლავ ვისთვის მიგვიცია, იმას მიეცესო“. თვით „ადაგვა“ და მისი ქალიშვილები თავის მოსამსახურეებით იკვებებიან სულ ნადირის ხორციით. დაჰკლავენ ნადირს, მოჰხარვენ, შესწვენ და შესჰამენ და მერე ძვლებს ერთად თავს მოუყრიან, ჩაჰყრიან ნადირის (თავის) ტყავში და დაარტყმენ მათრახს: ნადირი კვლავ გაცოცხლდება. აი მონადირის ბედი მხოლოდ ამისთანა ნადირია. ის ნადირი, რომელიც ჯერ ადაგვას არ შეუქამია, მონადირეს არ ერგება, ვეღარ მოჰკლავს. თუ ჰამის დროს ერთი და ერთი ძვალი დაიკარგა, მის მაგიერ ტყავში სდებენ ჩხირს, რომელიც ძვალის მაგიერობას გასწევს.

XII. ორსულა ქალი და მაკე ჭაკი ცხენი.

ერთი ორსული ქალი მაკე ცხენზე იჯდა თურმე და აღმართზე მიდიოდა; ქალს შეეცოდა ჭაკი, ჩამოხტა

*) აფხაზურად „ადაგვა“ ნაშნავს ერუს.

და აღმართზე ფეხით ავიდა. მაშინ მაკე ჭაკმა უთხრა ქალს: „რადგან დღეს ჩემს გაკირვებულ მდგომარეობას შეჭხედე და შემობრალე, ამიტომ ესთხოვ ზენას, რომ ჩემ მაგიერ შენ ცხრა თვეს ატარებინოს შვილი მუცელში, მე კი შენი ვადა—თორმეტი თვე მომცესო“. ღმერთმა უსმინა მაკე ჭაკს მისი ვედრება და შეუსრულა: მას შემდეგ ქალი ცხრა თვეს ატარებს შვილს მუცელში, და ჭაკი კი—თორმეტ თვეს. უწინ კი—ჭაკი ცხრა თვეს ატარებდა, ხოლო ორსული ქალი—თორმეტ თვეს ატარებდა შვილს მუცელშიო.

XIII. აფხაზის თქმით, თუ კაცმა დაინახა ცა გაღებული (გაყოფილი) და მაშინვე სხვა სიტყვის წამოუცდენელად სთქვა ეს ლექსი:

ლარი, ვარი, (ძალღები, ადამიანნი)

ხიზი—ჯხვარი (სველი (წაქა) და ღომის ქერქი),

მაშინ ამის მთქმელის ოჯახი ყოველივე ბედნიერებით აივსება. თუ კაცს ეს ლექსი ვეღარ მოაგონდა და სხვა რამე სთხოვა, თავისი თხოვნა შეუსრულდება. აგრეთვე უნდა მოიქცეს კაცი, თუ მდინარე მძინარედ დაინახა. მაშინაც ეს ლექსი უნდა სთქვას, რომ ყოველის კეთილით აღევსოს ოჯახი. თუ არა ლ, რასაც სთხოვს, ის მიენიჭება.

XIV. ხალხური შენიშვნები ამინდზე.

თუ ახალს მთვარეს წვერები დაშვებული აქვს და თვითონაც მოწითალოა, ცუდი ტაროსის ნიშანია.

თუ ზამთრობით ბედურები გუნდ-გუნდად დაიწყებენ საცხოვრებელ შენობებისკენ ფრენას, მაშინ უსათუოდ თოვლი მოვა.

ყურების წივილი ავდრის მომასწავებელია.

კარდლის ქვარტლს (მურს) ცეცხლი ეკიდება, ავდარი იქნება.

— სიკვდილზე და ცუდ შემთხვევებზე.

თუ მთვარეს გვირგვინად გარშემო ნათელი შემოერთყა, მოკვდება ვინმე დიდწმულთაგანი, უფროს ერბ შემთხვევაში—მოკვდება „აჰ“ (მთავარი).

ვარსკვლავი ჩამოვარდება—მოკვდება ვინმე.

სოფლის ახლო-მახლო ფოცხვერი დაიწყებს ღმუილს, მოკვდება ვინმე.

ბუ სოფელში დაიწყებს კიოტს, მთელს სოფელს რაიმე უბედურება ეწვევა.

წვივის ფხანა ნიშანია ერთ-ერთ მეუღლეთა სიკვდილისა.

თუ კაცს ცუდად და მწარედ ლოყა ეფხანება, მოკვდება ვინმე მის ახლო ნათესავთაგანი.

თუ ზედა ტუი, რბილად და სასიამოვნოდ ეფხა-

ნება კაცს, შეიტყობს სასიამოვნო ამბავს, და თუ მწვაველ ეფხანება—ცუდს ამბავს.

თუ მამალი შენკენ იზამს თავს და სასიამოვნოდ დაიყვილებს, კარგს რასმე შეიტყობ და მიიღებ, თუ უსიამოვნოდ—უსიამოვნებას რაიმეს შეეყრები.

მგზავრს კურდღელმა გზა გადაუბრინა—ცუდს შეეყრება, და თუ მელამ გადაუბრინა, კარგის მომასწავებელია.

ძროხამ მოგაბღავლა—ცუდი ნიშანია.

ხალხური ლექსები.

(ს. ქურთაში ჩაწერილი ა. მახაბლის მიერ)

ლექსები უნდა ასეთი
ერთმანეთს ეთანხმებოდეს,
ეგ შენი კარგი კაცობა,
აქ უნდა გამოჩნდებოდეს.

აშოდუდი მარგალიტო,
ნაცუბარში ჩადეგ წყალო,
არც ეგეთი ღამაში სარ,
რა თავს იმაღლები ქალო!

ბიჭო, ეგ შენი ქება,
რამ არ ვსთქვა, არ იქნება,

ჭამაში გამარჯვებული,
საქმეში წელი გწელებათ.

მოდო ბიჭო გაგათავფოთ,
არა-ვინ გვეტუვის ბანსათ,
შინ დაღალული მიუხვალ,
შენი სიდედრის ქალსათ.

ხატარძელის ცახესა,
თაით უთხრიან ძირსათ,
გამოიფასენ ლამაზსა
ტრემლით დაბანენ ზირსათ.

საციციანო შთას გეგხარ,
შენ, შავო ბიჭო, ფხვენკლო;
ბატონს ვერ შეე სულამი,
შენ, გვარის შემარცხვენკლო!

ადიდებულა ლიხვი,
მტკვარი შეიქმს მდორეებსა,
ერთი ნამუსი სჯობიან
ათას თუმნის ქონებსა.

ოსა ქარჯინით მაძლარი,
და იმერელი ღობითა;
თუმს მოუსიხავს ნაბდის ძველა,
აბა ვინ სჯობდა ომითა!

ოსებში ჯარი შევიდა
სულ აიღეს კოდი ბინა,

შერცხვა მათი დაფლავება,
ვერ იშოვეს ორი შინა!

ბერეკატმა შეაფე ჰანტა
დაჭდა აკეთა ჩირადა;
მალლა შეჭვიდა სასწორი,
დაჭდა და ჭვიდა ძვირად!

მუშა უნდა მუშაობდეს
ფაღავანი ფაღავნობდეს,
შენისთანა კაი ბიჭი,
მოედანსე კულავნობდეს.

კამეშმა უთხრა ზატონსა,
სულ ეგრე ხარ ენა-ფელიდა,
ზაფხულში არას მასჭმევი,
შენ სამთარს რას მამიფელიდი?

შენი ჭირიშე გუთახნა
შური მასჭამე შუღამო!

შენა ჭირიშე გუთახნა,
შენი მიუღლა ძნელია,
დღისით გიგრისა წნელები,
და ღამე ვტეხო ბნელია!

„წიგნური წიპირ-სიტყვაობა“.

ვაგრძელება *).

მათია ფერადე იყო თურმე მეტად გონჯი, შეკრული კაცი. მკაღს შუაზე არაფრისთვის არ გატეხდა, ჯერ უნდა შემოერთვა ქერქი, მერე უნდა შემოეტეხა ყუა და მერე გულზედ მიეტანებია. სტუმარი რომ ჭიქას აიღებდა, სულ მისჩერებოდა: აბა, თუ არ ჩატოვოსო. ამ მათიას უთხრეს მკითხავებმა: ეკკლესიაზე ყოფილხარ გადაცემული ოთხ-ფეხის თაობაზეო და თუ ოთხ-ფეხი არ შეწირე ხატსაო, აგრე ავად გეყოლება ხოლმე ცოლ-შვილიო. წამოვიდა მათია და გააკეთა სკამი, დააგო ოთხი ფეხი, შეწირა ხატს და ღედელს მოახსენა: ოთხ-ფეხზე ვყოფილვარ ხატზე გადაცემული და აჰა, ოთხი ფეხიც ამას აბია, შემომიწირავსო.

ერთ ფულიან კაცს შეესესხა მისი კერძი კაცი—ასე და ასე ჩემი საქმე, გამაწყვე გაჭირვებაში ხელი და საუკუნოდ დამავალეო. ფულიანმა კაცმა ამოიღო ჯიბიდან ფულები, დაიყარა ხელის გულზე და დიდხანს უყურა გაბუსუნებულმა. იმისთანა სახე მიიღო, ვითომდა რაღასაც ეუბნება და მეც მესმის და დიდი ყურადღებით ვუსმენო. ჰკითხა ბოლოს იმ კაცმა, რომელიც შეესესხა, როცა სული წაუვიდა პასუხის მოლოდინში: რას ვეუბნებაო?—რაღა რას მეუბნებაო!? მაგისთანა კერძი, ერთგული, სამედლო, პირის-საკოცნელი მოკეთე კაცი შენ არ გაბადია

*) იხ. „კრებული“, № 3, 1899 წ.

და მეტი აღარ არის საჭირო, რომ ჩემი თავი დაანებო—
აგეშლება, გადაგემტერება, გიჩივლებს, გაგლანძღავს, გი-
ლალატებს— არასფრით არ დაგზოგავსო: საკოცნელპირ-
ში, თუ მოგიხერხა, მარდი-შუშქსაც ჩაგაყრისო. მე კარგ
ბინაზე ვარ, თუ დამაყენებო და ჩაიჩხრიალა ისევ ჯიბეში
ფულები.

ერთ კაცს ცოტა მოსუღელლო შვილი კოზმანა ჰყავ-
და. ერთხელ მამამ შვილი საცოლოს სანახავად წაიყვანა
და გზაზე რომ მიდიოდენ, დაარიგა: შვილო, ცუდ ლა-
პარაკს ნუ დაიწყებ, ღრმა-ღრმა სიტყვები სთქვიო. როცა
მივიდენ საცოლოს მშობლების ოჯახში, დაჯდენ. სანამ
სახტარზე წავიდოდენ, წვიმა დაიწყო და კოზმანამ სთქვა:
მამაჩემო, ეს წვიმა ჩვენს ღრმა თხრილს სულ ამოავსებ-
დაო.—რა უჭირს შვილოო, უთხრა მამამ:—ისევ ამოვ-
წმინდავო. კოზმანას ეს ღრმა თხრილის თქმა ღრმა სიტ-
ყვის თქმა ეგონა. ამასობაში კატა შეხტა მაღლა ერდოზე,
იქიდან ხაჭაპურების სული ეცა და იმან შეიტყუა. კოზ-
მანამ შეხედა კატას და თქვა: ეჰ, თუ ესთქვი რამე, მაში-
ნათვე დაიძახებენ—კოზმანა სულელიაო, თუ არა და ასი
მანათის საღირალი კატა იმტვრევა და კაცი არ ეშველე-
ბაო. ამ სიტყვებმა საცოლეს დედ-მამა დააკვლიანეს,
რომ კოზმანა სულელი იყო და სულელადაც სთვლიდენ
თურმე და ქალი აღარ მისცეს. ცარიელ-ტარიელი გაის-
ტუმრეს სახლში: სულელი სიძე რად გვინდაჲ.

ერთი ქართლელი გლეხი შეხვდა იმერელს და ჰკითხა: საიდგანა ხარო?—იმერეთიდანო.—აი, მამავ, შენ იქედანა ხარ, ღმერთს რომ ჰკუთას ასწავლიანო? (იმერელმა გლეხმა იცის წარა-მარა ძახილი: შე დალოცვილო ღმერთო! რა დროს ეს ავდარიანო, ან და რა დროს ეს დარი იყო).

ორ ძმას ქართლელს კამბეჩი დაეკარგათ. ძებნეს, ძებნეს, დაწყდენ ძებნით და ნახვით კი ვერ ნახეს. მერე ძმამ უთხრა ძმას: მოიცა, კაცო, გაჩერდი, ნულა დავრბივართ,—გავსკდით ფაშზე სირბილითო. ერთ სიტყვას ვიტყვი და მერე დავანებოთ თავი ძებნასო და შინ წავეხსათო.—აბა, რა იცი, სთქვი რაღა, მიაყოლა ძმამ.

—აგერ სერზე გავიხედე, მელა მოდის ცოცმანითა, ღონც ჩვენი ღოღო წაასხა მკვდარიცა და... ცოცხალიცა!

—ეკვები თუ იცოდი, ტიალო, რად აქამდე არ ამხელდი—დავწყდით, დავიხოცენით სირბილითა. ამ დაგინებამ, თუ შელოცვამ გული დაუშოშმინათ და დაანებეს კამბეჩის ძებნას თავი.

ერთ კაცს ჰყავდა ძალიან ანჩხლი ცოლი. თუ რამეს აიჩემებდა, მშვიდობით—მისი გადათქმევინება შეუძლებელი იყო. ერთხელ აუტყდა ქმარს: თავის სახლს წამიყვანეო. გლახა ამიდები იყო და უარზე გადგა ქმარი: მერე წავიდეთო. ქალმა თავისი ჰქნა მაინც და ცხენზე შემჯდარმა გაიყოლია უკან ქმარი. მიადგენ ერთ მდი-

ნარეს. წყალი დიდი იყო. უშალოთ ქმარმა: ნუ შეხვალ წყალში, ცხენიანად წაგიღებსო. ქალმა არ დაიშალა და შეატურა ცხენი წყალში. ცხენი და ქალი ორივე დააყოლა წყალმა ქვეით და გაგულა. ქმარი-კი წყლის პირშედმა გარბოდა და ბრალიან და უბრალოს უძახოდა: ჩემი ცოლი აქეთ ხომ არ შეუყოლებია წყალსაო? —კაცო, რამ გადაგრია? ზევით როგორ შეაყოლებდა წყალი, ქვეით დააყოლებდა და იქით გაიქეცო. არაო, იძახოდა გულ-გამსკდარი გლეხი: ჩემი ცოლი ქვეით წაღებას არ დაუჯერებდა წყალსაო. იმისთანა ანაზღი და თვისნებიერი იყო, რომ ზევით-ზევით წააღებებდა წყალს ჯინაზე თავსაო.

ცოლმა უთხრა ქმარს: მოდი ერთი, დედოფლად დავჯდები, ძველ დროს გავიხსენებ. შენ გოჭი დაკალი და შეწვი, ღვინო ამოიღე და მე პურს ჩავაჯენ. ერთი ქორწილობია მარტოახელად გამოვიაროთო. დაეთანხმა ქმარიც და დაუფატურდენ საქმეს. კაცმა დაკლა გოჭი, გაფუცქნა და დაუფიცხა ცეცხლს; ქალმა ხაჭაპურები დაატხო; კაცი ღვინოზე წავიდა, ქალი მოიკმაზა დედოფლად, დააგო ხალიჩა და მოიბრთხნა ლოგინზე, აიბრუნა და გაწკუპა თვალები. ამ დროს სად იყო და სად არა, შამოძკრა სახლში მეზობლის ძაღლი, დაავლო შემწვარ გოქს პირი და გავარდა. მორცხვმა დედოფალმა, რაღა თქმა უნდა, ხმაც არ გასცა. მოვიდა პურების თავიდან ქმარაც. შედგა დოქი თაროში. შეხედა—აწკუპულა ქალი: დედოფალია, დედოფალი! დახედა კერძას—გოჭი სადღა არის?! —რა იქნა გოჭიო? გაფაციქ

ცებით მიადება ქმარმა დედოფალს. — შემოვიდა ქუცუცაი, გაიტანა ხითხითაიო, ძლივს წამოიკნავლა დედოფალმა. კაცი ავარდ-დავარდა, წაავლო ნიგუზალს ხელი და უშიშვლა დედოფალს: მერე და დედოფლობის რაღას დაეძებდი, შე არაწმინდა სულოო!

ერთი კაცი მოკვდა ლოთობით. სიცოცხლეში მისი საქციელი არ მოსწონდა მის შვილს, მაგრამ როცა მოკვდა, ძალიან იუცხოვა მამის სიკვდილი. ერთი ლოთი ამხანაგი ჰყავდა ამ მკვდარს თავის სიცოცხლეში და ეს ლოთი ამხანაგი სხვა დაპატიჟებულმა გაიწვია ასაბიაში. თუ გინდა მამას უყვარდა ეს ლოთი, შეილს არ დაენახვებოდა. როცა ამ ლოთმა მიაწია მიცვალებულის ეზოს კისკართან, შეიუცხოვა: ჩემო საყვარელო მკვობარო! მოდი, გამამეცებე და კათხით ღვინო შენის ხელით მასვიო. ღვინის ხსენებაზე და ამ ხმით ლოთის ცნობაზე წამოვარდა მიცვალებულის შვილი, წამოავლო თავ-კეეჟუა ჯოხს ხელი და მიაყოლა და მიაყოლა ლოთს: აქაც შენ აიყოლიე უბედური მამაჩემი და ახლა საიქიოსაც არ აყენებ—იქიდანაც სალოთოდ იწვევო?

3. ქაჯურები:

1) სიტყვის ყოველ მარცვალს მიჰყვება ასო წ, ან ფ და ის ხმოვანი ასო, რომლითაც ეს თუ ის სიტყვის მარცვალი თავდება. მაგალითად: — „შენი კირიმე“ ითქმება ფ-ით შე-ფე-ნი-ფი-ქი-ფი-რი-ფი-მე-ფე; „მოდი აქა“ იქნება მო-ფო-დი-ფი აფა-ქა-ფა. „შენი კირიმე“ ითქმე-

ბა წ-ით შე-წე-ნი-წი კი-წი-რი-წი-მე-წე; „მოლდი აქა“
იქნება მო-წო-დი-წი ა-წა-ქა-წა.

2) სიტყვაში ყოველი მოყვანილი ასო გამოით-
ქმის ა-ანად, ბ-ბანად, გ-განად და სხვ. მაგალითად:—
„შენი კირიმე“ ითქმება შინ-ენ-ნარ-ინ კარ-ინ-რე-ინ-
მან-ენ; „მოლდი აქა“ იქნება მან-ონ-დონ-ინ ან-ქან-ან.

3) უკანა მარცვლები ხან ასოებიც სიტყვის წინ
ითქმიან, წინა მარცვლები ხან ასოებიც უკან. მაგალი-
თად:— „ქაჯური გამოცანა“ ითქმება „ჯური-ქა ცანა-
გამო“. „წაიქცა ჯირკი, წაეხვია ჯინქველი“ ითქმება
„ქცა-წაი რკი-ჯი ხვია-წაე ქველი-ჯინ“. „ეს გამოცანა
არის ღორი“ ითქმება: ს-ე ცანა-გამო რის-ა რი-ლო.
„ეგერ ეგერ სერზედა წითელი ჯამი ამხვია“ იქნება
გე-რე გე-რე ზედა-სერ თელი-წი მი-ჯა მხვია-ა. „ეს
გამოცანა არის სოკო“ ითქმება: ს-ე ცანა-გამო რის-ა
კო-სო. ჯური-ქა რა-ჩქა სათქმელი-გამო:

ტაკა ვილაკნა-ვილაჩხა წუნწრუ პინითწრი პინებ-
დააწრი მუნებდაახრ. ნიშნავს:

ქაჯური ჩქარა-გამოსათქმელი:

კატა კნავილა-ჩხავილა წრუწუნ-წრიპინით აწრიპი-
ნებდა-ახრამუნებდა.

4) აზრი ვერავინ, ვერც თვითონ მთქმელეზმე, ვერ
ახსნეს ამ უეჭველად გადაკრული ქაჯურისა:

არეხე მარეხე ვართა ბალა ვარახე

სილიხე სიკინქილიხე ვარა ვარლახე,

მაქარახე მარიამ და ვასარახე.

4) თისები, ხმაკება, მახეჩხებანი და სხვ.

იყო ერთი ხუცესი. ერთჯელ წირვაზე მიდიოდა და დაინახა, რომ ვირს სავსე ხვირჯინი ოქრო-ვერცხლი მოაქვს. ჩამოხსნა, ჩაყარა მიფარებულ ჩიგენარში და თითონ სახლისკენ გაიარა. შვილს დაუძახა: სადილი წამომიღე, ყანაში მივალ. ბავშმა მოუტანა მამას სადილი. უთხრა ხუცესმა შვილს: დედა-შენი ხულის თავში უნდა დავახრო. ბავში ძალიან შეწუხდა, მართალი ეგონა. შევიდა სამხრობაზე ხუცესი შინ და ნახა, რომ ბავშვს არაფერი არ გაემხილა სახლში. ახლა ცოლს უთხრა ხუცესმა: სახარებაში წავიკითხე, რომ ხვალ მეორედ-მოსვლა იქნებაო და ამიტომ შენ სარახე ქვაბში უნდა ჩავმალო, თავზე გადაგამხო და მე და ჩემი შვილი-კი საწნახელ ქვეშ შევძვრებითო. რომ გადაახურა ცოლს თავზე სარახე ქვაბი, წაიყვანა სანდო შვილი და ოქრო-ვერცხლს დაუწყო შინ ზიდვა. ცოლს რომ არ გამოეჭვრიტა სარახე ქვაბის ძირიდგან და არ დაენახა, ან რომ ვერცხლის და ოქროს წკრიალი არ მიწვეთებოდა ყურში, ქვაბს ფეტვის და ლომის მარცვლები შამოაყარა ნაპირებზე და ზედ კრუხი და წიწილები მიუშვა, — თან კეკავდენ, თან კრიახ-წიაკობდენ. ის ოქრო ვერცხლი თურმე ხელმწიფის იყო და ნაზირ-ვეზირები გაუშვ-გამოუშვა ყოველ მხარეზე: არიქათ, ჩემი ხაზინა მომიტებნეთო. მოვიდენ ნაზირ-ვეზირები ხუცესისას და ჩაეკითხენ ხუცეს ცოლს: ასე და ასეა ჩვენი საქმე და ხომ არაფერი იცი, ან ხომ არაფერი გაგიგონია. ქალმა მიუგო: ქე რა ქვის კოხი იყოო? ამას

თურმე ქათმის კეკა, წიწილების წიაკი, ოქრო-ვერცხლის ჩხრიალი—სულ ყველა ერთად არეულ-დარეული სეტყვის ხმა ევონა, რადგან მეორედ მოსვლა ჰგონებოდა. ნაზირ-ვეზირებმა გააქნიეს თავი, ჩაიცინეს და სთქვეს: ვილაც სულელი ყოფილა ეს დედაკაციო. ოინი რომ არ ექნა ხუცესს, ცოლი, რაღა თქმა უნდა, სულ გაამხელდა.

კაცმა კაცს უწილა: ჩემი ადგილი დაიმისაო. დამ-მისებელს მიუსაჯეს ფიცი,—დადექი იმ ადგილზე და სთქვი: მიწა, რომელზედაც მე ვდგევარ, ჩემი იყოს მაცხოვრის მადლმა და ძალმაო. წავიდა ეს კაცი, გაავსო ქალამნები ფეხის გულ ქვეშ თავის საკუთარი ადგილის მიწით, ჩაიცვა, წავიდა, დადგა დაჩემებულ ადგილზე და დაიფიკა: ღვთის მადლმა და ძალმა ჩემს მიწაზე ვიდგეო და დარა დაჩემებული ადგილი.

ერთმა კაცმა უწილა მეორეს, ძროხა მომპარაო. ბრალდებულს მიუსაჯეს: შეჭთიცე, რომ არ მოვეპარო-სო. წავიდა ეს კაცი, მივიდა შინ, ჩაწვა-მოიკრუნჩხა აკვანში და გადმოგორდა. ახლა, როცა ფიცი მიიღო სთქვა: ღმერთმა და ჩემმა გამჩენმა, რაც ხანია, რომ აკვანზე გადმოგვორებულვარ, არც მომეპაროს მაგის ძროხა, არც ვიცოდე, მას აქედ ვინ მოიპარა და არც არაფერი მენახოს მას აქედაო. გააცურვა მომჩივანი. მართლაც ძროხის მოპარვის შემდეგ გადმოგორდა აკვანიდან და მერე აღარც არაფერი მოუპარავს.

კახეთში, სოფელ ჩალოუბანში ერთ კაცს ჰყავდა მოჯაზაგირედ სვიმონეთელი იმერელი. ეს ბიჭი შეიყვარა კახელის ცოლმა. ქალს უნდოდა, რომ როგორმე მოეხერხებია და ცოლადაც გაჰყოლოდა ამ ბიქსს. ეს ბიჭიც უარზე არ იდგა; მაგრამ ქმრიანი ქალი, როგორ უნდა მოეხერხებია, და წაეყვანა ცოლად, არ იცოდა. ქალმა ავადმყოფობა მოიგონა და უთხრა ქმარს: არიქა, თავს უშველე, გადამდები ავადმყოფობით ვარ ავად და თუ შეგექნა, სულს გაგაცხებივსო. გაიხიზნე სადმე, მომერიდეთ. ატირდა საწყალი კახელი და დაუჩოქა ბიქს: აბა, მიშველე, ცოლს ნუ მიმიტოვებ და, რაც გინდა, მიიღეთ. ბიჭი განაზდა განგებ, ვითომ და მართლა კოქმანობდა და ბოლოს-კი დათანხმდა ამ ქალის თავმდგმურობას. ამ ქალის, ქმარი მეზობლებში მოთავსდა, გადაიხიზნა და იქიდან უწყობდა ხელს ავადმყოფს თუ ღვინით, თუ პურიტ და სხვ. ერთხელ ამ ბიქმა გამოიხმო შორეულ ხის ქვეშ კახელი და უთხრა: ქალბატონი მოკვდა, წადი, საფლავი გათხარე, დავმარხავო. — არიქა, მიშველე რამეთუ, ეხვეწებოდა ატირებული კახელი: საფლავსაც გავკრი, ხარ-კამეჩიანა ურემსაც მოგცემ; ვაიტანე, დამარხე და მერე შენ გქონდეს ბარგი-ბარხანაც, ხარ-ურემიცო; წაიყვანე იმერეთშიო. მერე გამობრუნდი, შვილო, და კაი ჯამაგირსაც მოგცემ ნამსახურებში, ანგარიშს უხვად გაგისწორებო. მეტი რაღა უნდოდა ან ქალს, ან ბიქსს?! საფლავი მიწითვე აავსო ბიქმა და თავის ბარგი-ბარხანიანა ურმით წაიყვანა იმერეთში თავის საყვარელი, კახელის ცოლი. რომ გადავიდა იმერეთში, დაიწერა ამ ქალზე ჯვარი. ჯამაგირისთვის როგორღა გაბრუნდებოდა კახეთში! ამ

კახელმა ითხოვა მეორე ცოლი, ეყოლა ვაჟი დასტქვა:
ვაი თუ იმერლის ცოდვამ მიწიოს და ჩემ ვაჟს მოსწიოს
რამეო და ფული წაუღლო იმერელს თვითონ იმერეთში.
იქ მივიდა და ნახა... ნახა, მაგრამ რაღა ნახა!! სტქვა:

ჩალოუბანს ქალი მოკვდა,
სვიმონეთს მარგლის ბოსტანსო,—
კაცი ქალს ნუ დაენდობა
ნურც მკვდარსა და ნურც ცოცხალსო.

